

JUDR A PHDR BOHUMIL BAXA

**DĚJINY PRÁVA
NA ÚZEMÍ R. ČS.
DO ROKU 1526**

1932

SE SVOLENÍM AUTOROVÝM VYDAL ČS. A. S. PRÁVNÍK, BRNO

Ú v o d:

§ 1. Pojem práva vůbec a rozdělení práva.

Právo můžeme definovati jakou souhrn právních pravidel t.j. pravidel závazných pro jednání lidská. Pravidla ta jsou dána mocí k tomu všeobecně uznanou, a jejich závaznost jest také vnější mocí zaručena. K platnosti resp. závaznosti právních pravidel jest tudíž třeba jednak, aby tu byla moc neboli autorita obecně uznávaná, která jest oprávněna tato pravidla vydávati / moc zákonodárná / jednak aby tu byly orgány, které by platnost resp. závaznost daných pravidel mohly proti těm, kdož se zpěčují je zachovávat, také vynutiti / moc výkonná /. Avšak tato definice práva dopadá spíše jen na doby dnešní / ačkoli ani nyní není bezvýhradná /, nikoli také vždy i pro doby starší.

Prvotně t.j. v dobách primitivního stavu právního právo sotva má svoje samostatné bytí. Neodlišuje se od pouhého mravu, od předpisů a zvyklostí náboženských a pod. Postupem vzdělanosti nabývá však právo samostatnějšího bytí, názory a předpisy právní se odlišují od názorů a předpisů mravních, náboženských atd., právo se rýsuje jako samostatný jev společenský / sociální / proti mravu, náboženství atd. Při tom ovšem právo zůstává v těsné souvislosti se všemi ostatními složkami života, prodělává s nimi také všelike změny, jest a zůstává tedy vždy výplodem neboli produktem své doby. Společenský neboli sociologický podklad práva jest tu patrný.

Avšak právo, i když jest již samostatným jevem společenským / sociálním /, prodělává určitý vnitřní vývoj. Nejprve zajisté jako právo platí to, co se jako právo skutečně zachovává. Vznik tohoto práva nelze vždy bezpečně zjistiti; stačí prostě, že se zachovává. Není také dáno v písemné formě, nýbrž žije v právním presvědčení národa nebo kmene jako jeho duševní majetek a přechází s pokolení na pokolení, a v tomto právním presvědčení národa nebo kmene tkví také jeho závaznost. To jest právo zvykové neboli obyčejové čili také nepsané. Framenem neboli zdrojem práva jest tu takřka výhradně právní obyčej, a existenci takového právního, obyčeje zjišťuje soud. Proto mluvíme tu také o období práva soudcovského.

Později však ti, kdož ve státu mají skutečnou moc v rukách, vydávají předpisy, jimiž se zařizují poměry ve státu nebo v národu nebo jen v určitém kmenu, a jimiž ti, kdož jsou jejich moci podrobeni, jsou povinni se řídit. Závaznost takovýchto pravidel tkví ve skutečnosti, že jsou vydána od těch, kdož mají moc v rukách a kdož mají tudíž právo poroučeti, jinými slovy kdož mají moc zákonodárnou. Tato pravidla jsou vydávána již v písemné formě. Takto nám vzniká nový druh práva, právo psané neboli zákonné, jehož pramenem neboli zdrojem jest rozkaz státní moci t.j. zákon. Začíná nám období práva zákonného.

Pokud časového pořadu obou těchto druhů práv se týče, v každém státu a u každého národa jest nejprve právo obyčejové, k němu se později druží právo psané, drahnou dobu jde oboje toto právo souběžně, potom právo psané nabývá vrchu nad právem obyčejovým, až konečně v převážné většině států právo psané zatlačuje právo obyčejové úplně do pozadí, někde v určitých oborech práva platnost jeho i zcela vylučující.

Právo dělíme zásadně na právo veřejné a soukromé. Dělidlem jest tu nazírání na člověka. Na člověka vůbec můžeme totiž pohlížeti s dvojího hlediska: buď jako na jedince, který proti ostatním jedincům stojí v poměru souřadném t.j. jest jim roven, anebo pohlížíme na člověka jako na člena určitého svazku jemu nadřízeného / obce, okresu, státu atd. /, vůči kterému stojí v poměru podřadném t.j. jest jemu podroben. Tu pak souhrn právních pravidel, které upravují poměr člověka jako jedince k druhým jedincům, tvoří právo soukromé, kdežto souhrn právních pravidel, která upravují poměr člověka k vyšším svazkům jemu nadřízeným, jichž on jest členem, tvoří právo veřejné.

Právo veřejné dělíme na právo mezinárodní, správněji mezistátní, a na právo státní v širším smyslu. Prvé upravuje vzájemné vztahy států mezi sebou, druhé jest právo platné v oblasti určitého státu. Toto dělíme pak dále na právo trestní, které upravuje oprávnění státu trestati ty, kdož se jakýmkoli způsobem prohřeší proti platnému řádu právnímu, na právo procesní neboli soudní, jež upravuje způsob, jakým se jedná u soudů, na právo správní, které obsahuje předpisy, jimiž se řídí správa státu, a konečně na právo státní v užším smyslu neboli

právo ústavní, kterým se upravují právní postavení hlavy státu, pravomoc a příslušnost orgánů státních, ústrojí neboli organizace státu a práva a povinnosti občanů státních vůči státu.

Právo soukromé zahrnuje v sobě právo občanské, které upravuje právní poměry státních občanů mezi sebou, právo obchodní, které jest souhrn předpisů upravujících zvláštní poměry občanů státních, pokud se týkají věcí obchodních, právo směnečné, kterým se upravují právní poměry vznikající ze směnek, a právo horní, jež upravuje právní poměry vzniklé z provozování podniků horních.

§ 2. Název a vymezení předmětu.

Předmětem tohoto oboru jsou dějiny práva v území republiky československé t.j. práva platného v oblasti dnešní republiky, jak se vyvíjelo od nejstarších dob až do převratu r. 1918. Jde tu tedy o dějiny práva českého státu. Právo toto jest v základním svém rázu národním právem českým t.j. právem českého národa. Postupem doby národní právo toto bylo sice zabarvováno vlivy cizími, zejména západními, nicméně základ jeho zůstal vždycky český.

Předmět tento nepodává však dějiny veškerého práva neboli všech oborů práva plativšího na území republiky československé, nýbrž obmezuje se na dějiny práva státního v užším smyslu, tedy na dějiny ústavní, jinými slovy na dějiny státního vývoje a státního zřízení, a dále na dějiny právních pramenů.

České právo, právě tak jako právo kteréhokoli jiného státu středověkého, se v jednom směru zásadně lišilo od práva státu moderního, totiž svou nejednotností. Kdežto v moderním státu jest veškeré právo jednotné t.j. platí pro všechny příslušníky státu bez rozdílu, právo české této vlastnosti nemělo. V českém státu není jednotného práva, naopak jest tu silný partikularism právní t.j. neplatí jedno právo pro všechny příslušníky státní, nýbrž pro určité třídy obyvatelstva a pro určité obory veřejného života platí práva zvláštní neboli partikulární: jiné právo platí pro šlechtu, jiné pro příslušníky církve, jiné pro obyvatelstvo městské a opět jiné pro obyvatelstvo venkovské. Lišíme podle toho právo zemské, právo církevní, právo městské, právo vesnické, dále právo manské neboli lenní, právo horní, vi-

ničné atd.

Podle toho, co výše bylo uvedeno, můžeme obor dějin práva na území republiky československé vymeziti takto: jsou to dějiny státního vývoje a státního zřízení v oblasti republiky československé a dějiny právních pramenů republiky československé.

§ 3. Metoda líčení.

Metodou nazýváme všeobecně způsob, jakým postupujeme při zpracování určité látky. Každý obor vědní vyžaduje určité metody, které ovšem podle různosti oborů vědních jest také různé. Má tudíž svou metodu i obor dějiny práva. V tomto oboru vědním můžeme postupovati celkem podle trojí metody: historické, systematické a srovnávací.

Historická metoda záleží v tom, že se veškerá látka zpracovává podle určitých období časových. Tato období časová jsou ovšem stanovena nikoli libovolně, nýbrž podle hlavních rysů, jimiž se vyznačuje právní vývoj v dotčeném období časovém.

Metoda systematická záleží v tom, že se na základě dnešního rozdělení právních věd jednotlivé instituce právní probírají samostatně t.j. bez zřetele na jejich souvislost s ostatními institucemi právními, od jich prvopočátku až do zakončení jejich vývoje na př. právo monarchické.

Metoda srovnávací pak záleží v tom, že se jednotlivé instituce právní v různých zemích, které již podle jména nebo z jiného jiného důvodu dávají tušiti buď přímo společný původ nebo aspoň úzké příbuzenství, kladou vedle sebe, vyšetřují se jejich vzájemné vztahy a zjišťuje se, co v dalším jejich vývoji zůstává společného a co se mění vlivy domácími.

Pro dějiny práva v území republiky československé volíme metodu historickou, která má tu výhodu, že nám zachycuje změny, jež instituce právní v určitém období časovém prodělávají a podává nám jasný obraz celkového právního vývoje dotčeného období.

Dělení právních dějin na určitá období časová nazýváme periodisací; užíváme jiného dělení / periodisace / pro dějiny právních pramenů a jiného opět pro dějiny státního vývoje a státního zřízení.

Č á s t I.

Dějiny právních pramenů.

§ 4. Pojem a rozdělení právních pramenů; rozdělení látky na období.

Právním pramenem nazýváme obecně zdroj, odkud čerpáme znalost práva resp. právního stavu příslušného období časového. Právní pramen dlužno dobře odlišovati od pramene práva, čímž rozumíme obecně zdroj, odkud určitý předpis právní čerpá svou vřící moc. Právní prameny dělíme celkem na

1./ historické, 2./ právnícké.

Ad 1/. Historickými nazýváme ty prameny, jichž účel není obírat se institucemi právními, nýbrž které pojednávají o dějinách politických, kulturních, náboženských a pod., ale nepřímě se také zmiňují o určitých právních institucích své doby. Sem patří ve starší době různé kroniky, legendy svatých, v novější době Palackého dějiny českého národa a pod.

Ad 2/. Právnícké prameny právní jsou ty, jichž hlavní, ba výhradný předmět jsou instituce právní. Dělíme je opět na

a/ prameny, které tvoří právo, t.j. jichž obsah jest právo v tu dobu platné, na př.: zemská zřízení, snesení sněmovní atd.,

b/ prameny, které nám podávají svědectví o právu v té době platném, t.j. z nich se dovídáme, jaký byl v té době platný právní řád. Sem patří počvýtce právní knihy a paměti úředníků.

Dějiny právních pramenů dělíme na tři období:

1/ na dobu starší sahající až do konce 13. století,

2/ na dobu střední sahající až do vydání Obnoveného Zřízení Zemského r. 1627,

3/ na dobu novou od vydání O. Z. Zemského až do převratu z r. 1918.

Období I. Doba starší.

§ 5.

Základní ráz této doby jest: jest to období práva zvykového neboli nepsaného; převládají zde prameny historické a prameny právnícké prameny nemají vždy cenu nepochybnou. Zprávy a právní památky té

doby jsou velmi skrovné, takže v mnohém jsme tu odkázáni na pouhé dohady.

V zemích českých platilo původně právo kmenové. Jednotliví kmenové čeští zaujavší sídla v našich zemích podrželi svoje zvláštní právo. Byl to úplný partikularism právní t.j. partikularism práv kmenových. Také lze míti za to, že i u nás, právě tak jako i u jiných národů, platila zásada osobnosti práva neboli princip personality práva, t.j. každý příslušník určitého kmene nosil svoje právo s sebou a bylo jemu také podle jeho práva souzeno. Tato práva kmenová byla právy zvykovými a k sepsání jejich vůbec nedošlo.

Posílení a rozšíření moci knížete pražského jeví svůj vliv také na vytváření práva a to ve dvojím směru. Jednak proti právu zvykovému tvoří se t.zv. právo knížecí neboli úřední, které jest již prá-
vem psaným a které vydává a tvoří kníže pražský jako zákonodárce více méně neobmezený. Jednak toto právo knížecí není právem kmenovým, nýbrž územním neboli teritoriálním, t.j. v obvodu oblasti moci knížete pražského platí stejné právo pro všechny obyvatele bez ohledu na příslušnost k určitému kmenu. Proti dosavadnímu kmenovému partikularismu právnímu spěje se k sjednocení práva, a zásada osobnosti práva /princip personality / začíná ustupovati zásadě územnosti práva / principu teritoriality /.

Avšak při tomto sjednocování práva zajisté ještě velmi neúplněm vznikají již v této době určité vyjímky. Pro ¹⁾ kupce a cizince + což jest v této době vlastně pojem totožný - platí zvláštní právo a rovněž i ²⁾ židé se řídí svým zvláštním právem židovským. Odlišnost obou těchto druhů práv se zakládá na privilegiu knížecím. Dále i ³⁾ církev se řídí zvláštním právem římským + ecclesia vivit lege romana - a později i církevním, které z římského práva vychází. Vzniká tedy nový partikularism právní.

Právnických pramenů v této době jest poskrovnu. Tři t.zv., nejstarší zákony české:

1/ edikt knížete Boleslava II. z r. 992, kterým se biskupům pražským udělují určitá práva;

2/ dekreta Břetislava I. z r. 1039, které obsahují předpisy

práva soukromého, trestního a správního;

3/ starešinský zákon Břetislava I. z r. 1055, kterým se na trůně českém zavádí posloupnost podle řádu starešinského neboli seni-orátního,

nejsou prameny zcela nepochybnými.

Nesporným právnickým pramenem jsou statuta ducis Ottonis, pocházející od Konráda Oty asi r. 1189, z doby; když již byl knížetem pražským. Statuta tato vznikla v již. Moravě a platila také asi jen pro již. Moravu. Obsahují předpisy soudního zřízení, organizace úřed-ní, práva trestního i soukromého, a podávají nám v podstatě jen svě-dectví o právu v této době v již. Moravě platném.

Další právnícké prameny jsou listiny císařské a papežské, jimiž se knížatům pražským a biskupům pražským a olomouckým udělovala různá privilegia, aneb jimiž se upravoval poměr Čech k Německu; dále privilegia českých panovníků. Z této doby máme však již také listiny domácí, knížecí resp. královské, biskupské a soukromé.

Značnou cenu v této době mají prameny historické, které jsou buď domácí - legends o sv. Cyrilu i Metodě, Václavu, Ludmile, Vojtě-
chu, kronika Kosmova - buď cizí - německé, polské, byzantské i arab-
ské.

Období II. Doba střední.

§ 6. Povšechný ráz.

Vlivem práva knížecího tvoří se jednotné právo zemské a par-
tikularism práv kmenových jest tu celkem již překonán. Avšak toto prá-
vo zemské jednotné pro všechny obyvatele státu se udržeti nemůže. Tvo-
ří se řada práv zvláštních / partikulárních / jednak platících pro ur-
čité třídy obyvatelstva, jednak upravujících určité obory práva. Tato
práva zvláštní vytlačují pak právo zemské z jeho původní působnosti,
takže konečně právo zemské platí jen pro osoby resp. třídy obyvatel-
stva, ⁴ jež z tohoto práva vyňaty nejsou, a vedle toho podpůrně neboli
subsidiárně tam, ² kde práva zvláštní ničeho o dotčeném předmětu neobsa-
hují.

Po ustavení práv zvláštních platí právo zemské vedle své o-

becní podpůrné platnosti jen pro držitele svobodných statků a stává se osobním právem vyšších stavů. V Čechách a na Moravě, čítajíc v to i Opavsko a Krnovsko, jest to právo české a zůstává i v dalším svém vývoji právem po výtce českým, v obojích Lužicích a ve Slezsku, kteréžto země náležejí do oblasti práva německého, jest to právo saské.

Podle své povahy jest právo zemské právem obyčejovým a drahnou dobu tuto povahu podržuje doplňujíc se a vyvíjejíc se nálezy soudů zemských, nýbrž živlem laickým.

Právní prameny právnické, které tvoří právo, nevycházejí v této době již jen od krále, nýbrž ve značné míře zde spolupůsobí také stavové. Ba vliv stavovský jde tak daleko, že se vyrovnává vlivu královu, a někdy jej i převažuje.

Na základě toho, co výše bylo řečeno, můžeme tedy toto období charakterisovati jako dobu rozvoje práv zvláštních a právních pramenů rázu stavovského.

Historické prameny ustupují zde proti pramenům právnickým již valně do pozadí.

§ 7. Prameny práva zemského.

A/. Prameny, které tvoří právo.

1/. Usnesení sněmovní.

Za usnesení sněmu zemského platilo, na čem se král a stavové souhlasně snesli. Takovéto usnesení sněmovní bylo zákonem všeobecně závazným. Usnesení sněmovní se zapisovala v Čechách, na Moravě a v Opavsku do zemských desk a to zprvu do knih památních, od 16. století do knih sněmovních. Ve Slezsku a v Lužicích, kde desk zemských nebylo, usnesení sněmovní se zapisovala do veřejných knih. Teprve zápisem do zemských desk resp. do knih veřejných nabývala usnesení sněmovní platnosti a účinnosti. Proto sněmy, aby tu byla záruka, že v zemské desky bude skutečně zapsáno jen to, na čem se král a stavové snesli, volivaly před zakončením sněmu zvláštní t.zv. relátory k deskám, kteří pak společně s relátory královskými činili t. zv. relaci k deskám, t.j. dávali zapisovati usnesení sněmovní do desk, a bylo úředníkům zemských desk pod nejpřísnějšími tresty / i smrti / zapověděno zapisovati usnesení, která jim nebyla učiněna relátory královskými spolu s relátory

sněmovními. Zápis do desk znamenal zároveň také vyhlášení dotčeného usnesení sněmovního. Později se usnesení sněmovní vydávala také tiskem. První takto zachovaný tisk jest z r. 1492.

Totéž, co o usneseních sněmů zemských, platí také o usneseních generálních sněmů zemí koruny české, t.j. sněmů, které se scházely ze všech zemí koruny české jsouce obesílány jednotlivými sněmy zemskými. O generálních sněmech bude podrobněji jednáno ještě níže.

2/. Nálezy soudů zemských.

Soudy zemské soudily podle zemského práva a nálezy jejich připsávaly s počátku tažka výlučně k vývoji zemského práva jako práva obyčejového. Nálezy soudů zemských neměly totiž povahu soudních rozsudků v našem smyslu t.j. nezařazovaly určitý případ pod určitý předpis právní a podle toho případ rozhodovaly, nýbrž byly právním nálezem v plném slova smyslu t.j. takovýmto nálezem se právo tvořilo. Členové zemského soudu rozhodovali drahnou dobu až do vydání Vladislavského Zřízení Zemského nikoli podle nějakého psaného předpisu právního, nýbrž podle svého právního přesvědčení a tak právo skutečně tvořili. Podle povahy věci tvořili ovšem právo vlastně jen mezi stranami spornými / jus inter partes /; ale nálezy ty se zapisovaly do zemských desk a těmito nálezy se v obdobných případech řídili jejich nástupcové v zemském soudu, takže nálezy ty tvořily právo vůbec / odtud rčení „nalezi vubec za právo“/. Rozhodnutí zemských soudů bylo konečné a odvolati se z nálezů zemského soudu ke králi nebylo až do převratu bělohorského lze.

Zemské desky byly původně protokoly zemského soudu; do nich se zapisovala všeliká rozhodnutí soudu. Později však, když činnost zemských soudů značně vzrostla, bylo nutno k vůli snažšímu přehledu zemské desky dělití podle látky. Tak vznikly zvláštní druhy desk neboli kvaternů / jméno kvatern přichází od toho, že se jednotlivé složky dávaly vázati do kůže neboli desk vždy po čtyřech arších neboli dvojlistech /. Jsou to v Čechách desky neboli kvaterny pŕhonné, trhové, zápisné, artikulů sněmovních atd., na Moravě pŕhonné, nálezové, památní, roků hejtmanských atd. Ve Slezsku, v obou Lužicích a v Kladsku zemských desk nebylo.

3/. Stavovská a zemská privilegia.

1) Sem čítati sluší privilegia, jež dostávají stavové od svých panovníků, králů, resp. markrabat a knížat, na př. Velké privilegium krále Jana z r. 1311, řada majestátů krále Karla I. z r. 1348, jimiž se upravuje a upevňuje svazek zemí koruny české. Dále sem náležejí smlouvy, které uzavírají stavové mezi sebou samými, na př. v Čechách smlouva z r. 1508 a t. zv. smlouva sv. václavská z r. 1517, dále privilegia, kterými se upravuje poměr české koruny k říši římské, na př. zlatá bula sicilská z r. 1212 a zlatá bula císaře Karla IV. z r. 1355 a 1356, a konečně mezinárodní smlouvy.

4/. Zemské míry neboli landfrídy.

Zemským mírem neboli landfrídem nazýváme smlouvu panovníka se stavy, nebo panovníků mezi sebou, po případě i jen stavů mezi sebou k tomu účelu, aby byly staveny rozbroje a nepořádky a aby zavládl všeobecný mír. Myšlenka zemských mírů jest převzata od církve z t. zv. božího míru / treuga Dei /, který církev k tomu cíli, aby stavila všeliké rozbroje, čas od času vyhlášovala a jehož porušení nejprísnějšími tresty, i klatbou, trestala.

Při smlouvě o zemský mír zavazovali se účastníci neboli landfrídníci přísahou dodržovati podmínek landfrídu a jimi se řídit. Instituce zemského míru přišla k nám z Němec, kde vyvolala zvláštní organizace. V Čechách zemské míry měly celkem malou důležitost, mnohem větší význam měly však na Moravě, kde se jich zúčastňoval i panovník jako nejvyšší landfrídník. Rovněž ve Slezsku a v obou Lužicích měly zemské míry svůj význam.

5/. Nařízení královská.

Původně panovník český měl zajisté neobmezenou moc zákonodárnou a nařízení jím vydaná měla povahu zákona. Avšak postupem doby, zejména od 14. století, začali stavové podstatně obmezovati zákonodárnou moc královskou. Stali se vedle krále spoluzákonodárci zemskými, takže se zákonem zemským mohlo státi jen to, na čem se král a stavové souhlasně snesli. Za Jagellovců moc stavovská nabývá dokonce vrchu nad mocí královskou, takže snesení sněmovní nabývají mnohdy povahy zá-

kona i bez královské sankce. Teprve za Habsburků se moc královská opětně povznáší a zejména za Ferdinanda I. nabývá po určitou dobu převahy nad mocí stavovskou. Avšak i v době, kdy stavové jsou již spoluzákonodárci zemskými, vydávají se nařízení královská bez spolupůsobení sněmu t.j. stavů, zůstávají však obmezena na věci spadající v obor neobmezené moci královské - komora královská, židé, dočasně i města atd. -

Nařízení královská byla vydávána ve formě majestátů - slavnostní forma, k níž bylo třeba velké pečeti královské a podpisu nejvyššího kancléře -, aneb jako privilegia, patenty, dekreta, instrukce, resoluce a pod. Vycházela z královské kanceláře a byla zapisována v registra tím způsobem, že důležitější listiny byly do register zaneseny v celém svém znění, kdežto z méně důležitých byly pořizovány jen výtahy neboli regesta.

6//. Zřízení zemská.

Zřízení zemské můžeme definovati jako zákoník, jehož obsah jest státní zřízení určité země. Od ústavní listiny v našem moderním smyslu liší se zemské zřízení tím, že neupravuje jen právo státní resp. ústavní, nýbrž obsahuje i předpisy práva manského, trestního, soudního a soukromého.

K porřízení zemských zřízení došlo u nás poměrně pozdě, až v novém věku. Pokoušeli se sice již v dřívější době někteří králové čeští - Přemysl II., Václav II., Karel I. a Jiří Poděbradský - vydati zemské zřízení a tím dosavadní právo obyčejové nahraditi právem psaným, ale pokusy ty selhaly. Zejména Karel I. dal porříditi zemské zřízení t.zv. Majestat Carolina a předložil je zemskému sněmu k přijetí, ale pro odpor stavů byl nucen vzíti toto zemské zřízení zpět. Rovněž za Jiří Poděbradského se již ve sněmu pracovalo na zřízení zemském, ale vnější a vnitřní rozbroje práce tyto zmařily. Teprve za Vladislava II. dochází k pravé kodifikaci. Jest to Zřízení Vladislavské z r. 1500.

Podnět k sepsání zemského zřízení tu vychází tentokráte od stavů - až dosud vycházel podnět od králů -. Stavové uznávají dobu pro

sebe příhodnou chtěli kodifikací platného práva zvykového si zajistiti svou převahu. O podstatnou část tohoto zřízení dohodli se vyšší dva stavové, panský a vladycký, s králem, / t.zv. růstání prešpurské/ ale zřízení samo jest vyhlášeno a vytištěno bez souhlasu krále. Zřízení jeví ^{zřejmou} snahu zajistiti oběma vyšší stavům převahu jednak nad králem, jednak nad městy; zvláště města měla býti ze sněmu vyloučena a tím práv třetího zemského stavu zbavena. Přes tuto zřejmou snahu král Vladislav II. zřízení toto po dvou letech při návštěvě své v Čechách 1502 za sebe i za královská města schválil.

Ale města se s touto újmou svých práv nespokojila, nazývajíce toto zřízení "právy Rendlovými" - hlavní tvůrce tohoto zřízení královský prokurátor Albrecht Rendl z Oušavy "zrendloval" práva městská -. Došlo k otevřenému boji mezi šlechtou a městy, který byl urovnán v r. 1508 a definitivně v r. 1517 smlouvou t.zv. sv. václavskou, její hlavní obsah byl, že bylo královským městům přiznáno právo seděti a hlasovati na sněmu a tím právo / třetího / zemského stavu.

Zřízení Vladislavské upravuje všechny obory práva, ale nevyčerpává jich. Jím nastupuje místo dosavadního práva obyčejového právo psané. Důsledkem toho bylo také již v r. 1502 vydáno usnesení, kterým se zapovídá užívati těch nálezů soudních, které odporují tomuto zřízení zemskému.

Poněvadž tímto zřízením byla moc stavovská značně posílena na úkor moci královské, jest snadno pochopitelná snaha, pozdějších králů zjednati v tomto směru nápravu ve prospěch moci královské. Již Ludvík I. se snažil o to, ale marně. Ve zvýšené míře usiloval o to Ferdinand I. Za něho jsou vydána: zřízení zemské z r. 1530, ve kterém snaha jeho posílení moc královskou se uplatnila měrou jen skrovnou. Dále: Práva a zřízení zemská království českého z r. 1549, porízená po nezdaru stavovského odboje z r. 1547 / krvavý sněm bartolomějský /, která již značně posilují moc královskou a znamenají na tu dobu vrchol moci královské. Další zřízení jest Práva a zřízení zemská království českého z r. 1564, ve kterém královská moc činí již opět ústupky moci stavovské. K dalším revisím zemského zřízení již nedošlo, ačkoli za

Rudolfa II. byly voleny sněmovní komise, aby vypracovaly nové zřízení zemské.

Jako doplněk zemského zřízení sluší zde uvést právi místosudího Jakuba Menšíka z Menštějna "O mezích, hranicích, soudu a rozepři mezní i příslušenství jich v království českém", tištěnou v r. 1600.

Na Moravě máme zřízení zemské z r. 1535, které obsahuje předpisy řízení soudního, práva soukromého a trestního a z nepatrné části i ústavního. Dále zřízení zemské z r. 1545 a 1604. Poněvadž za Habsburků moc stavovská byla na Moravě větší než v Čechách, jeví zemská zřízení moravská také větší vliv stavovský.

Na Opavsku a Krnovsku se řídili zemským právem moravským, platila zde tudíž zemská zřízení moravská.

Ve Slezsku máme Slezské právo zemské - schlesisches Landrecht - vydané v r. 1356. Právo toto platilo původně jen pro Vratislavsko, ale užívalo se ho v celém dolním Slezsku. Dále jsou tu zřízení zemské knížectví opolského a ratibořského z r. 1563 vydané jen česky a Práva a zřízení zemská knížectví těšínského z r. 1573 vydaná také jen česky. V dolním Slezsku máme více zemských zřízení; v nich vedle práva saského se silně uplatňuje také právo římské.

Obojí Lužice mají rovněž svá zemská zřízení / Landesordnung. /

//B//. Prameny, které nám podávají svědectví o platném právu.

1/. Paměti úředníků.

Paměti úředníků jsou záznamy úředníků různých úřadů o platném právu. Záznamy ty jsou soukromé práce, nemají moci autoritativní, ale jsou důležitým pramenem právním jednak proto, že úředníci je sepisovavší byli zajisté tehdejšího práva znalí, jednak i proto, že se nástupci jejich v úřadě těmito záznamy jako platným právem řídili. Sem patří také různé formule právní pro určitá právní jednání, jako formule pro žaloby, pro přísahu a pod.

3./ Právní knihy.

Právní knihy jsou soukromá sepsání a zpracování platného práva. Pocházejí od osob soukromých, mnohdy dokonce od neznámého autora,

ale jednak obsahem svým, jednak i osobou autora nabývají mnohdy tak značné váhy ve veřejnosti, že se stávají i autoritou zákonnou.

Sem patří v Čechách:

a/. Kniha rožmberská, nejstarší památka toho druhu, od neznámého autora. Pochází z konce 13. a ze začátku 14. století. Kniha tato se nám nedochovala celá. Vznikla z několika prací a pojednává z valné části o soudním řízení, z menší části také obsahuje předpisy práva soukromého a trestního.

b/. Řád práva zemského - ordo iudicii terrae -; jest sepsána rovněž neznámým autorem a pochází z doby Karla I. Jest ve dvou sepsáních, v českém a latinském. Původní jest text český, latinský jest jeho překladem. Obsah této právní knihy tvoří takřka výhradně nálezy soudu zemského.

c/. Ondřeje z Dubé Výklad na právo zemské české. Autorem jest nejvyšší sudí zemský Ondřej z Dubé. Kniha jest sepsána kol r. 1400 a podává přehled celého právního rozvoje dotčené doby.

d/. Registrum na dávní zřízení zemská či Nálezové koruny české, kteří jsou se dali od prvních Čechův věrných, císařův, králův, knížat, pánův a vladyk v zemi české. Autorem jest přisedící zemského soudu Albrecht Ojír z Čedělic. Kniha pochází z konce 15. století a obsahuje poučení o jednání u soudu zemského.

e/. Nejznámější právní knihou této doby a vůbec vrcholným dílem právní vědy souvěké jest dílo místopísaře zemských desk Viktorina Kornela ze Všehrd O práviech země české knihy devatery. Kniha tato jest nám známa ve dvou zpracováních. Prvé vyšlo před vydáním Vladislavského zřízení zemského, a směř jeho jest hájití práva stavu městského proti upřílišněným nárokům stavu panského a vladyckého. Druhé zpracování jest poríženo již po vydání Vladislavského zřízení zemského a jest psáno silně pod tlakem tehdejších poměrů.

Kniha tato zpracovává soustavně platné právo tehdejší a jest rozdělena na devět knih: prvé tři jednají o řízení před zemským soudem, IV. až VIII. o právním jednání u zemských desk, IX. o zmatcích a pozdějších změnách práva. Hlavním pramenem jsou zde nálezy soudu zemského, a Všehrd se přidržuje vesměs práva domácího proti právu německému

a římskému.

Po knize Všehrdově nastává zase úpadek právní vědy české. Máme z té doby jen několik méně významných právních knih od neznámých autorů.

Na Moravě nám právní knihy vznikají mnohem později. Jsou to:

a/. Ctibora Tovačovského z Cimburka Pamět obyčejův a zvyklostí starodávních markrabství moravského, neboli kratčejí kniha tovačovská od Ctibora Tovačovského z Cimburka. Pochází z konce 15. století a podává stručný přehled práva na Moravě tehdy platného.

b/. Kniha drnovská od Ctibora z Drnovic. Pochází ze začátku 16. století a jest v podstatě jen přepracováním knihy tovačovské.

V oblasti saského práva zemského lze uvést knihu Mikuláše Wurma Blume des Sachsenpiegels vzniklou ve Slezsku na konci 14. století a Právní knihu zhořeleckou - Goerlitzer Rechtsbuch - vzniklou ve Zhořelci v první polovici 14. století.

§ 8. Prameny práv zvláštních.

A/. Právo manské.

Právo manské neboli lenní jest souhrn předpisů, kterými se upravuje poměr manský neboli lenní. Právo manské jest u nás cizího původu. Přišlo k nám z Německa, nikoli jako právo jednotné, nýbrž jako dvojí právo: saské a švábské. Na podkladě tohoto cizího práva manského se nám postupem doby vytvořilo české právo manské, avšak německé právo manské zachovalo zde vždy podpůrnou platnost. V Německu byl dále činěn rozdíl mezi právem manským a právem dvorským, a rozuměl se právem dvorským souhrn právních pravidel, kterými se řídily osoby, náležející ke dvoru t.zv. osoby dvorské. V Čechách tohoto rozdílu činně nebylo, a české právo dvorské se u nás vůbec nevytvořilo.

Prameny českého práva manského jsou jednak domácí privilegia manská, jednak paměti úředníků soudu dvorského a zápisy soudů manských, jednak i právní knihy.

Doložiti sluší, že právo manské v zemích českých neproniklo do veřejnoprávních poměrů v takové míře a důsledkem toho se nedělalo významu tak značného jako v zemích západních.

B/. Právo církevní.

Jako ve všech křesťanských zemích také i u nás se řídila církev právem římským, k čemuž přistoupilo později na podkladě práva římského vytvořené samostatné právo církevní.

Prameny práva církevního, platného v zemích českých jsou jednak všeobecné prameny církevního práva, jednak i zvláštní prameny české, jako privilegia českých panovníků, konkordáty, statuty provinciální a diecesní, knihy kanceláře biskupů a konsistoří.

C/. Právo městské.

Rovněž právo městské jest u nás cizího původu a není jednotné. Podle toho, odkud do českých zemí přicházeli němečtí kolonisté, vytvořily se dvě hlavní skupiny městského práva: skupina práva severoněmeckého a skupina práva jihoněmeckého. Tzv. mateřské město neboli středisko práva u skupiny měst práva severoněmeckého bylo město Magdeburg, u skupiny měst práva jihoněmeckého Norimberk. Odtud mluvíme také o skupině práva magdeburského a práva norimberského. Ve skupině práva severoněmeckého neboli magdeburského vynikají zejména Litoměřice, Menší město pražské, Olomouc, Opava, Těšín, Zhořeleď, Budýšín a j., ve skupině měst práva jihoněmeckého neboli norimberského jsou Staré město pražské, Kutná Hora, Plzeň, Budějovice, Cheb, Brno, Znojmo, Hodonín a j.

Mateřské město neboli středisko práva má význam mimo jiné v tom, že města k určité skupině náležející brala od svého mateřského města právní poučení a nad to že mateřské město bylo nejvyšší stolicí odvolací pro všechna města své skupiny. Tak tomu bylo i v zemích českých a máme četné doklady toho, že odvolání od městských soudů koruny české šlo do Magdeburka resp. Norimberka.

Jest pochopitelné, že se panovníci čeští stavěli proti tomu, aby odvolání od domácích soudů městských chodila do ciziny. Důvody toho byly jednak finanční: ucházely tím příjmy do ciziny, jednak státoprávní: trpěla tím soudní výsost krále českého, který takto ve vlastní své komoře - města královská, jak ještě níže uslyšíme, spadala pod královskou komoru - nebyl nejvyšším soudcem a tudíž svr-

chovaným pánem. Počínajíc 14. stoletím zakazují tudíž šesti králové takováto odvolání do ciziny a stanoví zároveň vlastní domácí soudy odvolací a to v Čechách Staré město pražské pro skupinu měst práva jihoněmeckého a Litoměřice pro skupinu měst práva severoněmeckého, na Moravě Brno pro skupinu práva jihoněmeckého a Olomouc pro skupinu práva severoněmeckého. Zákazů těch nebylo však vždy šetřeno, neboť pozorujeme, že se zákazy ty opakují. Teprve když byla v r. 1548 zřízena rada nad apelacemi / apelační soud / na hradě pražském a tím vytvořena jednotná odvolací stolice pro městské soudy všech zemí koruny české, zaniklo odvolání se do ciziny.

Zřízením tohoto apelačního soudu v Praze byl položen také pevný podklad k sjednocení neboli unifikaci českého práva městského. Neboť skutečnost, že nyní jeden soud rozhodoval v nejvyšší stolici o odvoláních od městských soudů všech zemí koruny české, způsobila, že se protivy mezi městským právem severoněmeckým a městským právem jihoněmeckým začaly stírati, a vytváří se nám jednotné české právo městské.

Prameny českého práva městského nejsou jednotné. Každá skupina městského práva měla svoje zvláštní prameny a památky. Z památek městských sluší příkladmo uvést Právo pražských Němců / Jus Teutonicorum pragensium /, jakožto nejstarší památku pražskou z doby Soběslava II., platné pro německou osadu na Poříčí v Praze. Dále sem patří : Pražská právní kniha z druhé polovice 14. století, práva Soběslavská a Staropražská z doby válek husitských a mezivládí po smrti krále Albrechta; všechny tyto tři památky jsou však sporné.

Na Moravě nejznámější právní památka jest sbírka zvaná Brüner Schöppensprüche a písaře Jana Schöppenbuch z polovice 14. století / zv. brněnský municipál /.

Odlišnost právních pramenů a památek se zračila jednak v odlišných privilegiích, jimiž jednotlivá města v zemích českých bývala nadána, jednak i v nálezech soudních, v právních knihách městských, ve sbornících právních atd.

Tato nejednotnost právních pramenů a tím přirozeně i samotného práva městského byla živě pocítována, a jsou tudíž pochopitel-

né snahy o unifikaci městského práva. Snahy ty začínají v Čechách v 16. století. Ještě za krále Ludvíka byla k tomu cíli zvolena zvláštní sněmovní komise ze všech tří stavů zemských, jejímž členem byl i člen rady pražské, mistr Brikcí Kouřimský z Licka. Tento dokončil za Ferdinanda I. a vytiskl v r. 1536 Knihy práv městských Starého města pražského i jiných měst království českého k témuž právu náležitých, jichž základem jsou práva brněnská a jihlavská. Dílo toto jest práce soukromá a nemá tudíž autority zákonné. Také tu šlo v podstatě jen o unifikaci městského práva skupiny jihoněmecké. Za Ferdinanda I. byla zvolena nová komise sněmovní, která by se radila o českém právu městském. Avšak teprve za Rudolfa II. bylo v r. 1579 se svolením sněmu zemského vydáno dílo kancléře Starého města pražského Pavla Kristiána z Koldína Práva městská království českého a králem Rudolfem II. také schváleno. V tomto díle Koldín uvedl v náležitou soustavu, co našel u soudu pražského, ale ve značné míře recipoval také právo římské. O dva roky později - 1581 - vydal toto svoje dílo ve formě zkrácené Práva městská království českého v krátkou summu uvedená.

Koldínova práva městská znamenají značný pokrok v unifikaci českého práva městského. Unifikace ta zůstala prozatím obmezena jen na Čechy a rozšířena koncem 16. století také na Těšínsko. V ostatních zemích koruny české Koldínova práva městská v této době ještě neplatila; zde však, zejména ve Slezsku a v Lužicích dochází k vydávání práv městských.

Vedle těchto práv městských důležitým pramenem českého práva městského jsou městské knihy, kam byla zapisována jednání před soudy městskými, a rovněž i jiné věci z obor správy městské. Později k tomu přistupují t.zv. listáře městské t.j. sbírka listin neb regist listin jednotlivých měst, dále památky cechovní, v první řadě cechovní statuty.

D/. Právo horní.

Právo horní jest u nás rovněž cizího původu. Jako nejstarší právo se uvádí právo, jehož se užívalo v Jihlavě. V r. 1300 vydává král Václav II. horní právo / jus regale montanorum /. Základ tohoto

práva tvoří právo platné tehdy v Jihlavě, ale velmi patrné jsou zde i vlivy práva římského. Toto horní právo bylo doplňováno nálezy soudů jihlavských a vytvořeno takto horní právo jihlavské. Jihlava byla Karlem I. prohlášena za vrchní horní soud pro Čechy a Moravu; za Jiří Poděbradského nastoupila na její místo Kutná Hora. Horní právo jihlavské bylo doplňováno nařízeními královskými, zejména za Karla I. a Václava IV. a vytvořeno takto horní právo jihlavskokutnohorské, zvané také českým právem horním.

Proti tomuto hornímu právu jihlavskokutnohorskému stojí horní právo jáchymovské. Právo toto jest horní právo saské, dostalo se do Čech počátkem 16. století a nazývá se také horním právem německým. Tak se vytvořilo v zemích českých dvojí právo horní - české a německé - a tento dualism práva horního přes veškeré snahy českých králů překonán nebyl.

Jako důležitý pramen horního práva jest dále uvést smlouvu o kovy sjednanou v r. 1534 mezi Ferdinandem I. a stavy českými a dále narovnání o hory a kovy uzavřené r. 1575 mezi Maximiliánem II. a stavy českými.

Stejně cizího původu jako horní právo jest i právo viničné neboli hořenské, kterým se řídili pěstitelé vinné révy. Prameny tohoto práva jsou z větší části nařízení královská a z menší části usnesení vinařů samotných;

E/. Právo vesnické.

Právo vesnické jest již podle svého názvu právem, kterým se řídilo obyvatelstvo vesnické. Právo toto jest u nás dvojí: jednak domácí, zvané také právem českým neboli dědickým, jednak cizí, zvané také právem německým neboli zákupným čili emfyteutickým.

Právem českým se řídilo domácí selské obyvatelstvo. Právo toto bylo právem zvykovým, a rozhodovaly zde namnoze poměry mocenské. Právo zákupné neboli emfyteutické přinášeli s sebou cizí kolonisté přicházející v převážné míře z Němec. Právo toto se tvořilo v podstatě smlouvou uzavřenou mezi domácími vrchnostmi a cizími kolonisty, kterou poměr vrchnosti a poddaných, zejména vzájemná práva a

povinnosti bývaly přesně formulovány.

Prima facie právní postavení selského obyvatelstva sedícího na právu českém bylo lepší; byliť prvotně spoluvlastníky neboli spoludědici půdy, na které byli usazeni a byli osobně svobodní. Naproti tomu právní postavení selského obyvatelstva sedícího na právu německém bylo horší potud, že vlastníkem půdy zůstávala vrchnost, a sedláci za určitý předem stanovený plat měli dědičné užívání; rovněž již od začátku byli v určitém závislostním poměru vůči vrchnosti. Avšak postupem doby stávalo se postavení selského obyvatelstva podle práva českého horším, protože poměr obyvatelstva tohoto k vrchnostem nebyl upraven úpravami psanými, nýbrž jen právem zvykovým, takže vrchnosti mohly zde snadno práva svá na úkor jeho rozšiřovati; tím i původní jeho osobní svoboda trpěla. Protivou k tomu byly poměr selského obyvatelstva podle práva německého k vrchnostem, zejména vzájemná práva a povinnosti upraveny psanými úpravami, takže vrchnosti nemohly zde libovůlně práva svá na úkor obyvatelstva rozšiřovati. Z toho důvodu i selské obyvatelstvo domácí uzavíralo často nové smlouvy se svými vrchnostmi podle práva zákupného neboli emfyteutického a zaměňovalo takto svoje české právo za právo německé. Takovéto smlouvy jsou nejstarší prameny psaného práva vesnického. Poněvadž pak tyto smlouvy nemají stejný obsah, vzniká tím značná různost práva vesnického.

Prameny práva vesnického jsou jednak jmenované již smlouvy uzavírané mezi vrchnostmi a obyvatelstvem selským, jednak sbírky vesnických naučení zvané též potazy, jednak zřízení a řády vesnické. Dále sem patří urbáře neboli knihy úročné, do kterých se zapisovalo zboží vrchnostenské s právy a povinnostmi lidu na něm usedlého, jakýsi prvopočátek venkovských knih pozemkových. Konečně sluší uvéstí řády vrchnostenské, kterými vrchnosti jednostranně upravovaly poměr poddaného lidu.

Období III. /: doba nová :/.

§ 9. Všeobecný rozhled.

Období toto lze charakterisovati těmito rysy:

A/. Nařízení královská mají značnou převahu nad právními prameny rázu stavovského.

B/. Cizí právo vniká nebývalou měrou do zemí českých; nastává t.zv. recepce práv cizích.

C/. V oblasti zemí koruny české dochází, ač nikoli výlučně k unifikaci práva.

D/. Tvoří se právo společné zemím koruny české a také jiným králostvím a zemím spojeným pod žezlem rodu habsburského resp. lotrinského.

E/. Unifikace práva jde však ještě v jiném směru: práva zvláštní začínají mizeti a zavádí se jednotné právo platné pro všechny vrstvy obyvatelstva.

F/. V důsledku nové úpravy státoprávních poměrů monarchie lotrinské po r. 1848 vzniká nám dvojí právo: říšské a zemské.

Ad A/. Bitva na Bílé Hoře a důsledkem toho porážky odboje stavovského v Čechách a na Moravě mají v zápětí, že si moc královská zjednávala naprosté převahy nad mocí stavovskou. Převaha tato jest v první řadě patrna v oboru moci zákonodárné. Král vydává ze své moci Obnovené Zřízení Zemské a osobuje si právo výhradního zákonodárství. Skutečně také hlavním pramenem práva jsou v této době nařízení královská resp. zákony vydané jednostranně z moci královské. Zákonů, na kterých by se shodli král se stavy, jest tu již poměrně velmi málo.

Ad B/. V období předcházejícím vnikalo sice cizí právo také do zemí českých. T.zv. práva zvláštní, jak již výše bylo uvedeno, jsou takřka vesměs cizího původu. Avšak toto právo cizí podléhalo přece jen žvlům domácím a v mnohém oboru práva, na př. práva městského se přetvořilo na zvláštní právo české. Naproti tomu v tomto období dochází k soustavné recepci cizích práv na úkor práva domácího. Jest to zejména písemný proces římskokanonický, kterým bylo vytlačeno a nahrazeno domácí řízení soudní spočívající na ústním a veřejném jednání, dále právo římské a italské právo manské.

Ad C/. Rozdíly práva v jednotlivých zemích koruny české se stírají a unifikace práva pro celou korunu zdárně pokračuje. Začínají

se vydávati jednotné zákony platné pro všechny země koruny české.

Ad D/. Panovníci snaží se připoutati k sobě blíže a pevnějšími pouty všechna králoství a země spojená pod žezlem panujícího rodu. Snahy tyto zejména od polovice 18. století za éry t.zv. osvětleného absolutismu nabývají jasnějších obrysů a uplatňují se také v oboru zákonodárství. Od sklonku 18. století začínají se vydávati zákony v různých odvětvích práva pro všechny tyto králoství a země, a začíná se vytvářeti jednotné právo, které můžeme nazvati již právem rakouským.

Ad E/. Partikularism právní se začíná odstraňovati také v tom směru, že přestávají zvláštní práva platná jen pro určité vrstvy obyvatelstva a vydávají se zákony platné pro všechny obyvatele monarchie bez rozdílu příslušenství k určitému stavu. Tím nám mizí zejména odlišné právo městské a vesnické. Provádí se právní nivelisace, jejímž důsledkem jest státoobčanská rovnost, t.j. rovnost všech občanů před zákonem. Ovšem tato nivelisace právní jde krokem velmi volným a dlouho to trvá, než všechny výsady stavovské padají. Právně se státoobčanská rovnost dostavuje teprve v druhé polovici 19. století, ve skutečnosti plně její účinky nenastaly v monarchii lotrinské nikdy.

Ad F/. Ústavní a státoprávní změny provedené v monarchii lotrinské v druhé polovici 19. století mají m.j. v zápětí, že se nám vytvořuje dvojí zákonodárství a důsledkem toho také dvojí zákonodárné orgány: říšské a zemské. Zákonodárným orgánem říšským t.j. celé říše jest říšská rada a císař, zákonodárným orgánem každé země jsou zemské sněmy a císař jakožto hlava dotčené země. Oba dva tyto zákonodárné orgány jsou na sobě naprosto nezávislé a vzájemná pravomoc jejich jest přesně vytčena. V pravomoc zákonodárného orgánu říšského spadají t.zv. věci říšské t.j. věci, které se vztahují na celou říši, v pravomoc zákonodárných orgánů zemských spadají t.zv. věci zemské. Nemůže jeden orgán zákonodárný potáhnouti pod svou pravomoc věci spadající v pravomoc druhého orgánu zákonodárného, ani říšské zákonodárství nemá vrchu nad zákonodárstvím zemským. Zásada platná v Německu: Reichsrecht bricht Landrecht v monarchii lotrinské neplatila.

§ 10. Právo zemské.

Ferdinand II. vydal z jednostranné své moci neboli oktroyoval pro Čechy O.Z.Z. z r. 1627 a pro Moravu O.Z.Z. z r. 1628.

Obsah O.Z.Z. českého tvoří právo ústavní, nikoli však výlučně, dále řízení soudní a deskové, právo trestní a soukromé a právo manské. Zřízení toto jest vydáno jen německy a také jen text německý jest prohlášen za autentický; český překlad pořízen jest do kap. F. 1. a to jen soukromě. Domácí řízení soudní jest nahrazeno procesem římskokanoničským a v určitých částech jest převzato právo římské, někde i saské. Koldínova Práva městská obdržela podpůrnou platnost. V tomto O.Z.Z. král vyhrazuje sobě a svým nástupcům *(jus legis ferendae)* t.j. právo vydávati zákony, jinými slovy výhradnou moc zákonodárnou, a právo rozhodovati všechny sporné otázky, jež v budoucnosti snad vzniknou. O.Z.Z. bylo prohlášeno i v Chebsku a koncem téhož století i v Kladsku.

Na Moravě bylo O.Z.Z. vydáno rovněž jen německy. Obsahem svým se značně přibližuje O.Z.Z. českému. Zde však stavové, poněvadž podle O.Z.Z. bylo pochybné, zda stavovská privilegia trvají čili nic, vyžádali sobě na Ferdinandovi II. vysvětlivky různých pochybných článků neboli dubií; skutečně také na vysvětlenou některé deklaratorie byly vydány, ale odpovědi celkem uspokojivé se jim nedostalo.

V r. 1640 vydal Ferdinand III. pro Čechy „Ferdinanda na O.Z.Z. publicitované královské deklaratorie a novely, česky a německy, kde byly ve věcech nepatrnějších stavům přiznány jakési ústupky. Platnost těchto deklaratorií byla r. 1650 rozšířena i na Moravu.

Jak české, tak i moravské O.Z.Z. bylo v pozdější době několikrát vydáno, vždy však jen německy.

Na Opavsku a Krnosvku podrželo moravské O.Z.Z. z r. 1604 svou platnost. Za Leopolda I. bylo sice stavům nařízeno řídit se moravským O.Z.Z., ale, poněvadž se stavové tomu vzepřeli, zavedena jen některá ustanovení tohoto O.Z.Z., jinak však, jak sluší míti za to, zůstalo to při starém.

Ve Slezsku t.zv. slezský akord z r. 1621 bránil Ferdinand

dovi II. provéstí státní převrat ve prospěch moci královské. Vývojem doby však i zde byla moc královská utužena, avšak stará zřízení zemská zůstala větším dílem v platnosti.

Od 18. století objevují se nám již snahy o unifikaci práva. První krok byl učiněn za Josefa I., kdy v r. 1707 bylo vydáno „Císaře a krále Josefa I. nové právo útrpné a hrdelní pro král. české, markrabství moravské a vévodství slezské,“ O málo později / r. 1710 / byly zřízeny v Praze a v Brně zvláštní komise k tomu cíli, aby bylo vytvořeno jednotné právo soukromé pro země koruny české a aby byly vyrovnány rozdíly mezi právem zemským a městským. Komise tyto skutečně vypracovaly osnovy, pražská Elaboratum bohemicum a brněnská elaboratum moravicum, ale elaboráty ty nedošly schválení panovníkova; jinakého pozitivního výsledku komise ty neměly.

Postupem doby se snahy panovníků o unifikaci práva neobmezují již jen na země koruny české, nýbrž rozšiřují se na všechna králoství a země pod jich žezlem spojené. Za Marie Terezie jest vydána Constitutio Criminalis Theresina, která obsahuje právo trestní hmotné a řízení trestní, a platí jako zákoník společný pro země české a rakouské. Za Josefa II. k tomu přistupuje Všeobecný zákoník o zločinech a trestech z r. 1787 a obecný soudní řád z r. 1788. Počátkem 19. století jest vydán nový zákon o zločinech a těžkých policejních přestupcích a v r. 1811 všeobecný občanský zákoník. Ve všech těchto zákonech nejde však již o právo české, nýbrž jimi se tvoří právo nové, všem králostvím a zemím společné, zvané později právem rakouským.

Po r. 1848 unifikace práva jest již soustavná. Zákony říšské i zemské platí, pokud v nich zvláště něco jiného stanoveno není, pro všechny obyvatele bez rozdílu stavu.

§ 11. Zákony zemské.

O.Z. Zemským a zejména výhradou práva zákonodárného v tomto zřízení zemském obsaženou potáhl král veškeru moc zákonodárnou na sebe a vydává nyní zákony jako neobmezený zákonodárce, Účastenství stavů zemí koruny české v činnosti zákonodárné se obmezuje na míru nejmenší. Pravidelně jsou nyní stavové slyšáni jen o různých modalitách záko-

na, nikoli také o podstatě zákona samotného, takže jejich součinnost zákonodárná točí se spíše o otázku quando ?, nikoli an ?

Revoluční rok 1848 přinesl s sebou podstatné změny. V Čechách snahy o novou ústavu zemskou ztroskotaly nadobro, na Moravě t. zv. selský sněm, který nastoupil na místo dosavadního stavovského sněmu, vypracoval sice novou ústavu markrabství moravského, ale ústavě této se nedostalo sankce panovníkovy. T. zv. ústava březnová z r. 1849 prohlásila všechny dosavadní stavovské ústavy za zrušené a slíbila nová zemská zřízení. Skutečně také dne 30. listopadu 1849 vydány byly nové zemské ústavy: česká, moravská, a slézská, ale ústavy ty, právě tak, jako ani březnová ústava sama, v život nevstoupily. Teprve v r. 1861 současně s t. zv. ústavou únorovou byla vydána nová zemská zřízení: české, moravské a slezské / jakož i zemská zřízení ostatních t. zv. zemí neuherských /, jako základní zákony státní pro země koruny české. Na podkladě těchto zemských zřízení vzniká zemské zákonodárství, ale jím se netvoří právo zemské v bývalém svém významu jako právo platné pro stavy panský a rytířský, nýbrž jím vznikají zemské zákony jakožto zákony platné v dotčené zemi, pokud něco jiného zvláště není stanoveno, pro všechny obyvatele země bez rozdílu stavů. Těmito zemskými zákony se tvoří ovšem právo zemské, ale toto nové právo zemské má význam zcela jiný než mělo do začátku 19. století resp. do r. 1848.

Nová doba přinesla s sebou také nový způsob vyhlášení zákonů. Starší způsob relace do deskmizí, zákony se nyní vyhláší po krajích, městech a vesnicích a vydávají se také tiskem. Vyhlášení zákonů prostředkem tisku má v zápětí nutnost, aby zákony byly vydávány občasně také v souhrnu za určitá období časová. Tak nám vznikají sbírky zákonů.

Pro 17. a 18. století nejdůležitější sbírka zákonů jest Weingartenův Codex Ferdinando-Leopoldinus, zvaný všeobecně kodikem Weingartenovým. Kodex tento obsahuje zákony a nařízení pro všechny země koruny české a vyšel ve dvou vydáních. První vydání obsahuje zákony a nařízení od r. 1600 - 1701, druhé vydání od r. 1600 do r. 1709 s dodatky až do r. 1735. Vedle toho máme různé sbírky zákonů: české, morav-

ské a slezské. V r. 1784 začíná se vydávati úřední sbírka Vierteeljäh-
riger chronologischer Auszug der von dem kg. Landesgubernium in Böhmen
bekannt gemachten und in das Allgemeine einschlagenden Verordnungen,
který již podle svého názvu obsahuje čtvrtletní přehled všech pro krá-
loství české vydaných zákonů a nařízení. Podobná sbírka byla vydávána
pro Moravu a pro Slezsko. Od r. 1819 vydávala se pak pro každé guber-
nium zvláštní Provinzialgesetzsammlung, ve které byly vyhlašovány vše-
chny zákony a nařízení vydané pro dotčenou zemi.

Pokud jde o zákony a nařízení, které se vydávaly nejen pro
země koruny české, nýbrž zároveň také pro jiné země monarchie lotrin-
ské, jsou tu dvě velké úřední sbírky zákonů a to: zákonů a nařízení ve
věcech soudních od r. 1780 do r. 1848, Gesetze und Verordnungen im
Justizfache - cituje se den a rok vydání dotčeného zákona nebo naříze-
ní s udáním čísla, pod kterým jest tento předpis ve sbírce uveden s
dodatkem J.G.S. Justizgesetzsammlung -, a zákonů a nařízení ve věcech
politických od r. 1790 do r. 1848, Politische Gesetze und Verordnungen
für die deutschen, böhmischen und galizischen Erbländer - cituje se
den a rok vydání dotčeného zákona nebo nařízení s udáním čísla, pod
kterým jest tento předpis právní ve sbírce zařazen s dodatkem P.G.S.
Politische Gesetzsammlung.-

Od r. 1849 se vydává pro všechny země monarchie lotrinské
říšský zákoník, ve kterém jsou obsaženy všechny zákony a nařízení. Ci-
tuje se den a rok vydání dotčeného zákona a nařízení s udáním čísla,
pod kterým jest tento předpis právní ve sbírce zařazen s dodatkem ř.z.
/ říšského zákona /. Tento říšský zákoník se vydává podle cís. patentu
z 4. března 1849 č. 153 ř.z. a nařízení ministerstva vnitra a sprave-
dnosti z 2. dubna 1849 ve všech zemských jazycích, tudíž v 10 vydáních
a to v řečích: německé, italské, maďarské, české, polské, rusínské,
slovinské, srbskoilyrské v srbském písmě, srbskoilyrské v písmě latin-
ském, a románské. Texty ve všech těchto zemských jazycích jsou stejně
autentické. Od 1. ledna 1853 vycházel tento říšský zákoník jen v jed-
nom vydání, v řeči německé, a jen německý text jest autentický; pře-
klady do zemských jazyků byly uveřejňovány v zemských vládních listech.

Pro každou zemi koruny české zvláště byl od r. 1849 vydáván zákoník zemský a věstník vládní jakožto vládní list zemský, ve kterém byly uveřejňovány zákony říšské, pokud v dotčené zemi měly nabýti platnosti, a nařízení zemská. V Čechách a na Moravě jest tento vládní list zemský vydáván v obou jazycích zemských, a oba texty, český i německý, jsou stejně autentické, ve Slezsku jen v německé řeči a jen německý text jest autentický. Po r. 1867 se tento vládní list zemský mění v Zemský zákoník, a vyhlašují se v něm zemské zákony a nařízení úřadů zemských. Cituje se den a rok vydání dotčeného zákona a nařízení s udáním čísla, pod kterým jest tento předpis právní ve sbírce zařazen s dodatkem z.z. / zemského zákona /.

§ 12. Jiné prameny práva zemského.

1) Poněvadž král resp. moc královská se stává v této době takřka výhradním zdrojem práva, ostatní prameny práva zemského tratí značně na své váze a ustupují naprosto do pozadí. I privilegia stavovská neboli zemská jsou nyní závislá na vůli královské. Zůstávají sice stará privilegia, pokud ovšem se nepřičí O.Z. Zemskému; nových privilegií v této době nepřibylo, a starých, i pokud neodporují O.Z. Zemskému, se mnohdy ani nešetří.

2) Nálezy soudů zemských přestávají býti právním pramenem, poněvadž zemské soudy jsou povinny řídit se O.Z. Zemským a zákony později vydanými. Nálezy ty jsou nyní rozsudky v našem smyslu a z rozsudků těch jde již odvolání ke králi. Zemské desky klesly na pozemkové knihy, kam se zapisují svobodné statky.

3) I význam sněmů zemských valně poklesl. Koncem 18. a v první polovici 19. století jsou sněmy zemské sotva více než t.zv. sněmy postulátní, t.j. přednášejí se a vyřizují na nich vlastně jen královské požadavky neboli postuláty. Teprve těsně před r. 1848 význam sněmů zase stoupá, ale r. 1848 stavovské sněmy zemské rázem odstranil.

4) Státních smluv jest v tomto období dosti; upravují se jimi jednak poměr koruny české k říši římské, jednak územní poměry koruny české. Bude o nich jednáno v dějinách státního zřízení.

§ 13. Práva zvláštní.

Důsledkem unifikace právní význam práv zvláštních upadá a práva tato se tratí v jednotném právu platícím pro všechny vrstvy obyvatelstva.

Právo manské jest zvláště ještě upraveno O.Z. Zemským a pozdějšími královskými reskripty a instrukcemi. Podpůrně tu platí manské právo italské. Od polovice 18. století vynořuje se snaha vytvořiti právo manské společné všem králostvím a zemím rodu lotrinského, ale snaha ta zůstala bezvýslednou. V letech šedesátých 19. století se v našich zemích manský poměr zrušuje; tím právo manské odpadá.

Církev se dostává po vítězství katolicismu v první polovici 17. století postupem doby v područí státu. Důsledkem názorů o poměru státu k církvi v této době pronikajících doplňuje se právo církevní předpisy státními, a právní poměry církve se v našich zemích jednotí.

V právu městském zjednána Koldínovým Právům městským platnost postupně na Moravě, v Kladsku a v Horním Slezsku. Koncem 18. století rozšířena platnost soukromého práva městského také na stav poddanský na Moravě a ve Slezsku. Právo městské se doplňuje královskými nařízeními, zejména instrukcemi rázu hospodářského. Vydáním všeobecného občanského zákoníka z r. 1811 zvláštní právo městské nám odpadá.

V horním právu bylo O.Z. Zemskými, českým i moravským přejato narovnání o kovy z r. 1575. Snahy potomních panovníků o vytvoření jednotného práva horního pro země koruny české se nezdařily. Teprve jednotný rakouský zákon horní z r. 1854 sjednocuje právo horní; tím odpadá také zvláštní horní právo české.

Právo viničné neboli horenské bylo rozmnoženo novými předpisy, ale unifikace právní dolehla i na ně.

Vesnické právo bylo v této době doplňováno a upravováno takřka výlučně instrukcemi vrchnostenskými, aniž by královská moc z počátku do tohoto oboru nějak zasahovala. Teprve nesnesitelné poměry stavu selského a důsledkem toho množící se bouře selské donutily moc královskou věnovati tomuto stavu pozornost. Moc královská začíná od

druhé polovice 17. století jednostranně upravovati poměry stavu selského; děje se to t.zv. robotními patenty. Hledisko těchto robotních patentů není jednotné. Až do Marie Terezie staví se tyto patenty více na stranu vrchností než poddaných; jsou to robotní patenty: pro Čechy z r. 1680, který byl r. 1713 rozšířen i na Moravu, dále z r. 1717 pro Čechy a Moravu a konečně jednotný patent z r. 1738 pro země koruny české. Od dob Marie Terezie se však toto hledisko mění. Stát se začíná ujímati stavu selského, poměry jeho se zvláštními královskými komisemi vyšetřují, začínají se mocí státní upravovati urbáře, podporují se výkupy z poddanského poměru, a novými robotními / t.zv. reabisace / patenty se postavení stavu selského zlepšuje. Jsou to patent z r. 1775 pro Čechy a Moravu a patent z 1. listopadu 1781 platný pro všechny země monarchie, kterým se zrušuje nevolnictví lidu selského. Od dob Leopolda II. lze v tomto směru znamenati jakousi stagnaci a teprve r. 1848 činí definitivní konec poddanství stavu selského. Tím padají i poslední zbytky zvláštního práva vesnického.

P. S. V závorce dodatek / t.zv. reabisace / patří správně za slova z poddanského poměru.

Č á s t II.

Dějiny státního vývoje a státního zřízení.

§ 1. Rozvrh látky a všeobecný rozhled.

Dějiny státního vývoje a státního zřízení zavírají v sobě dějiny územního vývoje a dějiny práva státního v užším smyslu t.j. dějiny ústavy a správy. Dějiny ty dělíme na tři doby:

I. Na dobu starší sahající až do r. 1526,

II. na dobu střední sahající až do r. 1749,

III. Na dobu novou jdoucí až do převratu r. 1918.

Ad I. Doba prvá jest období státní, politické a přirozeně i správní samostatnosti zemí koruny české. Státní samostatnost znamená, že země koruny české jsou nejen ve vnitřním poměru státním, nýbrž i v poměru zahraničním státem naprosto samostatným a s jinými státy nesmíšeným. Politická samostatnost znamená, že politika českého státu nejen vnitřní, nýbrž i zahraniční, jest určována výlučně českými zájmy. Z obou těchto druhů samostatnosti vyplývá i správní samostatnost t.j. skutečnost, že stát český má vlastní nejvyšší úřady a soudy, jejich působnost se vztahuje jen na oblast českého státu. Pozorujeme sice, že i v této době jest přechodně panovník český zároveň i panovníkem cizího státu, ale skutečnost ta nemá celkem vlivu na státní a politickou samostatnost českého státu.

Dobu tuto lze opět rozlišovati na dvě podobdobí: prvé sahá od nejstarších dob až do počátku 14. století, druhé jde až do r. 1526.

Podobdobí prvé jest doba panování rodu přemyslovského, doba národního státu českomoravského. Moc panovnická převládá a stát má aspoň z počátku ráz více méně patrimonijní. Právní řady jsou tu z největší části domácího původu a celkem jednoduché, a teprve na sklonku tohoto podobdobí se začínají bohatěji rozvíjeti. Právo obyčejové má značnou převahu nad právem psaným.

V podobdobí druhém se národní stát českomoravský přeměňuje v dynastickou říši koruny české. Moc panovnická se začíná podstatně obmezovati mocí stavovskou, vzniká zde středověký stát stavovský,

ve kterém na sklonku tohoto období moc stavovská zi získává dokonce i převahy nad mocí královskou, / za Jagailovců /. Právní řády domácí se zabarvují západními živly cizími, rozvíjejí se bohatě, po boku práva obyčejového zjednává si místo i právo psané a vedle územního práva zěmského tvoří se práva zvláštní, z převážně většiny cizího původu.

Ad II. Doba druhá neboli střední znamená ztrátu politické samostatnosti českého státu. Volbou Ferdinanda, arciknížete rakouského, za krále českého a rovněž i za krále uherského vstupují země koruny české ve společenství se státem uherským a se zeměmi rakouskými neboli alpskými, kteréžto společenství se osvědčilo býti již trvalým. Tím jest dán zeměpisný základ potomní monarchie rakouské. Vzniká t.zv. personální unie českouherskorakouská, spojení států rázu skutkového neboli faktického, nikoli také právního, záležející v tom, že tři státní celky, stát český, stát uherský a země rakouské mají nahodile osobu panovníka společnou. Pragmatickou sankcí se toto spojení rázu skutkového mění ve spojení rázu právního. Místo unie personální se vytváří unie dynastická záležející v tom, že na základě srovnalých zákonů o trůnní posloupnosti přijatých ve státu českém, ve státu uherském a v zemích rakouských nastupuje nutně týž panovník ve všech těchto skupinách státních. Nejen panovník, nýbrž i celý panující rod / dynastie / se stává nutně společným; odtud název unie dynastická.

Na státní samostatnosti zemí koruny české se v této době nemění ničeho. Avšak personální unie jeví určité politické účinky. Společenství téhož panovníka má totiž v zápětí, že se začínají tvořiti instituce společné všem zemím týmž panovníkem ovládaným. Instituce tyto, t.zv. ústřední úřady, nemají sice v jednotlivých skupinách státních ústavní základ, poněvadž ani jich neznají ústavy, ani nejsou přijaty stavy těchto skupin státních, a jsou to v pravé své podstatě jen pomocné orgány společného panovníka; avšak tím, že se opírají o samotného panovníka, zjednáávají si v jednotlivých skupinách státních náležitě místo. Od 17. století, kdy se moc panovnická nebývalou měrou posiluje, vykonávají značný vliv na celkové ústavní poměry.

Dobu tuto lze opět dělití na dvě podobdobí: do Bílé Hory

a po převratu bělohorském.

Podobdobí první jest obdobím státu stavovského po výtce. Z počátku se sice moc královská posiluje na úkor stavů, ale posílení toto jest jen přechodné. Poměry v panujícím rodu, zejména spor Rudolfa II. s Matějem o trůn, mají v zápětí opět vzrůst moci stavovské. Na sklonku tohoto podobdobí vstupují v život stavovské konfederace a stávají se důležitým činitelem politickým. Spory ústavní se kombinují se spory náboženskými.

Právní život jest bohatě rozvinut. Vedle práva zemského dospívají vrcholu práva zvláštní, z nichž velmi mnohá se úplně zabarvují vlivy domácími. Právo obyčejové ustupuje právu psanému; množí se kodifikace práv.

Podobdobí druhé se vyznačuje náhlým přesunutím moci ve státu na prospěch moci královské. Převratem bělohorským porušuje se náhle a násilně dosavadní rovnováha moci královské a moci stavovské; moc stavů jest zlomena. Král vydává z výhradné své moci O.Z.Z. kterým sobě a svým nástupcům vyhrazuje moc takřka neobmezenou. Spory náboženské jsou rozřešeny násilnou rekatolisací země. Jen ve Slezsku si moc královská nezjednává na ráz převahy nad mocí stavovskou a rovněž i svoboda náboženská zůstává. Výhradné panství jazyka českého jakožto řeči státní padá a nastupuje rovnoprávnost jazyka českého s jazykem německým jakožto řeči zemských; ve skutečnosti však vlivem panujícího rodu jazyk německý nabývá postupně převahy nad jazykem českým.

Právní život zaznamenává recepci práva římského a církevního. Význam práv zvláštních upadá, začínají pokusy o unifikaci práva. Moc královská se stává takřka výhradním zdrojem práva.

Územně ztrácí koruna česká Obě Lužice.

Ad III. Doba třetí neboli nová znamená nejprve ztrátu správní samostatnosti zemí koruny české. Česká dvorská kancelář, nejvyšší soudní a správní úřad pro země koruny české, se v r. 1749 zrušuje, a země české jsou správou neboli administrativně spojeny se zeměmi rakouskými. Vznikají nové nejvyšší úřady a soudy, jichž pravomoc se vztahuje nyní zároveň i na země koruny české i na země rakouské. Nástává správní centralisace českorakouská, která se postupem doby rozšiřuje

i na nově získané země polské, ba mnohdy postihuje i země koruny uherské.

Na státní samostatnosti zemí koruny české se zrušením české dvorské kanceláře ovšem nemění ničeho. Tato státní samostatnost se formálně ještě uznává, ba místy, zejména ve styku mezinárodním, se i výslovně uplatňuje; avšak po r. 1848 se tratí v nové, moderní monarchii rakouské, resp. po r. 1868 rakouskouherské, byť i určité její prvky še udržely až do r. 1918. Moc stavovská mizí na pouhý stín, zřízení stavovská živoří a v r. 1848 mizejí úplně. Absolutní moc zeměpanská vystupuje nyní i formálně na jevo, a jest po r. 1848, místy ovšem jen zdánlivě, obmezována moderním konstitucionalismem.

Dobu tuto rozlišujeme opět na dvě podobdoby: první do r. 1848 a druhé do rozpadnutí se monarchie rakouskouherské v r. 1918.

Prvé podobdobí jest obdobím absolutismu po výtce. T. zv. osvícený absolutism přináší nové pojetí moci zeměpanské. Absolutní moc panovníkova se nyní veřejně hlásá a různými teoriemi ospravedlňuje. Panovník jest základem a zdrojem veškery moci ve státu, jest z výkonu své vlády odpověděn jen svému svědomí a bohu a nesmí býti ve výkonu své moci nikým obmezován. Úkolem jeho jest přinéstí státu a poddaným pokud možno nejvyšší blaho. Úkol ten byl veden z počátku v myšlenkách pokroku, později však, od Leopolda II. v myšlence reakce, až konečně osvícený absolutism utonul úplně v policejním absolutismu Františka I. a Ferdinanda V.

Osvícený absolutism jest ovšem v příkrém rozporu s mocí stavovskou, která panovníka v jeho moci obmezuje. Odtud vidíme, jak pod tlakem moci panovnícké moc stavovská soustavně upadá. Zřízení stavovská tratí vůčihledě na svém významu. Teprve za Leopolda II. dochází k jakés takés restauraci a tím i k stabilisaci stavovských ústav, byť i se tak stalo spíše v zájmu reakce proti příslušnému duchu novotářskému než k vůli stavovským ústavám samotným. Nebývalý vzrůst moci panovnícké má v zápětí také úpornou centralisaci. Centralisace tato jest posílena r. 1804 přijetím titulu dědičného císaře rakouského, kterým se dostává společnému panovníku jednotného, byť i jen čestného titulu,

a zrušením říše římské v r. 1806, kterým se ruší svazky, jež až dosud část monarchie lotrinské, totiž země rakouské, poutaly k říši římské. Tím se monarchie lotrinská staví na vlastní základy, a titul dědičného císaře rakouského propůjčuje jí nyní i státoprávní podklad. Přes to však země koruny české zůstávají i nadále samostatným státem, což se někdy úředně i výslovně zjišťuje. S centralisací jde ruku v ruce germanisace. Národnost česká upadá, a jazyk český mizí z úřadů, ba i ze škol a vůbec z života veřejného, zůstává jen obřadným jazykem sněmu českého.

Stát snaží se podrobiti své moci všechny obyvatele státu bezprostředně a usiluje o jakousi nivelisaci obyvatelstva zrušením nevolnictví.

V právním životě jest výhradním zdrojem práva jen moc zeměpan-
ská. Nivelisace zdárně pokračuje a s ní zároveň i unifikace práva. Zvláštní právo české postupně mizí a nahrazuje se právem novým, rakouským, které platí pro všechny země monarchie.

Podobdobí druhé jest bojem českého národa o právo. Rok 1848 upletňuje nové myšlenky konstituční, a jim podléhá i monarchie lotrinská. Absolutism přechodně padá, a nastává éra konstituční. Národ český se domáhá svých práv, jemu se dostává t.zv. české charty, kabinetního listu z 8. dubna 1848. Avšak pokus o českou konstituci se maří; Češi vstupují na půdu ústavodárného sněmu říšského a zúčastňují se jednání o ústavu rakouskou. Po krátkém opojení ústavním se však dostavuje nový absolutism, t.zv. Bachova éra, který pak definitivně končí r. 1860. T.zv. říjnový diplom zahajuje novou éru ústavní a nová úprava státoprávních poměrů monarchie se děje s hlediska čistě rakouského. Státní samostatnost zemí koruny české se ztrácí v monarchii rakouské, byť i v této době zaznamenáváme akty státní, ve kterých jest tato státní samostatnost dokumentována.

na
T. zv. rakouskouherské vyrovnání z r. 1867 zavádí dualism: půdě dosavadní jednotné monarchie vznikají dva nové státy: království a země na říšské radě zastoupené a země koruny uherské, a monarchie dostává r. 1868 nový úřední název: monarchie neboli říše rakouskouherská. V r. 1871 dochází k pokusu o české vyrovnání / reskript z

12. září 1871 a t.zv. fundamentálky./ Avšak pokus ten jest zmařen, a státoprávní boj český končí formálně vstoupením Čechů na říšskou radu v r. 1879, což v podstatě znamená uznání ústavy z r. 1867.

S novou ústavní érou dostavuje se i demokratisace, spíše ovšem jen zdánlivá než skutečná, postupným rozšiřováním volebního práva až do zavedení všeobecného a přímého práva hlasovacího do říšské rady r. 1907.

Bezpráví soustavně páchaná jak od panovníka, tak i od vlád vídeňských, nejen na národu českém, nýbrž i na ostatních národech neněmeckých a nemaďarských - s výjimkou Poláků - má v zápětí neustálé otupování právního vědomí a ubíjení smyslu a citu pro právo. Válka vzniklá v r. 1914 stupňuje toto bezpráví na míru nejvyšší, ale způsobuje také, že právní vědomí příslušnosti k monarchii rakouskouherské u národů neněmeckých a nemaďarských uhasíná nadobro. V říjnu 1918 nedostatkem tohoto právního vědomí rozpadává se monarchie rakouskouherská, aniž by měla času válku dokončiti, a na jejích troskách vznikají nové národní státy, mezi nimi i obnovený český stát zvětšený nyní o Slovensko a Podkarpatskou Rus, stát československý.

V právním životě zaznamenáváme úplnou nivelisaci a unifikaci práva. Jakákoli práva zvláštní mizejí a nastupují jednotné právo rakouské neboli říšské a jednotná práva zemská. Zdrojem práva jest tu jednak panovník sám, jednak - / po r. 1860 / - panovník spolu se sbory zákonodárnými, říšskou radou a zemskými sněmy, byť i moc panovníkova i tu zachovala naprostou převahu.

Díl I. Doba prvá.

§ 2. Území státní.

Kmenovou zemí českého státu jsou Čechy. Tyto netvoří však na počátku jednotné území, nýbrž jest to souhrn území kmenů českých.

Sahaly tudíž hranice zemské tak daleko, pokud tu byla sídla kmenová. Bylyť tehdejší hranice zemské jednak širší, jednak užší dnešních hranic. K zemi české z počátku patří Kladsko, Vitorazsko, a zajistí i Chebsko, nepatřilo sem však Šluknovsko a Frydlandsko.

Nejdříve ztraceno bylo Chebsko, a to již během 10. století

tí a nadobro se poněmčilo. Od století 10. bylo čítáno již k Německu a patřilo k diecési řezenské. Za posledních Přemyslovců připadlo sice Chebsko přechodně k Čechám jako věnná zástava českých králů, ale trvale jeho nabytí teprve Jan Lucemburský jako zástavy říše německé. Odtud zůstalo již Chebsko při české koruně tvoříc zvláštní kraj podřízený přímo králi.

Vitorazsko bylo ztraceno v druhé polovici 13. století pádem Přemysla II., když již před tím německou kolonizací z Rakous bylo neustále umenšováno.

Kladsko se rovněž silně germanisovalo, zejména od posledních Přemyslovců; později bylo zastavováno. Jiří Poděbradský povýšil je na zvláštní hrabství a postoupil svým synům; vnukové tohoto krále prodali je se svolením sněmu českého r. 1501 pánům z Hardeka. Ovšem součástí koruny české zůstalo Kladsko i potom.

V druhé polovici 13. století rozšiřuje se země česká o Žitavsko a Budyšínsko; Budyšínsko se však později přiklonilo k Horní Lužici. Ve 13. století dostávají se k Čechám i Šluknovsko a Frydlandsko. Během 15. století se Žitavsko spojuje v politickém a soudním ohledu s Horní Lužicí a tím od země české fakticky odděluje.

Morava byla původně samostatnou zemí. V 9. století vzniká velkomoravská říše, která zaujímá i Nitransko a Pannonii a uvádí v područí i Čechy. Tato říše velkomoravská padá počátkem 10. století a Morava připadá Maďarům. V polovici 10. století zmocnil se Boleslav I. Moravy, a to v prvotním jejím rozsahu, avšak koncem téhož století byla Morava opět ztracena a to nejprve na Poláky, později na Maďary. Teprve Břetislav I. dobyl zase Moravy, nikoli však Moravy v prvotním jejím rozsahu, nýbrž jen části staré Moravy, a mírem Ostrihomským uzavřeným v r. 1031 s uherským králem Štěpánem I. byly proti Uhrám stanoveny dnešní hranice Moravy.

K Moravě se čítalo tehdy také Holasovicko a Hradecko / potomní Opavsko, Krnovsko a Hlubčicko /

Čechy a Morava tvoří národní stát český, jaký tu byl až do vymření Přemyslovců. Rozšiřuje se i v této době stát český za Bole-

sláva II. a Břetislava I. / část Polska resp. Slezska /, ale rozšíření to jest jen přechodné a netrvá přes vládu dotčených panovníků. Na sklonku vlády Přemyslovců rozšiřuje se český stát poznovu: za Přemysla II. vzniká stát českorakouský, který se však rozpadá ještě před smrtí tohoto krále, a za Václava II. stát českopolský - vedle něhož Václav III. nabývá i koruny uherské -, ale i to pomíjí za Václava III., takže při smrti Václava III. jest tu opět jen původní národní stát český, Čechy a Morava.

Za Lucemburků rozšiřuje se stát český trvale v rozsáhlou říši na poněkud jiném podkladě. Z národního státu vzniká tu stát dynastický, jehož pojítka nezáleží ani tak ve svazcích národních, jako spíše ve svazcích státoprávních a dynastických.

Za krále Jana nabyta Horní Lužice a to r. 1319 Budyšínsko, r. 1329 Zhořeletsko. Dolní Lužice nabyt král Karel I. dědičnou smlouvou s markrabaty braniborskými, ovšem musil ji nejprve na základě této smlouvy vyplatiti ze zástavy od markrabat míšenských / 1364 /

Slezsko se dostalo postupně k české koruně. V r. 1327 uznala všechna knížata hornoslezská vrchní lenní panství krále českého, a postupem doby dostala se v moc králů českých i knížectví dolnoslezská. Smlouvou uzavřenou v Uherském Vyšehradě r. 1335 vzdal se král polský Kazimír Veliký nároků na země slezské. Svídnicka nabyt Karel I. sňatkem s Annou Svídnickou. V 15. století byla zase některá knížectví slezská - Sěversko, Osvětimsko, Zátorsko - ztracena na Polsko.

V r. 1373 byly ke koruně české připojeny také Branibory, kterých nabyt Karel I. trhem. Avšak markrabství toto bylo ztraceno již za syna Karla I. Sigmunda, který je nejprve zastavil /1412 /, později / 1415 / dědičně prodal purkrabímu norimberskému Fridrichovi Z Hohenzollernu.

§ 3. Poměr českého státu k říši římskoněmecké.

A/. Do Zlaté Bully r. 1355/56.

Sousedství mohutné říše římskoněmecké způsobilo, že stát český vešek záhy v určité vztahy závislostní k ní, které za různých dob měly také různou tvářnost.

Lze míti za to, že již koncem 8. a začátkem 9. století upadl český stát v poplatnost k tehdejší říši franské / 120 volů a 500 hřiven stříbra ročně /. O trvání tohoto poplatku nemáme bezpečných zpráv, toliko však jest jisto, že opět v 10. století král německý Jindřich Ptáčník přinutil knížete českého Václava Svatého k odvádění tohoto poplatku. Závazek poplatnosti přinášel s sebou určitý závislostní vztah knížete českého ke králi německému resp. k císaři římskému, neboť závazek ten se utvrzoval slibem podobným slibu věrnosti při poměru manském. Závazek poplatnosti byl utužen později, jak se zdá, i závazkem jisté vojenské povinnosti za Boleslava I, a nejspíše za Vratislava II. r. 1081 proměněn v závazek stavěti k t.zv. římské jízdě t.j. k jízdě králů německých ke korunovací za císaře římského do Říma, 300 oděnců.

Poměr závislostní tento usilovali králové němečtí resp. císařové římské utužiti a proměnit v pravý poměr manský. Spory o trůn mezi Přemyslovci v 11. a 12. století dávaly jim k tomu vítanou příležitost. Císařové římské si osobovali právo rozhodovati o českém trůnu a propůjčovali dokonce někdy zemi českou ve formě investitury praporcem, tedy ve formě obvyklé pro poměr manský. /: V r. 1099 zaznamenáváme po první investituru praporcem, v r. 1173 pěti praporci :/. Tím poměr Čech k říši bral na sebe ráz poměru manského. Přes to však země české nebyly nikdy obecným lénem říše římské.

Že země české mohly býti prohlašovány za obecné léno říše římské, pro to lze shledávati celkem tyto důvody:

1/. Universálnost císaře římského. Tehdejší svět křesťanský znal celkem dvě hlavy veškerého křesťanstva: papeže a císaře scil. římského. Papež jest hlavou duchovní, císař hlavou světskou. Jako jest papeži poddáno veškeré křesťanstvo ve věcech duchovních, tak císaři římskému podléhají všichni panovníci křesťanští. Středověká legenda o dvou mečích, duchovním a světským, jest toho nejlepším dokladem. Odtud císař římský jest prvním světským panovníkem, jemu jsou všichni ostatní ostatní panovníci křesťanští poddáni. To dotvrzuje také papež Bonifác VIII. ve svém sporu s králem francouzským Filipem IV. Sličným slovy: Necht' jen mlčí pycha gallská a přestana hlásati, že nezná nic vyššího:

jest to lež, neboť po právu jest a musí býti Francie pod nadvládou římského krále a císaře. ”

3/. Nevyvinutost právních forem doby tehdejší, zejména v oboru veřejnoprávním. Tehdejší doba stála ve znamení zřízení manského. Zřízení toto bylo směrodatné pro veškeré poměry veřejnoprávní a vtiskuje celému středověku zvláštní svůj ráz. Státní správa, úřady, atd., vše bylo zfeudalisováno. Odtud každý veřejný poměr závislostní byl posuzován se zorného úhlu tohoto zřízení, aniž by se náležitě vyšetřovalo, zda jsou tu skutečně také všechny náležitosti poměru manského. Tím lze si vysvětliti, že slib věrnosti skládaný knížaty českými / nikoli však pravidelně / byl činěn ve formě slibu manské věrnosti, a že vůbec na poměr Čech k říši bylo pohlíženo jako na poměr manský.

Země české nebyly obecným lénem říše římské, neboť scházejí tu náležitosti poměru manského. Byly tu snad v některých případech osobní náležitosti tohoto poměru - slib věrnosti, forma investitury a pod. -, ale nebylo tu nikdy náležitostí věcných; scházela věcná podstata léna. Stát český byl státem národním, a vládní moc panovníkova měla svůj pramen výhradně ve státní moci české, a nebyla odvozena ze státní moci císaře římského, resp. krále německého. Panovník vládl v Čechách jako kníže český, nikoli jako úředník nebo vasal císaře římského. Z toho důvodu byla také moc panovníka českého v oblasti českého státu mocí nejvyšší a byla také naprosto zkonsolidována; nebylo zde ~~exempci~~ ve prospěch snad jiné, cizí státní moci. Udílení exempce ze státní moci českého panovníka v oblasti českého státu císařům římským nenapadlo, a pokus Fridricha Barbarossy vynáti Moravu, biskupství pražské a biskupství olomoucké z moci panovníka českého skončil naprostým nezdarem. Všichni obyvatelé českého státu byli podřízeni výhradně a jen panovníku českému, císaři římskému zde nijaká moc nepříslušela; neměl tu ani statků, ani lén, ani régálů.

Ostatně ani slib věrnosti, který panovník český občas skládal císaři římskému, neobsahoval obvyklých závazků poměru manského, nýbrž jen závazky a povinnosti zvláště smluvené. Ovšem ani v tomto směru nebylo vždy náležitě jasno; odtud časté vznikaly spory o obsah tohoto

závazku, čehož u slihu manské věrnosti nebyvalo. Rovněž ani investitura praporci nemohla znamenati propůjčení léna nebo úřadu v obvyklém smyslu, nýbrž jen uznání resp. potvrzení panovníka českého, což se zřetelem na universálnost císaře římského nemohlo býti na závodě svrchovanosti panovníka českého. Konečně skutečnost, že knížata česká byla v 11. a 12. století dvakrát povýšena na krále, poprvé za Vratislava II. v r. 1086 / titul osobní a dočasný /, podruhé za Vladislava / titul věčný a trvalý /, nejvýmluvněji svědčí o tom, že země české nebyly obecným lénem říše římské. Podle shodných názorů doby tehdejší, a zajisté i pozdější, nebylo lze na země manským svazkem stížená ani dávat, ani přijímat titul královský. Víme přece, že opětovné pokusy povýšiti vévody rakouské na krále ztroskotávaly a také definitivně padly o právní skutečnost že země rakouské byly obecným lénem říše římské.

Právní poměr zemí českých k říši byl postaven na jakéš takés pevné zakládě teprve t.zv. zlatou bullou císaře Fridricha II. z 26. září 1213. Jí se předem potvrzuje Přemyslu I. na věčné časy hodnost královská, udělena již předešlými králi Filipem Švábským a Ottou IV. a uznaná i papežem Inocentem III., což znamenalo uznání mezinárodní. Dále přísluší králoství české dědičně Přemyslovcům s eventuelní volbou českých stavů. Král český má povinnost přijati po svém zvolení v obvyklé formě regalia od krále římského, což znamená potvrzení v hodnosti. K jízdě římské dává 300 oděnců nebo tolikéž hřiven stříbra. Z t.zv. dvorských povinností má jen povinnost docházeti ke dvoru královskému nebo sněmu říšskému, pokud jsou držány v Bamberku, Norimberku nebo Meziiboru/ Výslovně se stanoví právo českého krále udílet investituru českým biskupům, čímž se vyslovuje na jedné straně svrchovanost krále českého, na druhé straně celitost a nedílnost českého státu.

Vedle těchto práv jest král český již od r. 1114 držitelem jednoho ze čtyř arcibiskupství říšských, totiž nejvyšším číšníkem, a zúčastňuje se volby krále resp. císaře římského, t.j. jest knížetem volanem neboli kurfirstem.

Zlatá bulla sicilská neodstranila však všechny nejasnosti poměru Čechk říši. Již při volbě Rudolfa habsburského upřena byla čes-

kému králi hodnost kurfirtská, a v míru vídeňském r. 1276 donutil Rudolf habsburský Přemysla II. přijati léno na Čechy a na M^oravu, ba o-
sboval si i právo zasahovati do vnitřních poměrů českého státu bera v
ochranu vzbouřivší se české pány proti Přemysli II. Později / 1289 -
1290 / potvrdil sice Václavu II. úřad arcibiskupský i hodnost kurfirt-
skou, ale již syn jeho Albrecht I. opět svrchovanost upíral Václavu II.
žádaje dokonce i desátek z dolů kutnohorských. Mírem z r. 1305 uznal
Albrecht I. Václavu III. opět svrchovanost a zavázal se nedomáhati se
jménem říše uznání nijakých práv nebo nároků v království českém - a
rovněž i polském -- tak aby králové , což jest manského, právem mnaským,
a což jest jich vlastního a dědičného, právem vlastnickým a dědičným
drželi.' Přes to však týž Albrecht I. roku následujícího - po smrti
Václava III. - nakládal královstvím českým jako odumřelým lénem.

Nejasnost poměru Čech k říši nebyla odstraněna ani za ná-
stupců Albrechtových a teprve císař Karel IV. zjednal v tomto směru ú-
plné jasno majestáty z r. 1348 a zejména zlatou bullou z r. 1355/56/

B/ Od zlaté bully.

Předchůdcem zlaté bully jest řada majestátů z 7. dubna 1348,
Tyto potvrzují předem zlatou bullu sicilskou, jakož i další výsady, kte-
ré byly králi resp. císaři římským českým králům uděleny. Potvrzují se
úřad arcibiskupský a hodnost kurfirtská. Koruna česká jest státem svr-
chovným a trůn český se v případě, že panující rod vymře, obsazuje
volbou stavů. Tím vliv králů římských na obsazování českého trůnu defi-
nitivně padá. Koruna česká se prohlašuje za vzácnější úd říše římské
/ sacri Imperii Romani membrum nobilius / a země t.zv. vedlejší jsou
přímými lény koruny české. Toto právní postavení koruny české jest nad
to ještě potvrzeno zvláštními svolujícími listy říšských kurfirstů, kte-
ré Karel IV. od nich opatřil.

Zlatá bula vydaná v Metách r. 1356 obsah těchto majestátů
opakuje a potvrzuje a dodává vedle toho ještě některá nová ustanovení,
která samostatnost koruny české ještě více utvrzují. Král český jest po
císaři římském prvý mezi panovníky světskými a v oblasti koruny české
panovníkem svrchovaným. Z koruny české se nepřipouští nijaké odvolání

k říši / privilegium de non appellando et de non evocando / a to ani v případě, že by bylo odepřeno konati spravedlnost / případ t.zv. *justitiae denegatae* /. Kdokoli by se z koruny české odvolal, ztrácí při. Král český má právo nybývati v celé říši hradů a panství. Říšský vikariát nemá v zemích českých platnosti. Při tom se králoství české nepokládá za léno říše římské, nýbrž za léno se pokládá jen to, co koruna česká od říše právem manským drží.

Přes to, že koruna česká byla membrum nobilius říše římské, svazky mezi říší a korunou českou se hned za nástupců Karlových valně uvolňovaly. Způsobily to poměry nastavší za Václava IV.; za válek husitských pak byly styky mezi korunou českou a říší naprosto přerušeny. Teprve za Jiří Poděbradského navazují se opětne styky. V červenci r. 1459 složil král Jiří císaři Fridrichu III. v Brně přísahu věrnosti, přijal od něho regalie zároveň s potvrzením všech privilegií a uznán byl od tohoto za arcičísňníka a kurfirsta. Majestátem z 21. prosince 1462 byla pak povinnost českého krále vůči říši upravena tím způsobem, že král český jest povinen poskytovat na jízdy římské 150 oděnců nebo tolikéž hřiven stříbra, dále že povinnost českého krále navštěvovati dvůr jest obmezena na Norimberk a Bamberk, dále že král český jest povinen přijímati investituru nebo regalie jen ve svých zemích nebo nejvýše 10 - 15 mil od českých hranic a konečně že říšští hejtmané nemají nijaké pravomoci v zemích českých. Důsledkem tohoto majestátu kleslo právo krále resp. císaře římského udíleti investituru nebo regalie králi českému na pouhou formalitu, neboť král český jest svrchovaným pánem v zemích českých i bez této investitury.

Bezobsažnost a v podstatě i bezvýznamnost císařské investitury, uznání a potvrzení privilegií králům českým od císařů římských atd. vysvitly nejlépe za nástupce Jiří Poděbradského. V červnu 1477 přijal císař Fridrich III. od krále Vladislava II. přísahu věrnosti, potvrdil jemu úřad arcičísňnícký i hodnost kurfirstskou a propůjčil jemu regalie a léna a vše to, co přísluší ke koruně české, „ pokud jemu podle práva, zvyklosti, a slušnosti na tom co udělovati náleží. ” Druhým listem z 24. června 1477 potvrdil jemu všechny privilegia od svých

předchůdců králům českým a koruně české udělená stanoviv proti tomu, kdokoli by těchto výsad jakýmkoli způsobem porušil, pokutu 1000 hřiven. Ale v témž roce, listem z 2. prosince 1477, propůjčil týž císař tatarská práva na korunu českou propůjčená Vladislavu II. uherskému králi Matěji Korvínovi. Jak vidno, propůjčení císařské nestačilo, aby jednomu nebo druhému králi zjednálo nesporné panství v koruně české.

Právo českého krále na hodnost kurfirstskou bylo r. 1489 utvrzeno ustanovením, že kurfirsté, nepovolají-li českého krále k volbě krále římského, propadají pokutě 500 hřiven ryzího zlata. Za nezletilého krále Ludvíka vykonali r. 1519 volbu císaře římského stavové čeští. Ludvík sám ani za investituru nežádal, ani ji neobdržel. Při dělení Německa na kraje / r. 1500. 1512 / země koruny české, ačkoli země ostatních kurfirstů byly v toto rozdělení výslovně pojaty, zůstaly naprosto opomenuty, a ani císař, ani říšský regiment nijaké vládní moci v oblasti zemí koruny české neměli. Svazek koruny české s říší se uvolňoval čím dál tím více.

§ 4. Svazek českého státu.

A/. Do vymřeni Přemyslovců.

V národním státu českomoravském není z počátku zvláštních právních pojítek mezi Čechami a Moravou. Morava byla získána výbojem a přičleněna k českému státu. Když pak od Břetislava I. se rod přemyslovský rozmnožil, podělování byli jednotliví členové tohoto rodu úděly na Moravě a také i v Čechách. Tato t. zv. údělná knížata stála pod vrchním panstvím knížete pražského. Avšak za sporů v rodě přemyslovském o trůn český jeví se u těchto údělných knížat snaha vrchní panství knížete pražského obmeziti na míru nejmenší, ba dokonce i setřásti. Tím se ovšem svazek Čech a Moravy uvolňoval. Spory údělných knížat s knížetem pražským, za kterých se údělná knížata dovolávala i pomoci a ochrany císařů římských, vyvrcholily v druhé polovici 12. století. Za sporu mezi českým knížetem Bedřichem a údělným knížetem znojenským Knorádem Ottou rozhodl císař Fridrich Barbarossa r. 1182 v ten smysl, že se Morava povyšuje na markrabství a podřizuje jak bezprostřední knížectví přímo říši. Tím měl svazek Moravy s Čechami přestat, ježto markrabě moravský jako bezprostřední říšské kníže jest rovnocenný s

knížetem českým a přímo císaři a říši poddán. V r. 1187 prohlásil týž císař i biskupa pražského za bezprostředního knížete říšského, a jak se zdá, i biskupa olomouckého.

Toto roztržení českého státu na dvě samostatná knížectví duchovní se však neudrželo. Samostatnosti markrabství moravského učinila ve skutečnosti konec již bitva u Loděnic / r. 1185 / a nastoupení Konráda Oty na český trůn, a samostatnosti biskupa pražského učinilo konec dosednutí biskupa pražského Jindřicha Břetislava na český trůn. Nástupce Jindřicha Břetislava na stolci biskupském byl již. r. 1197 jmenován knížetem pražským, a rovněž i biskupové olomoučtí přijímali v té době investituru od panovníků českých. Formálně byl samostatnost Moravy zrušena smlouvou z r. 1197, kterou Vladislav Jindřich jako markrabě moravský uznal vrchní panství knížete českého Přemysla. Pokud pak obou biskupství se týče, byla privilegii z r. 1198 a 1212 nadřízenost králů českých výslovně stanovena. Od smlouvy z r. 1197 nebyla podřízenost Moravy pod českého krále již brána v pochybnost, byť i Morava měla až do polovice 13. století svého zvláštního markraběte.

V druhé polovici 13. století bylo Přemyslem II. z Opavska zřízeno zvláštní údělné knížectví pro Mikuláše I., levobočka krále Přemysla II., čímž byl dán základ pozdějšímu oddělení tohoto území od Moravy.

B/. Do r. 1526.

Dynastický stát vytvořený za Lucemburků obsahuje tyto země: Čechy, Moravu, Slezsko, Obě Lužice a přechodně i Branibory. Základ tvoří Čechy, ostatní země jsou t.zv. země vedlejší neboli přivtělené.

a/. Morava.

Majestátem z 7. dubna 1348 stanovil král Karel I., že markrabě moravský, biskup olomoucký a vévoda opavský jsou bezprostředními maný krále českého a že území těchto tří knížat jsou v manském svazku ke koruně české; zároveň jest stanoven zpětný nápad těchto lén na korunu českou v případě, že by se tato léna vymřením rodu nebo z jiného důvodu uprázdnila. Stavové králoství českého i markrabství moravského mají podle tohoto majestátu povinnost pečovati o jednotu a nedílný sva-

zek těchto knížectví s korunou.

Listem z 26. prosince 1349 udělil pak Karel I. svému bratru Janu Jindřichu a jeho mužskému potomstvu Moravu v léno. Tím však jednota koruny neměla nikterak trpěti, neboť v tomto listu bylo výslovně stanoveno, že stavové moravští jsou povinni skládati přísahu věrnosti nejen markrabí moravskému, nýbrž současně i králi českému. Kdyby pak král nebo markrabě vydal nějaký rozkaz, který by se jakýmkoli způsobem přičil tomuto listu, nejsou stavové ani čeští, ano moravští povinni býti tohoto rozkazu poslušni.

Když mužské potomstvo Jana Jindřicha r. 1411 markrabím Joštem vymřelo, vrátila se Morava pod přímé panství krále českého. Za válek husitských a nastavšího v té době bezkráloví v Čechách udělil Sigmund listem z 4. října 1423 Moravu svému zeti Albrechtovi rakouskému v léno. Když však tento Albrecht byl zvolen za krále českého, závázal se majestátem z 8. června 1438, že stavům českým vrátí zápis, které má na Moravu a Moravu opět ke koruně navrátí. Odtud Morava již zvláštního markrabí neměla. Za krále Jiří Poděbradského bylo pak majestátem z 13. ledna 1464 stanoveno, že Morava tvoří s Čechami na věčné časy nedílnou a nedělitelnou jednotu, jest králi českému bezprostředně poddána a zvláštního markrabí ani míti nemůže.

Avšak přes tento majestát došlo již za nástupce Jiří Poděbradského k odtržení Moravy od Čech. Stalo se tak smlouvou budínskou z 30. září 1478. Podle této smlouvy se stát český dělí na dvě části a to: na králoství české, které podržel Vladislav II. a na ostatní země / Moravu, Slezsko a Lužice /, které spolu s titulem krále českého dostal Matěj Korvín, ovšem jen na čas svého života. Po smrti krále Matěje měl král český právo vyplatiti tyto země vedlejší za peněz 400 000 uherských dukátů k rukám krále uherského. Jen v tom případě, že by král Vladislav zemřel před králem Matějem, a že by stavové čeští zvolili za krále Matěje, měly vedlejší země připadnouti koruně české bez jakékoli náhrady. Ve skutečnosti zemřel Matěj Korvín před Vladislavem, a stavové uherští zvolili za krále Vladislava II., který ještě téhož roku po zvláštních poslech oznámil stavům moravským, slezským a lužickým, že jako jejich výhradný pán chce je opět koruně české vrátiti a

je vyzval, aby ke koruně uherské nadále nijakého zření neměli. Stavové těchto zemí se také ihned Vladislavu jako králi českému poddali. Tím jednota českého státu opět byla obnovena / výplata 400.000 uherských dukátů nebyla učiněna / a od králů českých utvrzena zvláštními majestáty o neodcizování od koruny a to od krále Vladislava II. z 12. listopadu 1498 a z 11. ledna 1510 a od krále Ludvíka z 29. března 1522. Uhři však v době této i později vznášeli nároky na tyto země vedlejší, ale bez jakéhokoli praktického výsledku.

List z 26. prosince 1349, výše uvedený, netýkal se biskupství olomouckého a vévodství opavského. Skutečnost tato neměla však vlivu na jednotu markrabství moravského, neboť biskup olomoucký zůstal i nadále předním stavem moravským. Na druhé straně však Opavsko začalo se znenáhla odčizovati od Moravy takže koncem 15. století se někdy čítalo již ke Slezsku. Svazek jeho s korunou trvala byl pak zvláště utvrzen majestáty králů Vladislava II. z 17. února února 1511 a Ludvíka z 27. července 1522, kterým se oba tito králové zavázali toto knížectví nijakým způsobem od koruny české neodtrhovati, nýbrž „do komory královské v svém vlastním držení, užívání a panování míti, držeti a hájiti.”

b/. Slezsko.

Již král Jan vydal stavům knížectví vratislavského majestát z 4. dubna 1327, že knížectví nemá býti již od koruny české odtrhováno a že, jakmile spadne na korunu, nemá býti dále dáváno v léno, nýbrž že má zůstatí dále pod korunou. Inkorporačními majestáty Karla I. z 7. dubna 1348 a z 9. října 1355 byla vyslovena neodcizitelnost všech knížectví slezských a také markrabství lužických od české koruny a stanoveno, že tato knížectví mají při odumírání knížat spadati na korunu a při ní již zůstatí.

Smlouvou budínskou z r. 1478 připadlo Slezsko králi uherskému Matěji Korvínovi. O jeho zpětném nápadu na korunu platí to, co výše ad a/bylo uvedeno. Závazek, že knížectví slezská mají při odúmrti spadnouti přímo na korunu a že je není dále dávati v léno, znovu vysloven v majestátu krále Vladislava II. z 11. ledna 1510.

c/. Lužice.

Inkorporační majestáty Karla I. z r. 1348 a 1355 prohlásily také neodcizitelnost Horní Lužice. Inkorporace Dolní Lužice byla prohlášena r. 1370. Smlouva budínská se týkala také obou Lužic; platí tedy o nich totéž, co výše ad a/ o Moravě a Slezsku bylo pověděno.

§ 5. Právní ráz českého státu a poměr zemí přivtělených.

A/. Do vymřeni Přemyslovců.

Původní národní stát českomoravský má ráz státu patrimonijního. Stát se tu pokládá totiž více méně za majetek rodu představovaného vždy panujícím knížetem. Morava sdílí v tomto směru úplně povahu Čech tvořící v podstatě jen část knížectví českého. Avšak pojetí, že stát jest patrimoniem rodu, neuplatňuje se v českém státu v plné své ryzosti. Je-li tu totiž více členů panujícího rodu, nedělí se území státní podle jich počtu, nýbrž členové rodu dostávají úděly na Moravě a v Čechách.

Údělná knížata nejsou svrchovanými vládci, mají sice titul dux / právě tak jako kníže pražský /, ale jsou závislí na knížeti pražském ve dvojím směru: jednak jsou jejich údělná knížectví nerozdílnou částí českého státu, jednak sami zůstávají v rodovém svazku jako členové neoddělení. Rozsah moci údělného knížete nelze přesně určit. Tolik lze považovati za jisté, že moc, kterou ve svých údělech vykonávali, neměli jménem vlastním, nýbrž jménem panujícího knížete pražského. Přitom, jak lze za to míti, moc údělných knížat na Moravě byla poněkud rozsáhlejší než moc údělných knížat v Čechách. Údělná knížata měla sice také své dvory a rady, což platí v první řadě o knížatech moravských, ale nějakých samostatných, odlišných institucí pro Čechy a pro Moravu v této době ještě nebylo.

Změna nastala koncem 12. století. V r. 1182 byla Morava císařem Friderichem povýšena na markrabství a markrabě moravský měl držeti Moravu jako říšský kníže podřízený přímo císaři římskému. Tím byla Morava vyňata ze svazku českého státu. Avšak poměr ten neobstál. Morava záhy se vrátila opět v příslušenství českého státu, přes to však bývalý poměr nebyl už obnoven. Morava zůstala markrabstvím a také jest obdařena vnitřní zemskou samostatností. Tu pak poměr Moravy k Čechám lze charakterisovati as takto: Morava není lénem českého státu, nýbrž tvoří jeho

součástíku podle způsobu dřívějších úředních knížectví. Má však nyní markraběte, který jest ovšem podřízen vrchní moci českého krále, má svoje zvláštní zřízení, dále i zemské sněmy a úřady a dvůr. Pokud ovšem tu není markraběte, a král český jest současně i markrabím / což bylo od r. 1253 /, není samotného moravského dvora. Přes to však zůstává Morava již zvláštní zemí.

B/. Od vytvoření dynastického státu.

Od doby Lucemburků nastává změna v právním rázu českého státu. Idea státu patrimonijního ustupuje zvolna, ale jistě ideí t.zv. státu fideikomisorického. Stát není tu již majetkem rodu panujícího, nýbrž vlastním majitelem jest tu v podstatě národ sám / obec království českého / a panovník jakožto představitel panujícího rodu jest jen dočasným jeho držitelem. Současně s tím se vyvíjelo pojetí státního území jakožto věčného podkladu a základu veškerých práv monarchických. Pojetí toto dochází v ustanovení Zlaté bully z r. 1355, že hodnost kurfirstská a úřad arcibiskupský jsou připoutány k území českému, jasného výrazu. Důsledkem tohoto pojetí pak čím dále tím úporněji si razila cestu zásada, že území státní jest nedělitelné a že v celé oblasti státu může nastupovati jen jeden panovník. Pojetí toto nezmítlo však rázem. Pozůstatky starého pojetí státu patrimonijního se udržují ještě. Vždyť i Karel I. sám podlehl tomuto pojetí rozděliv / přes výslovný zákaz Zlaté bully, kterou přece sám vydal / při své smrti území českého státu mezi své syny.

Vytvoření dynastického státu českého postavilo stát tento na nové základy. Dělo se to t.zv. inkorporačními majestáty Karla I. Inkorporační majestát jest majestát, kterým se určitá země vtěluje / inkorporuje / ve svazek českého státu a stává se takto nedílnou jeho součástí jako t.zv. země vedlejší neboli přivtělená. Těmito inkorporačními majestáty změnil se však také stát český po své stránce zevnější a z části i vnitřní. Vytvořuje se nám / právě za Lucemburků / pro český stát nové označení: koruna království českého / corona regni Bohemiae /, nebo prostě také koruna česká. Označení toto má svůj význam po dvojí stránce:

- a/. s hlediska zeměpisného a politického,
- b/. s hlediska státoprávního.

Ad a/. S hlediska tohoto značí nám koruna česká nedílný a nedělitelný svazek všech zemí českých zaručený inkorporačními majestáty Karla I. / a rovněž i Zlatou bullou z r. 1356 čl. XXV. /. Vnější symbolem tohoto jednotného svazku jest koruna sv. václavská, kterou Karel I., poněvadž prvotní koruna česká se za krále Jana ztratila, dal zhotoviti a zasvětil památce patrona země české sv. Václava. Odtud mluvíme také o koruně sv. václavské. Podle středověké symboliky která se dochovala až do nejnovějších dob, teprve vsazení této koruny na hlavu dočasného panovníka činí tohoto pravým a zákonitým králem a nesporným nositelem státní moci české.

Ad b/. S hlediska státoprávního znamená koruna česká vnitřní jednotu krále a stavů a z ní vyplývající jednotnou státní moc českou. Jest tudíž koruna česká pojem nadřazený i králi, i stavům; ani král o sobě, ani stavové o sobě nejsou nositeli této jednoty, nýbrž král spolu se stavy. Odtud také dispozice s touto korunou nepřisluší ani samotnému králi, ani samotným stavům, nýbrž oběma společně. Prakticky jeví se to zejména v otázce odcizování od koruny. Ani král sám nemůže některé území, čítajíc v to i zahraniční léna, oddělit od koruny, ani stavové sami nemohou tak učiniti, nýbrž k platnému odcizení od koruny t. j. k odstoupení některého území jejího jest třeba souhlasného projevu krále i stavů. Takto jak král, tak i stavové jsou strážci celitosti a nedílnosti koruny české.

Znamená tudíž koruna česká stát český jako právnickou osobu a současně i území českého státu jakožto jednotný a nedílný svazek zemí českých.

Inkorporační majestáty samy vyslovily však v podstatě jen příslušenství těchto zemí přivtělených ke koruně, ale neupravovaly také vlastní poměr jejich ke koruně t. j. ke státu. Poměr ten byl z části rázu manského, z části také státoprávního a nebyl u všech zemí stejný.

a/. Morava.

Podle majestátu z 7. dubna 1348 byl poměr Moravy k Čechám změněn v poměr vlastně čistě manský. Avšak již list z 26. prosince 1349 stavěl tento poměr zároveň i na základ státoprávní. Neodlučitelnost Mo-

ravy od koruny nezakládala se tu na manském poměru markrabí moravského ke králi českému, nýbrž i na vzájemné přísaze českého krále se stavy českými a markrabí moravského se stavy moravskými, tedy na vzájemné záruce stavů samotných.

Od dob krále Alberchta nebylo již zvláštního markrabí. Majestátem krále Jiřího z 13. ledna 1464 byl manský poměr Moravy k Čechám proměněn ve svazek čistě státoprávní: Morava tvoří s Čechami jedno státní území, ve kterém státní moc vykonává král-markrabě, a zvláštního markrabí býti nemůže. Samospráva zemská však zůstala a v této době se ještě dále rozvinula. Jsou tu: zvláštní zemské zřízení, zvláštní zemské sněmy, úřady a soudy.

b/. Slezsko.

Jednočlívá knížectví slezská stála buď přímo pod králem / knížectví bezprostřední /, anebo byla připoutána ke koruně svazkem manským t.j. manským svazkem svého knížete ke králi a ke koruně / knížectví prostřední /; avšak i tento poměr manský vykazoval určité prvky státoprávní. Podle inkorporačních majestátů z r. 1348 a 1355, jakož i podle majestátu krále Vladislava II. z r. 1510 měla odumřelá léna spadatí přímo na korunu a nebylo je dále dávatí v léno. Bezprostřední knížectví byla spravována zemským hejtmanem ve Vratislavě, později dvěma zemskými hejtmany, ve Vratislavi a ve Svídnicí.

Takto tedy vlastní poměr knížectví slezských ke koruně nebyl jednotného rázu; v bezprostředních knížectvích vykonával král český moc státní přímo, v ostatních knížectvích jako vrchní lenní pán. V tak těsném svazku, jako Morava, knížectví slezská ke koruně nestála. Odstředivé snahy Slezanů vystupují již v této době.

I Slezsko mělo značnou vnitřní samosprávu zemskou jevící se ve zvláštním zřízení zemském, ve zvláštním sněmu zemském resp. ve zvláštních knížecích sněmících, ve zvláštních soudech, úřadech atd.

c/. Lužice.

Lužice Horní i Dolní stály na základě inkorporačních majestátů ve státoprávním poměru ke koruně. Král český zde vykonával moc státní přímo prostřednictvím fojtů.

Podle toho, co zde bylo pověděno, vidíme, že celkový právní poměr zemí koruny české nebyl jednotný. Na venek tvoří koruna česká jednotný stát, v jehož čele stojí král český. V celé koruně české se vládne výhradně a výlučně ze státní moci krále českého. Ve vnitřní své skladbě stát český není však státem jednotným, nýbrž složeným z jednotlivých zemí, z nichž každá má značnou samosprávu a autonomii. V celkovém právním poměru zemí koruny české uplatňují se tudíž dvojí prvky, navzájem od sebe odlišné: prvky jednotící neboli centralisující a prvky odstředivé neboli decentralisující, které bychom moderním výrazem mohli také nazvat prvky autonomistickými.

I. Prvky jednotící.

1/. Král.

Král jest nejpřednějším prvkem jednotícím. Již z názvu koruna česká nebo koruna království českého vyplývá, že král a instituce ^{Königtum, Regentat} království jest nejvýznamnějším pojátkem celého českého státu. Bez monarchické formy sotva by lze udržeti svazek zemí koruny české a jednotu českého státu. Doklad toho podává nám doba husitská, kdy se v Čechách dostavuje bezkráloví. Král jest představitelem jednoty celého státu, v jeho osobě dochází státní moc českého státu svého výrazu. Moc královská zasahuje do všech zemí koruny české, neboť v zemích vedlejších vládne panovník nikoli jen jako markrabí resp. vévoda, nýbrž zároveň také jako král český / doklad instituce t.zv. měst královských /. Podstata ústav stavovských, které vyhrazovaly panovníkovi vždy určité obory, kde vykonával moc neobmezenou, tuto přímou moc krále českého sama podporovala.

Není však společná jen osoba králova, nýbrž společné jest i právo monarchické. Král nastupuje v celé oblasti koruny české podle jednotného práva nástupnického, rod královský jest pro všechny země koruny společný, a vymřeli panující rod, přísluší veškeré obci království českého volba nového, všem zemím společného krále.

2/. Královské orgány.

Nejen král, nýbrž i určité orgány královské jsou společné všem zemím koruny tím, že moc jejich dosahuje na celou oblast českého

státu. Byly to: královská rada, česká kancelář a její hlava český kancelář, dále soudy královské: soud dvorský a soud komorní, a konečně komora královská a nejvyšší mincmistr králoství českého.

O těchto orgánech bude jednáno níže.

3/. Právo obyvatelské.

Pro celou korunu bylo jedno právo obyvatelské neboli inkolát společný všem zemím. Inkolát udílel král společně se stavy a udělení inkolátu se vztahovalo vždy na celý stát. Český inkola v Čechách byl státním občanem i na Moravě, ve Slezsku i v Lužicích a rovněž naopak. To se zračilo zejména i v tom, že mohl v oblasti kdekoli zemí koruny české nabývatí statků deskových a po nabytí jich vykonávatí i práva stavovská.

Postup při tom byl tento: Ten, kdo byl obdařen inkolátem, byl povinen nejprve složití t.zv. revers k zemi / jakýsi druh přísahy poddanské /; revers tento se ukládal v zemských deskách. Na základě reversu k zemi mohl se inkola kdekoli v oblasti koruny české zakoupiti, t.j. nabytí statku v deskách zemských zapsaného neboli kratčeji řečeno deskového. Na základě inkolátu, reversu k zemi, a výkazu, že se zakoupil v zemi, mohl inkola žádati o uvedení na sněm. Teprve uvedením na sněm stává se inkola členem stavů a nabývá práv stavovských t.j. má právo seděti a hlasovati na sněmu a způsobilost k úřadům zemským. Práva stavovská může inkola vykonávatí jen v té zemi, ve které jest zakoupen. Je-li zakoupen ve dvou nebo i více zemích, může vykonávatí práva stavovská všude tam, kde jest zakoupen.

4/. Smlouvy mezinárodní.

Smlouvy mezinárodní uzavíral král buď sám, aneb někdy také společně se stavy. Smlouvy tyto se uzavíraly pro celou korunu.

5/. Generální sněmy zemí koruny české.

Sněmy tyto jsou výborem sněmů všech zemí koruny české. Jsou důležitým pojítkem celého státu, neboť v nich docházelo náležitého výrazu pojetí, že nejen král a orgány královské, nýbrž i určité instituce stavovské resp. zemské jsou všem zemím koruny české společné. O organizaci a jejich pravomoci bude jednáno níže.

6/. Společná obrana proti nepříteli.

Stavové jednotlivých zemí měli povinnost hájiti nejen své vlastní země, nýbrž také ostatních zemí koruny proti společnému nepříteli, a byli povinni vytáhnouti na výzvu královskou do pole, šlo-li o obranu celé koruny. Jen Slezáci v tomto směru činili jakési potíže odvolávajíce se na privilegium z r. 1498, z kterého vyvozovali povinnost vytáhnouti do pole jen na obranu vlastní země; avšak s tímto hlediskem neprorazili.

7/. Český sněm strážcem celitosti zemí koruny české.

Podle majestátu krále Vladislava II. z 13. listopadu 1499 není oprávněn král ani co odcizovati od koruny, ani léna ležící za hranicemi koruny / feuda extra curtem / svoboditi bez svolení sněmu království českého. Takto český sněm v celkové skladbě českého státu nabývá významného postavení, neboť jest strážcem celitosti a nedílnosti českého státu. Jakékoli odcizení od koruny nebo prohlášení zahraničního léna za svobodné bez svolení českého sněmu jest právně neplatné.

B/. Prvky odstředivé neboli decentralisující.

Kdežto prvky jednotící jsou v první řadě král a orgány královské a teprve v druhé řadě také některé orgány a instituce stavovské, jsou prvky odstředivými takřka výhradně orgány a instituce stavovské. Každá země jest pro sebe jednotkou autonomní a samosprávnou; má právo se usnášeti, arci za souhlasu krále / čehož však nebylo vždy náležitě šetřeno /, na svých zákonech, a spravovati se svými vlastními, od jiných zemí odlišnými orgány. Důsledkem toho jsou instituce a orgány stavovské t.j. zemské výrazem této autonomie a samosprávy. Mezi těmito prvky jsou zejména:

1/. Ústava.

Každá země má svou vlastní a zvláštní ústavu. Není jednotné ústavy resp. jednotného zemského zřízení pro všechny země koruny české, nýbrž každá země se spravuje svými zákony a řády, které jsou výplodem vlastního právního vývoje, odlišného od právního vývoje zemí druhých. K pořízení resp. k sepsání zemských zřízení ve vlastním smyslu v této době ve všech zemích arci ještě nedošlo.

2/. Sněmy.

Každá země má svůj vlastní sněm, jehož organizace nemá ve všech zemích stejný základ. Jednotného sněmu pro všechny země koruny české nebylo, neboť generální sněmy jsou výbory sněmů zemských a byly obesílány jen zástupci zemských sněmů.

3/. Úřady.

Každá země má dále svoje vlastní úřady, jichž organizace jest rovněž odlišná od organizace úřadů v zemích druhých. Úřady tyto jsou v první řadě zemské neboli stavovské, avšak jsou tu i odlišné úřady královské.

4. Finance.

Vedle jmění a hospodářství královského jest tu jmění a hospodářství stavovské neboli zemské. Každá země o sobě jest majetkoprávním subjektem, jmění, které by bylo společné všem zemím koruny, není. Z toho důvodu nelze mluvit o společných financích; jsou tu jen samostatné finance zemské. Šlo-li pak o vydání, které bylo krýti ode všech zemí koruny, nedá se to nějakými společnými berněmi, nýbrž každá země, přejímala určitou kvotu, společného vydání. Případy tyto objevují se arci vlastně teprve až v době habsburské / v první řadě při válkách s Turky /.

Porovnáme-li takto mezi sebou prvky jednotící a prvky odstředivé, dospíváme k tomuto závěru o právní povaze českého státu.

Český stát nemá jednotnou povahu právní, nýbrž smíšenou; jest z části státem jednotným, z části státem složeným. Jednotným státem jest v oboru moci královské. Král a jeho orgány jsou tu významnými představiteli jednotného státu. Kam až dosahuje moc královská, jeví se nám český stát jako stát jednotný, s jednotným zastoupením na venek, s jednotnou politikou zahraniční, uvnitř pak s jednotnou správou zeměpanskou. Zevnějším symbolem tohoto jednotného státu jest, jak již výše bylo řečeno, koruna česká resp. sv. václavská. V oboru moci stavovské jest však stát český státním útvarům složitým. Každá země koruny jest státoprávní celek s vlastní správou zemskou / samosprávou / a s rozsáhlou autonomií. Země tyto nejsou však samostatnými státy, nýbrž jen samosprá-

ký stát. Odtud pravíme, že stát český má právní povahu smíšenou, jest z části státem jednotným a z části státem složeným.

Ústava českého státu.

§ 6. Panovník.

Panovník český byl zajisté z počátku vládcem neobmezeným. Vyplývalo to z myšlenky patrimonijního státu, ale přinášelo to s sebou i skutečnost, že kníže pražský rozšiřuje svou moc na území kmenových knížat a osvojoval si také moc jim příslušející.

Plnost knížecí moci měla v zápětí, že kníže měl nejvyšší moc vládní, vojenskou a soudní a v době pohanské i kněžskou. Byl nejvyšším vládcem, vojevůdcem i soudcem, a v době pohanské i nejvyšším knězem. Moc knížecí a státní jest v této době pojem totožný. Kníže vládl v celé zemi jako svrchovaný panovník, vydával sám zákony, sám soudil a nařizoval brannou hotovost k obraně země; neměl však práva nařizovati výpravu za hranice. Mohl dále nakládati volně majetkem státním, neboť podle tehdejšího pojetí majetek státní splývá v jedno s majetkem knížecím. Kníže však také náklady celé správy státní hradil ze svého. Majetek knížecí byl založen jednak na ohromném nemovitém majetku, jednak na důchodech, které plynuly knížeti z různých důvodů / regalie, cla, mýta, městské tržné neboli ungelty, příjmy z hor, ze soudních pokut, z odúmrtí atd/. Těmito příjmy samostatně nakládal. Veškerá správa státní byla v té době správou knížecí, úředníci veřejní, soudcové atd., byli jen zřízenci knížete.

Vývojem doby se však rozsah moci panovnické umenšoval. Dvě to byly hlavně příčiny, které přispívaly k ztenčení moci panovnické: jednak spory Přemyslovců o trůn, jednak finanční tíseň panovníků.

Spory Přemyslovců o trůn měly v zápětí, že velmoži země, /šlechta /, hájili právo spolurozhodovati při obsazování trůnu. Skutečně také šlechta získala si vliv, který zajisté nemohl zůstatí obmezen jen na obsazování trůnu, nýbrž šel i na věci zemské vůbec. Odtud ve správě státní panovník přestává býti poněnáhu neobmezeným činitelem a vedle něho vyvstává činitel nový, duchovenstvo a šlechta.

K obmezení moci panovnické přispěla však dále i finanční

tíseň knížat resp. králů. Prvotně měl panovník zajisté tak značné důchody, že mohl náklady správy státní hraditi ze svého. Avšak postupem doby důchody panovníkovy na to nestačily. Jednak správa státní se rozvětvovala, takže bylo třeba na ni čím dále tím většího nákladu. Jednak důchody knížecí resp. královské samy o sobě se tenčily, ježto zdroje rozdáváním knížecích statků na církev, šlechtu atd. vysychaly. Za takového stavu věci nezbylo panovníkovi nic jiného, než obracet se na stavy o povolení berní. Stavové takovéto berně pravidelně také povolovali, ale při tom si vymíněvali určitý vliv na správu státní. Takto se moc panovnická zvolna, ale jistě obmezuje na prospěch moci stavovské. Valnou měrou k tomu přispěly také události po vymření Přemyslovců. Skutečnost, že stavové zde nejen krále volí, nýbrž dokonce i sesazují / Jindřich Korutanský /, nemohla zůstati bez vlivu.

Jest přitopené, že moc stavovská takto vchází v zápas s mocí královskou; hranici tvoří zde doba husitská. Před válkami husitskými zajisté moc královská měla stále vrch nad mocí stavovskou, ačkoli již za Václava IV. prestiž moci královské valně upadá. Po válkách husitských moc stavovská si zjednáva do určité míry již i převahu nad mocí královskou. Podařilo se sice panovníkovi tak silné individuality, jako byl Jiří Poděbradský, moc královskou zase pozvednouti, avšak již za Jagailovců moc královská opět valem klesá, a moc stavů, vlastně šlechty stoupá tou měrou, že dochází bezmála již k jakési šlechtické oligarchii.

Právní stav věci jest celkem tento:

Králi přísluší nejvyšší moc zákonodárná, výkonná i soudcovská. V oboru moci zákonodárné nebylo sporu o to, že král má právo dávat zákony. Avšak výkon práva toho byl již od posledních Přemyslovců vázán souhlasem stavů. Zejména od Lucemburků se uplatnila zásada, že <zákonem zemským se může státi jen to, na čem se král a stavové souhlasně snesli>. Král přestává tu býti tedy výhradním zákonodárcem, a jeho právo zákonodárné nevázané souhlasem stavů se obmezuje v podstatě již jen na vydávání majestátů a na nalézání práva prostředkem soudů královských.

V oboru moci výkonné jest král hlavou vlády a správy státní. Řídí politiku zahraniční a uzavírá mezinárodní smlouvy, jmenuje na úřady a soudy, svolává rady a sněmy, povyšuje do stavu, udílí výsady; jest vrchním ochráncem církve atd. Avšak i zde moc jeho nebyla neobmezena. Vliv stavů uplatňoval se znenáhla i ve vnitřní správě. Podle velkého privilegia krále Jana z r. 1310 / 1311 / nemá král při obsazování veřejných úřadů volnou ruku, nýbrž jest vázán dosazovati na úřady dvorské, zemské i městské jen obyvatele domácí. Rovněž vliv králův na úřady veřejné se zmenšuje potud, že se celá řada těchto úřadů pozemšťuje t. j. z úřadů dvorských resp. královských se stávají řady stavovské resp. zemské. V oboru financí zůstává však králi značná moc. Podle ústavy byl totiž určitý obor financí vyhrazen neobmezené dispozici králově; sem patří zejména příjmy ze statků královských, ungelty, cla, důchody z hor atd. U statků královských se však již záhy začíná rozlišovati mezi statky korunními a statky komorními. Statky korunní jsou ty, jichž vlastnictví přísluší koruně a král má jen správu a užívání; král bere jen důchody z nich a těmito důchody libovolně nakládá; zciziti tyto statky může jen se svolením českého sněmu. Statky komorní jsou ty, jichž vlastnictví náleží králi; jimi král také libovolně nakládá a může je i kdykoli zciziti. Vypisovati berně král oprávněn nebyl, nýbrž k tomu bylo třeba svolení stavů. Povolování berní stavy stává se postupem doby zjevem stále častějším. K tomu nutno připomenouti, že se na sklonku tohoto období dostavují ve finanční správě královské nepořádky, která ani přes opavné sněhy králů Karla I. a Jiří Poděbradského odstraněny nebyly. Jakýsi obrat k lepšímu nastává v tomto směru teprve v době habsburské.

V oboru moci soudcovské jest král nejvyšším soudcem. Soudní výsost krále českého v poměru na venek byla zajištěna ustanovením Zlaté bully Karla IV. ustanovením, že nikdo z obyvatelů českého státu ani se nemůže odvolati ven ze země, ani nemůže býti předvoláván před soud cizí říše německé. Avšak v poměru vnitřním soudní výsost krále českého doznává značné újmy. Nevykonává jen král soudcovskou moc, nýbrž také stavové, a vedle soudů královských jsou tu soudy stavovské resp. zemské, kam moc králova nedosahovala. O tom všem bude jednáno podrobněji ještě

níže.

§ 7. Posloupnost trůnní.

A/. Do vymřeni Přemyslovců.

Prvotně nebylo zajisté nějakého pevného pravidla trůnní posloupnosti. Myšlenka patrimoniálního státu přinášela s sebou, že trůn český náležel dědičně rodu přemyslovskému. Avšak o tom, kdo má nastoupiti na trůn, rozhodoval někdy kníže sám, tím, že před svou smrtí jmenoval svého nástupce, někdy s radou členů rodu, neb dokonce i jiných velmožů země, někdy rozhodoval též národ sám. Při tom národ nastoloval nastupujícího knížete. Ostatní členové rodu byli, jak bylo již výše pověděno, podělováni úděly na Moravě a v Čechách.

Jako první řád nástupnický se připomíná zákon Břetislava I. z r. 1055, jehož pravost není však nesporně prokázána. Zákonem tímto se stanoví řád starešinský neboli seniorátní t. j. na trůn nastupuje vždy ten, kdo z celého rodu jest nejstarší věkem. Podle tohoto zákona se nastupovalo na trůn český během 11. století. Avšak již počátkem 12. století se přestalo jeho šetřiti. Odtud vznikaly časté spory o trůn, při kterých domácí šlechta uplatňovala právo spolurozhodovati o tom, kdo má nastoupiti na trůn, a rovněž i králům německým byla poskytována vítaná příležitost míchat se do vnitřních věcí českého státu, tím, že si osobovali právo dosazovati české panovníky. Neudržitelnost těchto poměrů nahlíželi rozmyslní panovníci čeští a snažili se je odvrátiti tím, že usilovali o zavedení pevného řádu nástupnického podle zásady prvorozenství / Soběslav I. a Vladislav II. /, ale snahy ty setkaly se s nezdarem. Pořádek tu nastává teprve od doby definitivního důstojenství královského, počátkem 13. století.

Podle privilegií z r. 1198 a 1212 přísluší Přemyslu I. a jeho potomstvu dědičné důstojenství královské. Tím se potvrzuje zásada, již dříve platná a uznávaná, že trůn český jest dědičný v rodu přemyslovském. Ovšem, privilegia tato mluví jen o Přemyslu I. a jeho rodu. Obrat pak v těchto privilegiích, že králi římskému přísluší jen potvrditi za krále toho, koho si národ český zvolí, nesluší vykládati v ten smysl, že by tu byla svobodná volba krále, nýbrž výraz „volba“ dlužno

zde bráti tolik co „přijímání“ krále, tedy volbu jen relativní, kteráž ovšem, vymřeli rod Přemyslovců, se stává absolutní. Avšak ani v této době nebyl stanoven pevný řád trůnní posloupnosti. Ve skutečnosti se za posledních Přemyslovců nastupovalo podle řádu prvorozenství neboli primogenitury, vlivem ovšem skutkových poměrů, totiž toho, že tu byl jen jediný představitel rodu, panující král, takže prvorozený syn, jeho byl zároveň nejstarším z celého rodu a vlastně také jediným dědicem trůnu. Dosavadní nastolení na trůn bylo od dob královských nahrazeno korunovací.

B/. Do r. 1526.

Vymřením hlavní větve rodu přemyslovského po meči uprázdnil se český trůn, a stavové čeští vykonávali nyní právo volby. Zvolili za krále nejprve Rudolfa habsburského a po jeho smrti Jindřicha Korutanského, manžela dcery krále Václava II. Anny. Po třech letech však Jindřicha sesadili a zvolili za krále Jana Lucemburského, jehož zasnoubili s neprovdanou dcerou krále Václava II. Eliškou. Jím nastupuje v koruně české rod lucemburský. Že stavové čeští při těchto volbách / vyjmeme-li ovšem Rudolfa Habsburského / přihlíželi k dědickému právu ženského potomstva rodu přemyslovského, jest na bíledni. Ovšem právo svobodné volby stavů stálo zde rozhodně v popředí.

Pevný řád nástupnický byl přijat teprve na generálním sněmu zemí koruny české konaném r. 1341, na kterém bylo uznáno dědické právo prvorozeného syna krále Jana, Karla a jeho mužských potomků podle zásady prvorozenství. Dědické právo se tu přiznávalo jen Karlovi, nikoli také druhozenému synu téhož krále Jana, Janu Jindřichovi, který podle úmyslu krále Jana měl v Tyrolích s Markétou příjím Hubatou založiti sekundogenituru rodu lucemburského.

/ Šlechta česká byla se sice v r. 1306 přísežně a pod svými pečeti zavázala králi Albrechtu I. římskému, že v případě, zemřeli král Rudolf bez mužských potomků, přijme za krále nejstaršího z jeho bratří, a po něm i ostatní bratry podle stáří i s jejich mužskými potomky, ale když r. 1307 zvolen byl za krále Jindřich Korutanský, vzdal se Fridrich Sličný, tehdejší hlava rodu Habsburského, Čech i Moravy,

a v r. 1323 Habsburkové vůbec listiny, které měli na trůn český, králi Janu vrátili./

Majestátem z 7. dubna 1348, vydaným se svolením stavů, upravil král Karel I. znovu trůnní posloupnost. Podle tohoto majestátu jest trůn český dědičný v královském rodu českém a vymřeli rod tento po meči i po přeslici, přísluší volba nového krále „prelátům, vévodám, knížatům, pánům, vladykám, a vši obci království českého a příslušností jeho.“ Tím rozuměti sluší generální sněm zemí koruny české. Králi takto zvolenému udělí římský král odznaky důstojenství královské k. Pořad trůnní posloupnosti nebyl v tomto majestátu blíže určen, ale dlužno míti za to, že se mlčky tu přijímá zásada prvorozenství vyslovená na generálním sněmu z r. 1341. Zajímavá jest, že se v tomto majestátu mluví jen o Karlovi a jeho potomstvu, nikoli také o Janu Jindřichovi, jemuž a jeho potomstvu bylo právo nástupnické přiznáno teprve r. 1349 a 1355. Z obratu „královský rod“ sluší pak vyvozovati, že dědičné právo přísluší rodu lucemburskému jen potud, pokud jest královským rodem českým / tedy jen potomstvu Karla I. a podle listů z r. 1349 a 1355 i Janu Jindřichu a jeho potomstvu / nikoli však také těm členům rodu lucemburského, kteří se ke královskému rodu českému čítali. Z toho důvodu nepřislušelo právo dědičné třetímu synu krále Jana Václavu Lucemburskému, který vzešel z druhého manželství krále Jana z Beatricí, a také tento Václav v trůnní posloupnosti české nikdy v úvahu nepřichází.

Podle majestátu z 1348 stal se trůn český dědičným v královském rodu lucemburském, a stavům příslušelo právo voliti nového krále teprve tehdy, nebylo-li tu ani mužského, ani ženského potomka aneb když by se království jinakým způsobem uprázdnilo. Tím však se nestal ještě trůn český dědičným v pravém slova smyslu. Stavům příslušelo vždy důležité právo „přijímání“ krále, což někdy znamenalo i volbu samotnu. Vidíme, že stavové sesazují i korunovaného krále / Sigmunda /, jehož později zase „přijímají.“ V 15. století pak volební právo stavů vystupuje zcela zřejmě v popředí. Tu nejde již o přijímání krále, nýbrž o skutečnou volbu. Tak tomu bylo při volbě Albrechta, Ladislava Pohrob-

ka a zejména Jiří Poděbradského, který byl zvolen za krále, ačkoli tu bylo královské potomstvo po přeslici, a konečně při volbě Vladislava II.

Skutečnost, že stavům příslušelo právo volby, měla v zápětí, že dědické smlouvy uzavírané s panujícími rody okolních zemí o vzájemné podědění, měly právní účinnost pro stavy resp. zemi jen tehdy, byly-li stavy výslovně schváleny. Neboť tím by bylo právo stavů na volbu v případě, že by panující rod vymřel, zkráceno, a stavové přivolivše k takovýmto dědickým smlouvám vykonali svoje volební právo v podstatě již předem.

Dědické smlouvy rodu lucemburského a habsburského z r. 1364 a 1366 toho obsahu, že vymře-li mužské i ženské potomstvo Karla I. i Jana Jindřicha, nastupuje v zemích českých rod habsburský, a navzájem, vymře-li rod habsburský po meči, nastupuje v zemích rakouských rod lucemburský, byly stavy českými schváleny. Tyto dědické smlouvy byly však za Jiří Poděbradského zdviženy, neboť císař Fridrich III. vrátil r. 1462 Jiří Poděbradskému všechny dědické smlouvy, které měli Habsburkové na český trůn a vzdal se takto za sebe i za celý rod všech nároků na českou korunu.

Vladislav II. zvolen r. 1471 za krále výslovně uznal, že byl zvolen „ze svobodné, dobré vůle stavů.“ V r. 1507 vymohl na sněmu českém uznání svých dětí, Anny a Ludvíka, za dědice koruny české, a dal v r. 1509 syna svého Ludvíka, tehdy tříletého, zvoliti a korunovati na krále českého, což se stalo opět ze svobodné vůle českých stavů. Dne 11. ledna 1510 vydal pak majestát neboli t.zv. nařízení o kněžně Anně. V tomto majestátu se prohlašuje za dědice trůnu Ludvík, a kdyby zemřel bez dědiců, stává se dědičkou starší jeho sestra Anna. Při tom se Vladislav II. zavazuje, že ji „zamluviti a a vdáti nemá bez rady a vědomí králoství českého.“ Co se ovšem mělo státi v tom případě, že by Anna byla provdána bez rady a vědomí stavů, v majestátu se nepraví.

/: Majestát tento má význam v dvojím směru. Po stránce právní dochází zde potvrzení zásada, již dříve v českém právu uznávaná, že dcera provdaná za života svých spozročenců se pokládá za odbytu, a neměla-li tedy ztratiti nárok na trůn, musila býti provdána s vědomím

a se svolením stavů. Po stránce politické pak potud, že v této době vláda ženy jest neoblíbená a také zjevem neobvyklým. Nastoupila-li by tedy takováto žena na trůn, nebyla to v podstatě ona, nýbrž její manžel, který by ve skutečnosti vládu vykonával. Tu by vlastně stavové ztratili své právo volby, a na trůn český by byla zasedla bez souhlasu stavů nová dynastie.

Závazku svému, že Anna nemá být provdána bez vědomí českých stavů, Vladislav II. skutečně také dostal. Když v r. 1515 projednávány byly svatební smlouvy ve Vídni mezi Vladislavem II. a císařem Maximiliánem I., stavové čeští o těchto smlouvách nejen věděli, nýbrž poslové jejich opatření plnou mocí byli při dokonání jich i přítomni. Podle těchto smluv se Ludvík zasnuboval s vnučkou císařovou Marií, a Anna se provdávala za vnuka císařova Ferdinanda. Že později, když dědičný nárok kněžny Anny úmrtím krále Ludvíka se stal aktuálním / 1526 /, stavové čeští mohli tvrditi, že Anna byla provdána bez vědomí jejich, nelze si vysvětliti jinak, než že nejspíše se při celém tom jednání stala nějaká formální chyba, ze které stavové vyvozovali pro sebe nezávaznost těchto svatebních smluv.

Oprava smlouvy mezi, která byla přítomni sdílení mluvy a stavové uvedeni nejsou

Na základě toho, co bylo pověděno, můžeme právní stav, ohledně dědičnosti nebo volitelnosti trůnu v době do r. 1526 charakterisovati takto:

Český trůn není ani přísně dědičný, ani přísně volební. Panující rod má tu sice dědičné právo na trůn, avšak stavové v „přijímání“ nebo dokonce ve „volení“ krále uplatňují své právo rozhodovati o osobě nástupce, byť i ve skutečnosti, až na výjimky velmi řídké, přihlíželi vždy k členům rodu. Trůn český lze podle toho označiti za smíšeně volební a smíšeně dědičný. Pevné hranice mezi oběma těmito zásadami nebylo.

§ 8. Stavové.

Stát český ve vnitřní své skladbě a v povaze moci veřejné sdílí ve svém pozdějším vývoji úplně táz středověkého státu stavovského. Veřejná moc ve státu jest zde dělena va dva činitele, navzájem na sobě

nezávislé, ve krále a v národ. Každý z obou těchto činitelů jest nadán určitým okruhem oprávnění, která jemu prýští z práva vlastního a jež jeden od druhého neodvozuje. Jest tuplým t.zv. dualism státní moci.

Avšak činitel, který zde nazýváme národem, t.j. politickým národem, není národ v našem pojetí t.j. souhrn všech příslušníků státních. Nejsou totiž všichni příslušníci státu povoláni k tomu, aby ^{ho} spoluproduovali o věcech státních, nýbrž jen ti, kdož jsou členy jednoho ze zemských stavů. Tedy nikoli národ jako celek, nýbrž jen stavové. Takto veškeré obyvatelstvo státní se dělí na dvě vrstvy: na vrstvy politicky plnoprávné a vrstvy politicky bezprávné. Vrstvy politicky plnoprávné jsou jen zemští stavové, ostatní obyvatelstvo, převážná většina národa, nemá vůbec politických práv.

Stavové jsou třídy obyvatelstva právně a společensky / sociálně / ¹⁾ od ostatního obyvatelstva odlišné: t.j. nejen právní řád připíná k určitým osobám na základě zvláštních ustanovení určitá oprávnění právní i politická, nýbrž také ve společenském rozvrstvení obyvatelstva se staturživel stavovský dochází náležitého výrazu. Dále jsou to třídy právně i společensky / sociálně / ²⁾ uzavřené: t.j. přístup k nim jest ostatnímu obyvatelstvu nestavovskému stížen nejen řádem právním, nýbrž také všeobecnými poměry společenskými. Konečně jsou to třídy právně i politicky ³⁾ privilegované, neboť jen stavové mají plná práva politická, jen oni tvoří ve svém souhrnu národ v politickém smyslu.

V zemích koruny české, právě tak jako i v jiných státech stavovských, stavové jako třída privilegovaná, právně i společensky uzavřená, nevyvinuli se rázem, nýbrž k tomu bylo třeba povlovného a více méně i dlouhého vývoje. Vývoj tento se nám zakončuje teprve v době pohusitské, neb dokonce teprve počátkem 16. století, kdy stav městský jako třetí stav zemský dochází nesporného uznání.

Prvotně zajisté všichni svobodní obyvatelé země vykonávali práva politická, tvořili politický národ. Víme, že mnohdy o osobě nástupce dosavadního knížete rozhodoval národ sám. Avšak vývojem doby sledujeme, že výkon politických práv se začíná čím dále tím více obmezovati na vyšší duchovenstvo a na šlechtu. Jest to patrné ve složení knížecí

rady a sněmu zemského. Ještě za Přemyslovců se dostavují na sněmy nejen vyšší šlechta úřední, po případě i rodová, zemanstvo, nýbrž i stavové rodů. Ale účastenství starostů rodů na sněmích se stává čím dále tím řidší, až konečně za posledních Přemyslovců přestává nadobro. Odtud tedy koncem 12. a počátkem 13. století počíná vyhraňování obyvatelstva na stavy.

Na sklonku vlády Přemyslovců lze ke stavům zemským čítati zajiště jen vyšší duchovenstvo a šlechtu. Stavů městského jako zemského stavu tehdy ještě nebylo. Avšak již koncem 13. století pozorujeme určité snahy ve prospěch stavů městského, který tvoří svobodní obyvatelé resp. měšťané královských měst. Stav městský, jako stav politický, byl zajiště prvotně jen komorou královskou a právní postavení jeho bylo založeno na královských privilegiích. Královská města byla vyňata z pravomoci úřadů a soudů, i zemských i krajských, a stála přímo pod vládou královskou. Avšak právě toto výjimečné postavení jejich, vynětí z úřadů a soudů, se staly bezpečným základem hospodářské i politické moci stavů městského. Města dovedla vývojem doby podřízenost pod královské úřady do jisté míry paralyzovati tím, že si zjednávají vliv na obsazování městských rychtářů / viz o tom níže / neb dokonce získávají právo tohoto rychtáře i jmenovati, a posilují i jiným způsobem vlastní samosprávu, takže se postupem doby jak správa, tak i soudnictví dostávají do rukou měšťanstva samého. Vývoj tento lze do válek husitských pokládati celkem za dokonaný. Avšak v této době nejsou ještě města zemským stavem, nemají tudíž práva seděti a hlasovati na sněmu, leč v ojedinělých, výjimečných případech. Také berně byly s nimi projednávány samostatně.

A/. Čechy.

V Čechách jest změněno složení stavů válkami husitskými. Předem stav duchovní mizí z řad stavů zemských. Husitské učení, že kněží nemají míti statků pozemských / 3. artikul pražský /, jest provedeno i v praxi. Stav duchovní pozbývá z převážné míry statků nemovitých. A poněvadž tehdy práva politická resp. stavovská byla nerozlučně spojena s držením statků deskových, má pozbytí těchto statků v zápětí ztrátu základu politických i stavovských práv. K tomu dlužno přičísti i skuteč-

nost, že po smrti arcibiskupa pražského Konráda z Vechty zůstal stolec arcibiskupský drahnou dobu neobsazen. Stav duchovní jako stav zemský mizí.

Současně se dokonává rozlišování ve šlechtě. Již sice od 13. století začíná se rozlišovati ve stavu šlechtickém na stav panský, který tvoří vyšší šlechta, páni, a na stav vladycký později rytířským zvaný, který tvoří nižší šlechta, vladykové neboli rytíři. Ale ještě ve 14. století resp. aspoň v první polovici tohoto století, nerozlišuje se mezi oběma těmito třídami tou měrou, že byntu byla nějaká vzájemná uzavřenost. Vladyka se mohl státi beze všech formalit pánem, a opětně pán mohl kleknouti na pouhého vladyku. Rozhodovalo zde jednak držení úřadu, jednak i rozsáhlost majetku. Snahy stavu panského uzavřít se jako zvláštní stav proti ostatní šlechtě nižší, se v této době ještě nedaří. Teprve na sklonku 14. a počátkem 15. století nastává úplné rozlišení stavu panského a vladyckého. Dokonává se toto rozlišení bojem stavu panského proti Václavi IV. a jeho režimu, který znamenal uplatňování se stavu vladyckého ve správě zemské na úkor stavu panského. Z boje toho vychází stav panský jako vítěz. Instrukce stavovské, jež se vytvářejí za posledních Lucemburků, stávají se v podstatě panstvím stavu panského. Stav vladycký staví se tu do pozadí. Avšak stav vladycký nemíní se s tímto stavem spokojiti. Začíná zápas mezi stavu panským a vladyckým o nejvyšší úřady zemské a o „sedání“ na lavicích soudu zemského, který jest rozřešen prozatímně za Sigmunda a definitivně za Vladislava II. způsobem, jak na jiném místě níže bude uvedeno.

Koncem 15. století jest dokončen rozlišovací pochod mezi stavu panským a vladyckým, a tím také oba tyto stavy jsou vůči sobě uzavřeny. Na příště přechod ze stavu vladyckého do stavu panského jest podmíněn určitými formalitami, Rovněž však i stav vladycký jest uzavřen vůči ostatním vrstvám obyvatelstva.

Takto tedy se tu vyhranili dva zemští stavové: panský a vladycký. K nim v době pohusátské se přidružuje stav nový, městský. Válkami husitskými politický vliv královských měst stoupl v míře znamenité. Královská města se stala důležitým činitelem v zemi, nabyla zastoupení na

sněmu zemském a přestávala již býti pouhou komorou královskou. S tímto stavem věci šlechta nechtěla se spokojiti a nehodlala uznati stavovská práva měst. Nejen že nechtěla uznati právo královských měst seděti a hlasovati na sněmu, nýbrž snažila se je připraviti i o t.zv. způsobilost k zemským děskám t.j. právo držeti statky deskové, kteréžto právo měla města již z doby předhusitské. Spor tento nabyl nebývalé ostrosti za Vladislava II. zejména vydáním Zemského Zřízení z r. 1500 a ukončen smlouvou z r. 1508 resp. smlouvou sv. václavskou r. 1517, jak již výše v kap. o z. zemských zřízeních bylo uvedeno.

Počátkem 16. století byl tudíž vývoj zemských stavů dokončen. Jsou tu tři stavové zemští a to: panský jako první, vladycký jako druhý, a městský jako třetí stav zemský.

B/. Morava.

Zde byl vývoj stavů podobný jako v Čechách. Rozdíl jest tu jen, že z řad stavů zemských nevymizel stav duchovní. Jsou tudíž na sklonku tohoto období na Moravě čtyři stavy zemské: panský jako první /biskup olomoucký zasedá však před stavem panským a jest vůbec prvním stavem v zemi /, duchovní jako druhý, vladycký jako třetí a městský jako čtvrtý stav zemský. Stav městský neměl tu však takové váhy politické jakov Čechách. Také počet královských měst byl na Moravě valně menší; v druhé polovici 15. století bylo jich jen šest.

C/. Slezsko.

Zde tvoří šlechta pravidlem jeden stav, vladycký. Rozlišování mezi šlechtou vyšší a nižší, až na některá knížectví, nebylo. Stav duchovní jako stav zemský tvoří zde preláti, pokud drží rytířské statky: stav tento jest zastoupen na sněmích, tvoří však s rytíři jedinou kurii šlechtickou. Stav městský neměl jednotného postavení a také význam a vliv jeho byl v různých knížectvích různý. První místo mezi všemi městy měla Vratislav, kde měšťané měli dokonce převahu nad šlechtou. V Ostatních knížectvích jest celkem rovnováha mezi stavem městským a šlechtou. Města, která měla místo a hlas na sněmích, nazývala se městy královskými.

Na Opavsku a Krnovsku jest z počátku jednotná šlechta, zema-

né. Teprve v druhé polovici 15. století rozlišuje se šlechta na stavy: panský a rytířský. Stav duchovní, preláti, pokud drží svobodné statky, jest prvním stavem zemským, před stavem panským, na sněmu tvoří však se šlechtou jednu kurii. Stav městský má vleklé spory se šlechtou o práva stavovská, které byly rozhodnuty teprve v době habsburské.

D/. Horní Lužice.

Šlechta tvoří jeden stav zemský. Byly tu ovšem rodové rozdíly mezi pány a rytíři, avšak rozdíly ty nemají vlivu na práva stavovská. Stav duchovní nebyl zvláštním stavem; pokud preláti drželi svobodné statky, byli čítáni ke šlechtě v jednu kurii. Stav městský svým významem a vlivem se rovnal celkem šlechtě a byl stavem zemským s právem seděti a hlasovati na sněmu. Byly tu tudíž v podstatě jen dva stavy: šlechta a města.

E/. Dolní Lužice.

Zde byli čtyři stavové zemští: duchovní jako stav první, panský jako druhý, rytířský jako třetí a městský jako čtvrtý stav zemský. Stav městský však neměl valného vlivu politického.

§ 9. Sněmy.

Jako v každém středověkém státu stavovském, i ve státu českém jde vývoj stavů souběžně s vývojem sněmů zemských, takže živel stavovský dosahuje vrcholu svého vlivu a významu teprve tehdy, když jsou dány bezpečné základy organizace sněmů, jakož i jejich pravomoci.

Sněmy zemské se v koruně české vyvíjely celkem obdobně jako v jiných zemích. Prvopočátky jejich sluší hledati v knížecí radě. Bývalo zvykem, že se kníže o důležitých otázkách zemských radil s určitým sborem předních mužů kmene i národa, s knížecí radou. Bezpečných zpráv o složení této knížecí rady nemáme, dlužno však míti za to, že prvotně jak okruh osob, jež ke knížecí radě náležely, tak i obor věcí, jež se v ní projednávaly, byly závislé na libovůli knížete samotného. Zprvu zajiště knížecí radu tvoří vlastní družina knížecí spolu s předními šlechtici, náčelníky to šlechty jako rodové neboli kmenové, tak i šlechty nové, úřední. Rada tato byla orgánem jen poradným, takže kníže ve svém rozhodování nebyl jejím hlasem vázán. Později, zejména když se organizace

státní rozvětvila a ustálila, bývali do této rady zváni i úředníci dvorští a hradští, vyšší duchovenstvo a šlechta. Takováto knížecí rada, rozšířená, byla svolávána zejména, šlo-li o věci důležitější. Vedle toho se připomínají ještě zvláštní shromáždění, kterých se zúčastňují svobodní lidé zbraně schopní, a to ve značném množství, avšak takováto shromáždění brzy vyšla z obyčeje. Základem potomních sněmů se nestala tato shromáždění svobodného lidu, nýbrž rozšířená rada knížecí.

V rozšířené radě knížecí se začínají postupem doby rozlišovati dva živlové: duchovenstvo a šlechta. Pravomoc rady jest sice ještě závislá na vůli knížete, avšak vývojem doby začínají tyto rady, které už zatím nabývají povahy jakýchsi sněmů, hájiti právo dávati svolení k válečným výpravám za hranice a k vybírání berní. Také pravomoc těchto „sněmů“ se začíná jaksi ustalovati. Nejen se tu rozhodovalo o důležitých věcech vládních a správních - volba knížete, volba biskupa pražského, / tato ovšem jen do r. 1198, kdy právo toto bylo papežem Inocentem III. přiznáno pražské kapitole /, usnášení se na zákonech a pod., - nýbrž také se tu vykonávala soudní pravomoc ve věcech sporných i nesporných, šlo-li o práva knížecí, aneb o věci, které se týkaly hrada, cti a statků obyvatelů svobodných.

Tato rozšířená rada prodělává postupem doby dalekosáhlé změny. Předem se oddělily věci soudní od věcí správních. Již za krále Václava I. přešly totiž věci soudní, jež byly až dosud projednávány v rozšířené radě, na nově utvořený soud, soud zemský, jehož nová organizace byla provedena za Přemysla II. Za Václava II. dochází pak k odlišení rady od sněmu a vznikly takto dvě instituce: rada královská neboli zemská, později také panskou zvaná, jakýsi druh ministerské rady, orgán prvotně královský, který se však později silně pozemštil, sbor to nejvyšších úředníků a soudců zemských, a zemský sněm, který byl takto postaven na vlastní základy. Rozlišení obou těchto institucí, královské rady a sněmu zemského, bylo, pak dovršeno za krále Jana.

V době, kdy zemský sněm byl ustaven jako samostatná instituce, nebylo ještě pevných pravidel o organizaci a pravomoci jeho, o

způsobu svolávání i rokování a usnášení se sněmu atd. Sněmy jsou svolávány králem neb i zemským hejtmanem, aniž by tu bylo nějakého pravidla o době jeho svolávání a trvání. To vše záviselo na vůli králově. Rovněž předměty jednání a okruh osob, které se měly účastniti sněmu, byly položeny v ruce královny. Kdo králem byl na sněm pozván, měl nejen právo, ale i povinnost se dostaviti; nedostavení se bylo stíháno tresty.

V pojetí práva a povinnosti dostavovati se na sněm, nastala však změna tehdy, kdy předměty jednání sněmovního nejsou již závislé na vůli králově, nýbrž když sněm nabývá určitých přesně vyhraněných práv, jimiž se nyní moc královská obmezuje. Tu povinnost navštěvovati sněmy se mění v právo seděti a hlasovati na sněmu. S tím se však současně dostavuje i nutnost vymeziti okruh těch, kteří mají právo navštěvovati sněm. Prvotně zajisté účastníky sněmu jsou zemané t.j. svobodní držitelé svobodných statků. Prostí svobodníci, ač měli rovněž svobodné statky ve svobodné držbě, nebyli považováni za způsobilé na sněm. Takto tedy se vytvářila zásada, že způsobilost sněmovní má jen šlechta, pokud drží svobodné statky; k ní pak se družilo vyšší duchovenstvo, preláti. Koncem 13. století se mezi účastníky sněmu jmenují i zástupcové hrazených měst královských. Od dob krále Jana vešlo však v obyčej, že vyšší duchovenstvo a královská města zvláště vyjednávala s úředníky královskými o výši berní, takže za vlastní sněmovníky se pokládá jen šlechta.

Podle privilegia krále Jana z r. 1310 má sněm výhradné právo svolovati k vybírání berní a k válečným výpravám za hranice. Tím byl položen pevný základ práv sněmu. Vedle toho vidíme, že po vymření Přemyslovců sněmy volí krále, dále že za krále Jana sněm generální r. 1341 svoluje k úpravě tržní posloupnosti; za krále Karla I. sněm máří uzákonění zemského zřízení / majestas Carolina /. Sněmy tudíž nejen povolují berně / což bylo nejdůležitějším základem všech práv politických /, nýbrž i povolují válečné výpravy za hranice, spolupůsobí při úpravě tržní posloupnosti, vykonávají spolu s králem právo zákonodárné a vůbec spolurozhodují o všech důležitých věcech zemských.

Jaký byl prvotně řád jednání a usnášení se, není známo; rovněž nemáme zpráv o tom, zda a jakým způsobem se usnesení sněmu králem potvrzovala.

Po válkách husitských se složení sněmů stává konečným a rovněž i způsob jednání a usnášení se sněmu se ustaluje. Na sněm se dostávají i zástupcové měst královských, takže sněm, ježto stav duchovní, jak již výše bylo uvedeno, v Čechách z řady stavů zemských mizí, se skládá nyní v Čechách ze tří kurií: ze stavu panského, vladyckého a městského. Sněm svolává král nebo správce zemský, někdy dokonce i nejvyšší purkrabí pražský. Zahajován jest sněm králem, nebo královskými komisaři, a předsedou jest v Čechách nejvyšší purkrabí pražský, který v této době jest již obecně uznáván za hlavu stavů. Uzavírán byl sněm králem nebo z jeho rozkazu královskými komisaři.

Předmětem jednání byly předem královské proposice, které měly přednost přede všemi ostatními předměty jednání. Dále také jednotlivé stavy měly právo podávati návrhy - t.zv. artikulové obecní -, a konečně i každému sněmovníku příslušelo právo podávati návrhy - t.zv. artikulové zvláštní -. O tom, jak dlouho trvá sněm, rozhodoval výhradně král. Ovšem stavové si často vynucovali určité trvání sněmu tím, že jednání o královských propositích oddalovali do té doby, až byly sněmem projednány jejich články. Rokovalo se jednak v plném sněmu, jednak v každém stavu zvláště. Hlasovalo se podle kurií: každý stav měl jeden hlas a za usnesení sněmu platilo, na čem se všechny tři kurie souhlasně shodly; nějaké přehlasování jedné kurie druhými bylo vyloučeno. Uvnitř stavu se však hlasovalo podle hlav a měl každý člen stavu hlas jeden; za usnesení stavu platilo, na čem se usmela většina. K platnému usnesení sněmu bylo třeba královské sankce. Avšak v době husitské a za Jagailovců se sankce královské k platnosti usnesení sněmovního ani hrubě nevyžadovalo. Platnosti zákona nabylo usnesení sněmovní zápisem do zemských desk, což v podstatě znamenalo i vyhlášení zákona.

Pravomoc sněmu roste v této době vůči hledě. Sněm se stává vlastně nositelem a představitelem práv stavovských resp. veškerých

práv zemských, jest spoluzákonodárcem, má vliv i na politiku zahraniční a jest od r. 1499 strážcem celistosti a nedílnosti koruny české. Za Jagailovců stává se dokonce hlavním orgánem státním, a ježto všichni nejvyšší úředníci zemští jsou odpovědni nejen králi, nýbrž i stavům t.j. sněmu, spatřujeme tu již silný náběh k vládě parlamentní.

Obdobným způsobem jako v Čechách, bral se vývoj sněmu i na Moravě, avšak vývoj ten byl poněkud povlovnější. Také rozlišení mezi sněmem a soudem zemským nenastalo zde tak záhy jako v Čechách. K sněmovníkům se prvotně čítají šlechta a vyšší duchovenstvo, a ještě ve 14. století nemá sněm toho významu jako v Čechách. Teprve když vymřela moravská větev Lucemburků, a Morava byla spojena s Čechami, vliv stavů značně stoupá. Od 15. století se zúčastňují jednání sněmovního také královská města, takže tu máme nyní čtyři stavy: panský, duchovní, vladycký a městský. Na sněmu samotném byly však jen tři kurie, poněvadž stav duchovní sloučen byl se stavem městským v jednu kurii. Sněmu předsedal markrabí nebo zemský hejtman, od 15. století, kdy samostatný markrabí odpadá, zemský hejtman. Svoláván byl sněm buď králem-markrabím, nebo zemským hejtmanem. Jakým způsobem se hlasovalo, není zcela určité. Pravomoc sněmu kryla se celkem s pravomocí sněmu českého. K platnému usnesení se vyžadovalo královské sankce, ačkoli na sklonku 15. století se od této náležitosti mnohdy upouštělo.

Na Opavsku a Krnovsku v této době pravých sněmů nebylo, nýbrž jen soudy zemské a dvorské sjezdy.

Ve Slezsku jest dvojí druh sněmů: knížecí neboli ústřední sněm a sněmíky jednotlivých knížectví slezských. Knižecí sněm se vyvinul mnohem později než v ostatních zemích koruny. Základy jeho sluší hledati jednak ve sjezdech dvorských, jednak v zemských mírech. S pravými sněmy slezskými shledáváme se však teprve na sklonku 15. století. Svolavatelem jest buď král nebo královští komisaři a předsedou sněmu jest biskup vřatislavský. Na sněmu jsou tři kurie: knížata, zástupcové rytířstva, a bezprostřední města knížecí. Konečné dotvoření těchto ústředních sněmů spadá do doby habsburské.

Sněmíků slezských v době předhabsburské celkem nebylo; rovněž rozdělení na stavy zemské resp. na kurie sněmovní se dokonává te-

prve v době habsburské.

V Horní lužici k vytvoření sněmu došlo teprve na sklonku středověku. Do té doby stavové zemští konají své schůze a sjezdy odděleně, šlechta zvláště / Landtage /, a města zvláště / Stadttage /. Jen vyjimečně dochází někdy k sjezdům společným. Společný sněm / Stadt + und Landtag / skládal se ze dvou kurií: šlechty a měst. Svolával je fojt, šlo-li o sněmy pravidelné, jednalo-li se však o sněmy mimořádné král resp. fojr se souhlasem krále. Pravomoc sněmu byla obdobná jako v ostatních zemích koruny. Usnesení sněmu byla prostě fojtem vyhlášována, sankce královské se vyžadovalo jen, šlo-li o věci důležitější.

V Dolní Lužici ke skutečným shěmům / Land + und Stadttage / dochází teprve počátkem 15. století. Svolával je fojt. Sněm se skládá ze čtyř kurií; které tvoří stavy: duchovní, panský, rytířský a městský. Stav panský má tu však převahu tak značnou, že sněmy tyto se nazývají někdy i sněmy panskými / Herrentage /. Pravomoc sněmu dolnolužického byla ještě větší než v ostatních zemích koruny, neboť sněm tento v dobách mimořádných dokonce sám uzavírá smlouvy mezinárodní. Usnesení sněmu vyhlášoval fojt; sankce královské bylo třeba jen tehdy, šlo-li o věci důležitější.

Vedle jednotlivých sněmů zemských jsou tu ještě sněmy t.zv. generální t.j. společné sněmy všech zemí koruny české. Zárodky těchto generálních sněmů spatřujeme již ve 14. století za krále Jana, ale ústavní resp. státoprávní institucí stávají se tyto sněmy teprve od dob krále Karla I., kdy majestátem z. r. 1348 přísluší jim volba krále v případě, že by panující rod vymřel nebo že by se jakýmkoli způsobem em trůn český uprázdnil. Pravého svého významu nabyly tyto sněmy od 15. století.

V pravé své povaze generální sněmy nebyly vlastně společnými sněmy zemí koruny české, nýbrž delegacemi sněmů celé koruny. Byly totiž obesílány jednotlivými sněmy zemskými na náklad dotčené země; sněmy měly však právo nad to súčastniti se jich také v plném počtu. Hlasovalo se nikoli podle hlav přítomných členů, nýbrž podle zemí a každá země měla hlas jen jeden. Za usnesení sněmu platilo, na čem se

zástupcové všech zemí souhlasně snesli. O nějakém přehlasování jedné země druhými nemohlo býti důsledkem toho ani řeči. S tím také souviseo, že delegáti jednotlivých zemí byli opatřováni instrukcemi a plnou mocí, jimiž byli vázáni a v jejich rámci mohli hlasovati.

Předmětem jednání generálních sněmů byly věci různé. Někaké pravidlo v tomto směru stanoviti nelze. Celkem však možno říci, že se jednalo na nich o věcech všem zemím koruny společných. Pravidelným předmětem jednání byly proposice královské, ač předměty jednání mohly vycházeti též od stavů samotných. Předměty, o kterých se zde jednalo, bývaly: volba krále, úprava práva monarchického, smlouvy zahraniční, věci náboženské a vůbec věci, které se týkaly všech zemí koruny české.

Generální sněmy byly svolávány pravidelně králem, ač se také scházely i z iniciativy jednotlivých zemí. Snesení těch sněmů bývala sankcionována králem a vkládala se do zemských desk. Snesení tato byla pro jednotlivé sněmy zemské závazná.

Doložiti sluší, že členové sněmů měli zvýšenou ochranu osobní po dobu cesty na sněm a zpět a po dobu zasedání sněmu / imunitu /. Obyvatelé byli povinni nejen členy sněmu v jejich cestě, na sněm nikterak nerušiti, nýbrž jim všemožně v jejich cestě pomáhati. Kdokoli by - tak aspoň máme bezpečné zprávy ze sněmů českých - na člena sněmu sáhl, nebo jemu v cestě na sněm překážel, propadá ctí, hrdlem i statkem a jest k němu hleděno jako k zemskému škůdci. Později vešlo v obyčej, že byly členům sněmu pražským purkrabím vydávány zvláštní bezpečné listy /glejty /, které je chránily proti útokům i proti zatčení.

§ 10. Soudy.

V období tomto nemáme ještě soudů ústředních t.j. takových, jejichž pravomoc by se vztahovala na všechny země koruny české, nýbrž jen soudy s pravomocí pro každou zemi zvlášť. Výjimka z toho, avšak jen na čas, jest u soudu komorního, jak níže bude uvedeno.

Soudy ty dělíme vůbec na královské resp. zeměpanské a na stavovské resp. zemské.

A/. Čechy.

1/. Soudy královské.

Prvotním vlastním soudem zeměpanským jest soud dvořský, které-

mu předsedal buď sám panovník, nebo některý z jeho úředníků, pravidlem sudí dvorský nebo komorník. Vedle toho tu byl ještě zvláštní soud, jehož předsdou byl rovněž král a přísedícími členové dvorské resp. později královské rady. Jest to jakýsi soud sněmovní. Příslušný byl zejména pro věci politické a pro věci těžké, a příslušnost jeho se později rozšířila zvláště imunitami, exempcemi a delegacemi. Z tohoto sněmu vznikl soud zemský / viz níže /.

Původně soud dvorský nebyl od soudu zemského oddělen, a sudí dvorský zasedal také na soudu zemském. Za prvních Lucemburků stal se však soud dvorský samostatným. Předsedal mu sudí dvorský a soud byl příslušný zejména pro lidi dvorské, dále ve věcech výtržných, a šlo-li o práva královská. Později však tento soud dvorský zůstával čím dále tím více obmezován na věci manské. Pro ostatní věci, jinak k soudu dvorskému náležité, zřízen byl za krále Václava IV. nový soud královský, který od toho, že zasedal v místnostech královské komory, byl nazván soudem komorním. Podle organizace z polovice 16. století předsedal jemu král nebo jeho zástupce, obzvláště za nepřítomnosti královny v zemi zejména zemský hejtman / odtud zval se tento soud také soudem hejtmanským /, a přísedícími byli nejvyšší úředníci a někteří královští radové. Pravomoc jeho se vztahovala na všechny země koruny české ve věcech, ve kterých král vykonával nejvyšší moc soudní. Za Jagailovců vliv stavovský dosáhl však i na soud komorní, takže se dostal do područí soudu zemského, a Vladislavské Zřízení Zemské vymezilo jeho příslušnost na rozhodování menších pří a případů rušení zemského míru, kdežto všechny věci těžší byly přikázány soudu zemskému.

Dalším soudem královským jest hejtmanství německých lén zřízené as počátkem druhé polovice 15. století, které rozhodovalo o věcech německých lén. *linda extra...*

Dále jest soud královského podkomoří neboli soud podkomořský, který původně rozsuzoval všechny větší věci v městech. Později některá města byly vyňata z pravomoci soudu podkomořského vůbec / obě města pražská a Kutná Hora /, jiná města nabyla práva i vyššího soudnictví, takže jen některé zvláště těžké věci zůstaly vyhrazeny tomuto soudu.

Sem patří i soudy horní, které byly vyšší a nižší. Nižší sou-

dy však zanikly ve 14. století. Vyšším soudům předsedal urbureř nebo podkomoří, v Kutné Hoře mincmistr. Odvolacím soudem byla Jihlava, později Kutná Hora.

Konečně jest uvést i soud pražského perkmistra, který rozhodoval ve sporech viničných.

2/. Soud zemský.

Prvopočátky zemského soudu, jak již výše bylo uvedeno, sluší hledati ve staré knížecí radě. Jako samostatný útvar vznikl soud zemský ze soudu sněmovního, když se věci soudní oddělily od zemského sněmu. Předsedou jeho byl král nebo nejvyšší purkrabí pražský, a přísedícími byli jednak někteří nejvyšší úředníci zemští, jednak kmeti neboli soudcové zemští. Přísedící-úředníci byli: nejvyšší komorník zemský, který jest na soudu zemském jakýmsi strážcem právního řádu a vykonává nákazy soudu, nejvyšší sudí zemský, který řídí celé jednání na soudu, a nejvyšší písař zemský, který zanáší nálezy soudu do zemských desk a tyto desky opatruje. Kmeti neboli soudcové zemští byli, jak sluší míti za to, dosazováni králem s radou královskou a byli bráni z počátku ze zemanů vůbec, z pánů i vladyk. Počet jejich nebyl přesně stanoven: obyčejně jich bylo 12, ale stačilo i 7. Později vzešel spor mezi stavem panským a vladyckým o obsazování soudu zemského. Spor ten byl prozafimně rozřešen nálezem krále Sigmunda, podle něhož mělo zasedati na zemském soudu 12 pánů a 8 vladyk. Nález ten byl Vladislavem II. potvrzen a na tom to již zůstalo.

Soud zemský zasedal čtyřikráte do roka pravidlem po 14 dnů. Pravomoc jeho nebyla přesně vytčena a také se časem měnila. Lze celkem říci, že se jeho pravomoc ustálila v tom směru, že po stránce osohni byl příslušný pro stav panský a stav vladycký a pro jiné držitele svobodných statků. Po stránce věcné měl výlučnou příslušnost, šlo-li o statky svobodné, jinak však platilo za pravidlo, že se stranám ponechává na vůli, ve věcech jak civilních, tak i trestních, chtějí-li žalovati u soudu zemského nebo královského.

Soud zemský nalézá buď jako stolice první, buď jako stolice odvolací. V prvním případě jest jeho nález konečný a odvolání z něho není. Jako soud odvolací rozhoduje o odvoláních z nálezů soudů dvorské-

ho a komorního; v tom případě lze se z jeho nálezu dovolati ke králi.

Vedle soudu zemského zvaného také soudem větším jest tu menší sou zemský neboli menší právo zemské, jakožto jeho součástka. Členy tohoto menšího soudu byli náměstkové čtyř nejvyšších úředníků zemských: místopurkrabí, místokomorník, místosudí, ^{písař} místopísař, dále menších desk, úředník králové a úředník podkomořího a přisedící ze stavu vladyckého. Jmenování úředníci, zvaní menší, tvořili úřad zemských děsk. Menší soud zemský zasedal vždy několik dní před zasedáním soudu většího. Pravomoc jeho se vztahovala na věci menší; dále příslušelo jemu řízení přípravné a donucovací pro větší soud a veškeré řízení nesporné; konečně jest menší soud pomocným a výkonným orgánem soudu většího.

Jako zvláštní soud stavovský sluší uvéstí soud purkrabský, který si vytvořil nejvyšší purkrabí pražský a jemuž předsedal v zastoupení nejvyššího purkrabí pražského místopurkrabí, zvaný obecně menším nebo také mladším purkrabím; přisedícími bylo šest vladyků. Příslušný byl tento soud pro spory a listiny vůbec, později o listy rukojemské a o zápisy židovské.

V podstatě stejné složení a stejnou příslušnost ovšem místně obmezenou jen na kraj hradecký, měl soud purkrabí hradeckého.

3/. Soudy církevní.

Jako v jiných státech, i v českém státu bylo zvláštní soudnictví církevní. Církevní soudy mají svůj počátek v ujednání za krále Přemysla I., a pravomoc jejich měla svůj základ ve zvláštních výsadách stavu duchovního v té době, a se vzrůstem těchto výsad také rostla. Patřily před tyto soudy: po stránce osobní spory kleriků čítajíc v to spory o pozůstalost po klerikovi a spory vdov, sirotků a chudých, po stránce věcné spory o církevní majetek a právo, věci lichevní, spory manželské a s nimi související spory majetkové, spory o testament a spory patronátní.

Pravidelným soudem jest tu soud biskupský neboli konsistorní, jemuž předsedá biskup nebo generální vikář. Válkami husitskými církevní soudy utrpěly jak na svém významu, tak i na své pravomoci.

K soudům církevním sluší řaditi i soud universitní, jemuž předsedá rektor; pravomoc jeho se vztahuje na všechny členy a zřízence u-

niversity.

4/. O ostatních soudech bude jednáno níže při výkladech o zřízení místním.

B/. Morava.

1/. Soudy zeměpanské.

Jest to předem dvorský soud markrabího, jemuž předsedal hofrychtér. Příslušný byl tento soud výhradně jen na věci manské.

Dále sluší uvést soud podkomořský, v jehož šele stál podkomoří. Soud ten nalézal ve sporech měst. Odvolání z tohoto soudu šlo k soudu hejtmanskému.

Soudem původně zeměpanským jest soud neboli rok hejtmanský. Předsedal jemu zemský hejtman; počet přísedících nebyl přesně stanoven. Soud ten nalézal ve sporech o čest a o stížnostech poddaných proti vrchnostem. V jeho pravomoc spadalo i soudnictví komorní, které původně příslušelo komorníkovi. Konečně nalézal, ovšem v pozdějším vývoji, o odvoláních od soudu podkomořského, Později, když zemský hejtman podléhá silně vlivu stavovskému, i soud tento se dostává do područí stavů.

2/. Soud zemský.

I na Moravě má zemský soud svůj počátek v radě knížecí resp. markrabské a vznikl podobným způsobem jako zemský soud v Čechách. Prvotně neměl pevného sídla. Teprve za Karla I. dostává se jemu náležité organisace a pevného sídla. Zasedal od té doby střídavě v Brně a Olomouci, vždy po 14 dnů. Předsedá jemu markrabí, později zemský hejtman. Členy jeho jsou jednak nejvyšší úředníci zemští / komorník, sudí, hofrychtér, podkomoří, maršálek a později i písař zemský / a biskup olomoucký, jednak přísedící a to původně jen ze stavu panského / odtud se mu také říkalo soud panský /. Na rozdíl od zemského soudu v Čechách nebyl počet přísedících zde obmezen. Později, teprve na sklonku 15. století, připuštěn i stav vladycký, a počet přísedících stanoven na 20, z toho 14 pánů a 6 vladyk. Přísedící byli jmenováni králem k návrhu toho stavu, ke kterému náleželi.

Pravomoc zemského soudu moravského byla rozsáhlejší než zemského soudu v Čechách. Po stránce osobní sem náležely osoby stavušle-

chtického ve věcech jak civilních, tak i trestních s výjimkou sporů o čest, po stránce věcné spory o svobodné statky bez ohledu na to, v čí rukách jsou, spory o meze a o listy. V těchto věcech rozhodoval zemský soud v první instanci s konečnou platností; odvolati se z jeho nálezu nebylo lze. Vedle toho rozhodoval také jako druhá stolice o odvoláních z nálezů menšího soudu zemského.

Vedle většího soudu zemského jest tu rovněž menší soud zemský, jehož členy byli menší úředníci a přísedící ze stavu vladyckého. Právo-
moc jeho se vztahovala původně na menší věci, pokud ovšem nešlo o statky svobodné, později jen na menší věci vladyk.

V Opavsku zřízen byl počátkem 14. století po vzoru moravském soud zemský a to větší a menší pod předsednictvím knížete, koncem 14. století i v Krnovsku, jemuž vedle knížete předsedal také hejtman. Odvolání od obou těchto soudů šlo původně k zemskému soudu moravskému, později však přestalo; nicméně oba soudy tyto braly i na dále poučení od zemského soudu moravského.

Jako zvláštní soud sluší uvésti ještě manský soud biskupa olomouckého, jehož předsedou byl biskup olomoucký, nebo biskupský hejtman nebo dvorský sudí. Přísedícími byli jen manové rytířští a počet jejich byl stanoven na dvanáct. Právo-
moc tohoto soudu se již podle jména vztahovala jen na věci manské.

3/. Soudy církevní.

Právě tak jako v Čechách byl i zde soud biskupský s pravomocí celkem stejnou jako v Čechách.

C/. Slezsko.

Dlužno rozlišovati mezi ústředním soudem pro celé Slezsko a mezi soudy jednotlivých knížectví. Naproti tomu nelze vytýčiti jasné meze mezi soudy zeměpanskými a stavovskými.

Ústředního soudu pro celé Slezsko původně nebylo. Snaha rozšířiti pravomoc dvorského soudu ve Vratislavi na celé Slezsko a vytvořiti takto ústřední soud slezský se nezdařila. Teprve na sklonku tohoto období začíná se vyvíjeti vrchní neboli knížecí právo slezské jakožto nejvyšší soud pro celé Slezsko. Členy jeho byli všechna knížata slezská a přísedící stanovení knížaty slezskými. Předsedal nejvyšší hej-

man. Soud ten zasedal celkem třikráte do roka a to dvakráte ve Vratislavě a jednou v některém městě Horního Slezska a byl příslušný pro spory krále s knížaty nebo knížat mezi sebou a pro případy, že by bylo odepřeno konati spravedlnost. Z jeho nálezů nebylo odvolání. Rozvoj tohoto soudu spadá však již do doby habsburské.

V jednotlivých knížectvích byly dvorské soudy, kterým předsedal kníže nebo dvorský sudí. Soud dvorský byl příslušný zejména pro německé osadníky všech stavů. Pro šlechtu polskou se vytvořily cudy. Později se vytvořily jako nejvyšší soudy v knížectvích soudy manské; předsedal jim kníže nebo zemský hejtman a přísedícími byli původně jen manové šlechtí, později i měšťané mající léna. Byly příslušné pro civilní i trestní věci šlechty a pro statky manské. V některých knížectvích hornoslezských byly zřízeny zemské soudy podle vzoru českého a moravského; rozvoj těchto soudů spadá spíše už do doby habsburské.

D/. Lužice.

V Horní Lužici byl soud fojtský pod předsednictvím fojta nebo podfojta. Zasedal třikráte do roka, v Budyšíně a ve Zhořelci. Byl příslušný pro věci jak šlechty, tak i měšťanů a sedláků, a přísedícími byli buď šlechtici, šlo-li o věci šlechty, buď měšťané a sedláci, šlo-li o měšťany nebo o sedláky. Tento soud se později rozdělil ve dva soudy; zemský jakožto vyšší soud pro stav selský, a dvorský, který byl příslušný pro šlechtu a statky manské. Nejvyšším soudem stavovským se stalo *judicium ordinarium*; předsedal fojt nebo hejtman budyšínský, kteří také jmenovali přísedící. Soud tento byl příslušný pro spory jednotlivých stavů a vyřezoval dále stížnosti proti soudům v zemi; rozhodoval s konečnou platností.

V Dolní Lužici byl nejvyšším soudem soud fojtův, kterému se později říkalo také soud zemský neboli dvorský. Předsedal jemu původně soudce zemský nebo dvorský, později fojty; přísedícími byli zástupcové všech čtyř stavů. Byl příslušný v prvé stolici po stránce osobní pro pány a preláty, po stránce věcné pro spory vrahností s poddanými, pro spory měst a pro spory o manské statky. V druhé stolici rozhodoval o odvoláních z nálezů nižších soudů.

§ 11. Úřady.

V prvotní době není podstatného rozdílu mezi úřady a úředníky dvorskými a státními. Patrimonijní ráz českého státu přinášel s sebou, že všechny úřady a všichni úředníci byli vlastními orgány pánovnickými, obstarávali tudíž nejen věci dvora, nýbrž také věci zemské resp. státní. Avšak později vznik stavů a jejich vývoj a vzrůstající moc stavovská přivedla zde zásadní změny. Stát český se měnil, zvolna, ale jisté, jak již výše bylo uvedeno, ze státu patrimonijního na stát stavovský a dualism veškeré moci a správy veřejné z toho vyplývající dopadá i na ústrojí úřadu a rozlišuje úřady a úředníky / právě tak jako i soudy / na dvorské nebo také zeměpanské resp. královské a na stavovské neboli zemské. Avšak čím více se u nás vyhraňuje stát stavovský, tím nesnadněji jest tuto hranici udržovati. Vliv stavů neustále stoupající se uplatňuje mimo jiné i ve správě veřejné a v její organizaci; stavové si získávají podstatný vliv i na úřady. Důsledek toho jest, že úřady prvotně tyze dvorské upadají do okruhu moci stavů a stávají se zvolna úřady stavovskými resp. zemskými, čili jinými slovy řečeno: královské úřady se pozemšťují. Vývoj věci jest ten, že na sklonku tohoto období jest úřadů, které by byly skutečně jen královské t.j. na která by vliv stavů nedosahoval, mizivě málo a že všechny nejvyšší a vůbec důležité úřady státní mají ráz převážně stavovský t.j. jsou úřady ve vlastním smyslu zemskými. Král sice jmenuje dósud na všechny t.zv. nejvyšší a vůbec důležité úřady, ale jmenovací jeho právo jest již do té míry obmezeno, že ve výboru osob nemá volné ruce.

Obmezení práva královského jmenovati na všechny důležité úřady v zemi a důsledkem toho značné obmezení moci královské vůbec jest obsaženo zejména v těchto bodech:

1./ Král může na úřady v zemi jmenovati jen lidi domácí t.j. v zemi usedlé. Vysloveno jest to po prvé v t.zv. velkém privilegii krále Jana z r. 1310 /1311/, obava stavů, aby nový král přicházející z ciziny nepřivedl s sebou cizí rádce, kteří po případě dosazení na úřady by sloužili spíše svému pánu než zemi uplatňuje se nejen v našem státu, nýbrž i ve státech jiných, nastoupil-li natrhn cizí pod /, a zásada ta se postupem doby by také naskrze uplatnila. Takto tedy úřady mohli spravovati jen lidé mající

cí právo obywatelské v zemi / inkolové /m kteří v zemi „ žili a trpěli,“ zájmů země nikdy nezapomínali a v rozporu mezi zájmy čistě královskými a zájmy zemskými byli spíše pamětlivi zájmů vlastní země.

2/. Právě ti nejvyšší a nejdůležitější úředníci jsou jmenováni na doživotí. Tím vliv královský na úřadování těchto úředníků byl podstatně oslaben , poněvadž úředníci ti byli nesesaditelní a mohli úřad svůj vykonávat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí a nikoli vždy podle rozkazů královských.

3/. Král jmenuje na úřady s radou královskou neboli zemskou. Spor o to s nebyvalou prudkostí vzniklý mezi králem Václavem IV. a jednotou panskou byl vyřízen v neprospěch onoho, a od dob Sigmundových se to stalo ustáleným pravidlem. Král tudíž jest vázán před jmenováním vyžádati si mínění královské rady o věci, a na mocenských poměrech, kterými jest určován vzájemný vztah krále a stavů, závisí, do jaké míry jest král míněním rady vázán.

Zemský ráz nejvyšších úředníků byl konečně posílen i vývojem odpovědnosti těchto úředníků. Tito byli odpovědni nejen králi, nýbrž i stavům, a záruka této odpovědnosti byla mj. dána i tím, že nejvyšší úředníci přísahali králi i stavům.

Nejvyšší resp. nejdůležitější úřady ve státu českém rozlišíme na ústřední t.j. takové, jichž pravomoc se vztahuje na celou korunu českou, a na zemské t.j. ty, jichž pravomoc se vztahuje jen na jednotlivé země.

§ 12. Úřady ústřední.

1/. Rada královská neboli zemská.

Rada tato se vyvinula z původní rady knížecí, jak již výše v § 9. bylo vyloženo. Složení její podléhalo změnám a rovněž i pravomoc její nebyla vyhraněna. Obojí bylo dlouho ještě položeno v ruce královny, ale během 15. století stává se rada tato stálým orgánem s určitou působností. Již Sigmund se zavazuje, že bude vládnouti s radou, a závazek ten přejímají při svém vstupu na trůn jeho nástupci Albrecht, Ladislav Pohrobek, i Vladislav II.

Královská rada se skládá z pánů a vladyků, jest tudíž jakýmsi

výborem sněmu zemského. Jest jednak užší, jednak širší. Členy užší rady jsou nejvyšší úředníci zemští / nejv. purkrabí, nejv. hofmistr, nejv. kancleř, nejv. sudí zemský, nejv. písař zemský, zemský podkomoří / a všichni zemští soudcové. Jest to sbor nejvyšších úředníků a soudců zemských. Širší radu tvořili členové rady užší a další členové jmenovaní králem z radů komorních, dvorských atd.

Královská rada má dvojí povahu. Jest to jednak skutečná rada vládní neboli korunní, se kterou se král radí a všech věcech vládních a jejíž hlas jest rozhodný nebo méně rozhodný podle toho, jaký jest mocenský poměr mezi králem a stavy. Jednak jest to jakýsi výbor zemského zastupitelstva, tedy orgán čistě stavovský neboli zemský, který oproti králi hájí zájmy zemské. Plného svého významu nabyla královská rada od 16. století, zejména za prvních Habsburků, kdy jí přibývá i funkce soudcovská, takže se stává nejvyšší politickou a soudní instancí celé koruny české.

Královská rada byla, jak hned z předu jest uvedeno, úřadem ústředním, byla však složena vlastně jen z nejvyšších úředníků a zemských soudců českých. Jeden z důvodů, kterým lze si vysvětliti vliv, jaký vykonávali čeští stavové na celou korunu českou.

2/. Česká kancelář.

Kancelář tato původně jest jen orgán expediční: vyhotovuje a vysílá listiny podle rozkazů jí daných. Přednostou jejím jest kancleř, církevní hodnostář, od 13. století vždy probošt vyšehradský. Ovšem hodnost tato byla spíše jen čestná, skutečným přednostou byl protonotář, zvaný později také místokancleřem, rovněž hodnostář duchovní. V době lucemburské za Karla I. a Václava IV. / až do r. 1400 / byla kancelář česká spojena s kanceláří říšskou a české oddělení bylo spravováno místokancleřem, který se nazýval také dvorským kancleřem. Za králů Sigmunda a Albrechta byla česká kancelář opět spojena s říšskou, ale za Ladislava se stala zase samostatnou. Přednostou zůstává stále ještě probošt vyšehradský, ale počínajíc vládou Vladislava II. stává se přednostou trvale již pán a na sklonku 15. století se nazývá již nejvyšším kancleřem.

Právní postavení kancléře i kanceláře se postupem doby silně změnilo. Prvotně kancléře, jako přednostu orgánu jen expedičního, měl zajisté toliko odpovědnost t.zv. formální neboli kancelářskou, t.j. jest odpovědný jen za to, že obsah listiny, kterou podepisuje a vydává, se shoduje s projevem vůle královské nebo s rozkazem jemu sdělaným. Souvisí to ostatně s jeho postavením úředníka čistě královského. Ale po válkách husitských se jeho postavení mění. Vliv stavů doléhá i na něho, a kancléř se z úředníka královského stává také úředníkem zemským. Odtud také odpovědnost jeho se mění vedle formální i na hmotnou, t.j. kancléř svým podpisem ručí za to, že se obsah listiny jím podepsané nepříčí zákonům zemským. Záruka této nové odpovědnosti jest dána tím, že přisahá netoliko králi, nýbrž i stavům. S postavením jeho se mění také postavení kanceláře: z orgánu expedičního se stává orgán správní.

Nejvyšší kancléř jest strážcem obou pečetí královských, velké i malé, a jeho podpisem jsou opatřeny všechny nejdůležitější akty státní. Spory vzniklé počátkem 16. století mezi králem a kancléřem o užívání pečetí a vydávání listů královských byly vyřízeny volebním sněmem v r. 1526 tak, že bylo vloženo v desky usnesení, že králové čeští nesmějí vydávati majestáty a potvrzení do zemí koruny české jinak než z české kanceláře.

3/. Královská komora.

Královská komora jest úřad, který má péči a správu královských důchodů ze všech zemí koruny české. Jest to tudíž podle své povahy úřad čistě královský. Správcem komory / a původně i dvora královského / jest komorník, který má k ruce podřízené úředníky, v prvé řadě podkomořího. Postupem doby došlo však zde k přesunu působnosti potud, že se vlastním správcem komory stal podkomoří a komorník přeložil svoji působnost na zemský soud, kde hájil zájmy královské. Počátkem 14. století dostala se správa komory královské do velkých nepořádků. Nápravu zjednal teprve Karel I. a provedl také úplnou reorganizaci správy komorní. V čelo komory královské postaveni dva mistři komory královské / magistri camerae /. Působnost královského podkomořího obmezena na politickou, soudní a finanční správu královských měst a církevních korporací; podkomořímu dáni k ruce zvláštní sudí neboli hofrychtář a komorní písař. Správa hor

a důchodů z nich soustředěna v rukách nejvyššího mincmistra, který též vykonával královská práva nad královskými městy horními.

Na základě této reorganisace byla správa důchodů královských ze všech zemí koruny oddělena od správy důchodů zemských; ona byla vedena jen komorou královskou a nepodléhala dozoru sněmu zemského, tato byla vedena zvláštními berníky volenými sněmem. Za válek husitských nastaly zase nepořádky ve správě komorní; náprava byla zjednána teprve přijetím Sigmunda za krále. V té době nastává také změna potud, že se královský podkomoří dostává do vlivu stavů a stává se úředníkem zemským.

Na sklonku 15. století nastaly však zase nepořádky ve financích královských. Nápravu tentokráte zjednali sami stavové, kteří jmenovali dva ředitele komory / jednoho pána a jednoho vladyku /, kterým podřídili ostatní úředníky komory i nejvyššího mincmistra. V r. 1515 byla správa změněna tak, že byli jmenováni čtyři ředitelé a nad to ještě osmičlenný výbor ke správě královské komory. Tím se královská komora dostala do rukou stavů. Práva krále nad komorou královskou obnovil teprve Ludvík / v r. 1523 /, aniž by však při tom zjednal v ní také náležitý pořádek. Nová a to důkladná reorganisace královské komory byla provedena teprve v době habsburské.

§ 13. Úřady zemské.

Výrazem úřady zemské nerozumíme zde úřady zemské ve smyslu úřadů stavovských, nýbrž, jak již výše bylo uvedeno, úřady, jichž působnost se vztahovala jen na určitou zemi, tudíž jak úřady dvorské neboli zeměpanské, tak i úřady stavovské neboli zemské / v užším slova smyslu /.

A/. Čechy.

1/. Nejvyšší purkrabí pražský.

Působnost tohoto úředníka není z počátku valná; podle svého názvu jest původně jen správcem hradu pražského a nazývá se z počátku také kastelánem. Ale postupem doby moc jeho vzrůstá, takže se stává prvním úředníkem zemským. Nejvyšší purkrabí stojí v čele správy celé země, jest hlavou stavů, zastupuje krále na sněmu, na soudu zemském, i v radě královské, jest velitelem branné moci, nejvyšším popravcem v ze-

mi a ochráncem míru zemského. V době nepřítomnosti královny v zemi, není-li jmenován zemský hejtman, jest správou země pověřen nejvyšší purkrabí hradu pražského a purkrabský písař. Nejvyšší purkrabí vykonává též určitou moc soudní prostředkem purkrabského soudu / viz výše v § 10/.

Nejvyšší purkrabí pražský jest úředníkem stavovským / zemským/ po výtce a jest brán vždy ze stavu panského; v pořadí nejvyšších úředníků zemských má místo první.

2/. Nejvyšší hofmistr.

Nejvyšší hofmistr / magister curiae / stojí v čele královského dvora, ve kteréžto funkci vystřídal nejvyššího komorníka. / Původně byl správcem dvora nádvorný župan / comes palatinus /, který dokonce mnohdy zastupoval i knížete. Moc jeho však časem vzrostla do té míry, že se stala i panovníkům nebezpečnou. Z toho snad důvodu byl úřad ten počátkem 12. století zrušen, a působnost jeho přešla z části na komorníka, z části na purkrabí hradu pražského. / Moc a význam nejvyššího hofmistra vystupuje od dob Lucemburků. Jest v čele veškeré správy dvorské a vykonává i značný vliv na politiku zahraniční. Zastupuje krále ve zvláštním královském soudu / který později dostává jméno soud komorní/, a jest podle zřízení Vladislavského předsedou komorního soudu.

Nejvyšší hofmistr jest úředníkem královským a v pořadí nejvyšších úředníků zemských má místo druhé; jest brán ze stavu panského.

3/. Nejvyšší maršálek.

Nejvyšší maršálek / marescalcus / jest původně jako podkoní správce stájí královských. Jest to úředník dvorský, který se od 14. století stává úředníkem zemským / a nazývá se od té doby také nejvyšším maršálkem / a jest náčelníkem dvorské čeledi. Přísluší jemu i určitá jurisdikce: v soudu maršálském rozsuzuje spory členů dvora a spory o čest vyšších stavů. Jest brán ze stavu panského a v pořadí nejvyšších úředníků zemských mu přísluší místo třetí.

4/. Nejvyšší komorník.

Nejvyšší komorník / camerarius / jest správcem královské komory / viz i výše: královská komora /; v této své funkci hájí také královské zájmy na zemském soudu. Po určité době jest později vystřídán

nejvyšším hofmistrem. Jest brán ze stavu panského a v pořadí nejvyšších úředníků zemských přísluší jemu místo čtvrté. *6. nejvyšší kancelář - mu - vím jemu*

5/. Nejvyšší písař zemský.

Činnost tohoto úředníka spadá takřka výhradně v zemský soud / viz i výše /; jest dále správcem zemských desk a provádí do nich zápisy. Jest brán ze stavu vladyckého a v pořadí nejvyšších úředníků má místo sedmé.

8/. Královský podkomoří.

Činnost tohoto úředníka spadá v královskou komoru. Jemu jsou podřízena královská města s vyloučením t.zv. měst privilegovaných, obou měst pražských a Kutné Hory, která přísluší přímo pod krále. Vykonává soudnictví nad královskými městy prostředkem soudu podkomořského / viz i výše /. V pořadí nejvyšších úředníků zemských má místo osmé.

K zemským úředníkům dlužno ještě čítati purkrabí kraje hradeckého, který stojí v čele správy hradeckého kraje a vykonává také určitou jurisdikci, a dva purkrabí hradu karlštejského, kteří vedli správu tohoto hradu a opatrovali státní archiv zde chovaný.

Úřady zde jmenovaná byly obsazovány králem osobami z obou vyšších stavů. Spory vzniklé za Václava IV. o to, které úřady patří stavu panskému a které stavu vladyckému, byly definitivně vyřízeny v r. 1497 v ten způsob, že byly stavu panskému přiznány úřady: nejv. purkrabí pražského, nejv. hofmistra, nejv. maršálka, nejv. komorníka, nejv. sudí zemského, nejv. kancléře a stavu vladyckému úřady: nejv. písaře zemského, královského podkomoří a purkrabí kraje hradeckého. Úřad královského podkomoří mohl král uděliti i měšťanu pražskému, byl-li stavu vladyckého. Purkrabství hradu karlštejského bylo obsazeno vždy dvěma osobami, jednou ze stavu panského a jednou ze stavu vladyckého; úřad však ve skutečnosti vykonával jen jeden, což což se řídilo dnem jmenování. Úřad nejvyššího mincmistra mohl král uděliti komukoli ze tří stavů zemských.

Vedle těchto úřadů zemských sluší ještě uvéstí úřady čistě dvorské, jako nejvyššího stolníka, číšníka, lovčího, lesníka, kraječe atd., které obsazoval král libovolně a z nichž některé byly určitým rodům šlechtickým dědičně propůjčeny.

Konečně jest se zmíniti o tom, že i králová měla svůj dvůr a svoje úředníky obdobné dvorským úředníkům královým.

Zvláštním, nikoli stálým a z toho důvodu i mimořádným úřadem byl úřad zemského hejtmana. Zemský hejtman jest zemským správcem neb také vladařem nebo místodržícím po dobu, kdy král byl mimo zemi. Zemští hejtmané byli zřizováni králem jako zvláštní jeho důvěrníci a jmenování jich bylo položeno úplně v ruce královny. Odtud vidíme, že zemskými hejtmany byli příbuzní královi nebo zahraniční knížata, výjimečně i domácí osoby stavovská. V době husitské byli zemští hejtmané neboli správcové voleni sněmem. Sigmund při svém přijetí za krále se zavázal, že zemskými hejtmany bude jmenovati jen osoby domácí; týž závazek převzali Albrecht a Ladislav Pohrobek. Pokud zemský hejtman nebyl králem jmenován, vedl, jak již výše bylo řečeno, správu zemskou nejvyšší purkrabí pražský spolu s nejvyššími úředníky zemskými, takže zemské hejtmanství neboli místodržitelství bylo organisováno sborově.

Pravomoc zemských hejtmanů nebyla přesně vytčena a byla tu širší, tu opět užší. Celkem lze říci, že zemští hejtmané vykonávali veškerá práva vladařská s vyloučením některých zvláště důležitých práv panovnických, ačkoli ani zde nějakého pravidla stanoviti nelze. Teprve Vladislav II. počátkem 16. století vydal zvláštní řád pro zemské hejtmany, kterýžto řád byl také zemským sněmem schválen. Podle něho měli zemští hejtmané vykonávati obecně pravomoc, která nepřísluší řádným úřadům a soudům, měli dokonce i právo přijímati cizí poselstva, neměli však jurisdikce.

B/. Morava.

Na Moravě jsou právě tak jako v Čechách odlišné úřady dvorské a zemské. Dvorské úřady vznikají ovšem teprve v době, kdy jest zde zvláštní markrabí. Jsou to: komorník, který spravoval komoru markrabenskou, stolník, číšník, maršálek, a hofmistr vedle jiných menších úředníků. Kancléřem moravským byl olomoucký probošt, skutečně však markrabenskou kancelář vedl protonotář, někdy také prostě notářem zvaný. Z povahy věci vyplývá, že zvláštní úřady dvorské jsou tu jen tehdy, nebyli markrabě moravský zároveň králem českým.

Postupem doby některé úřady dvorské se staly zemskými, některé úplně vymizely. Zemskými úřady se staly komorník, maršálek a k nim přistupuje podkomoří. Avšak úřad komorníka později splynul s úřadem zemského hejtmana, a správu komory moravské vedl odtud podkomoří. Úřad maršálka splynul začátkem 14. století s úřadem českého maršálka, takže úřad ten jest pro Čechy a Moravu společný.

Po způsobu českém jest zde také rada markrabská, pokud ovšem jest zvláštní markrabě; rada ta není však náležitě organisována. Po spojení s Čechami se tato rada mění v zemskou, a její členové jsou jmenováni králem ze stavu panského a vladyckého a také jen králi přísahají. Význam této rady zemské není však valný. Nového významu a nové organizace nabývá tato rada teprve v době habsburské.

Trvalým úřadem oproti českému jest úřad zemského hejtmana /capitaneus terrae, summus capitaneus /. Úřad ten vzniká v druhé polovici 13. století. Zemský hejtman jest jmenován králem nebo markrabím a má býti podle žádosti stavů na Moravě usedlým. Jest z počátku úředníkem spíše zeměpanským a zastupuje panovníka. Předsedá sněmu a zemského soudu, vede správu zemskou i správu finanční / úřad komorníka, který, jak již bylo uvedeno, splyvá s jeho úřadem /, jmenuje i nižší úřednictvo a rozhoduje o stížnostech poddaných proti vrchnostem. Má také moc jurisdikční ve sporech o čest a vykonává tuto jurisdikci prostředkem soudu neboli roků hejtmanských / viz výše /.

Postupem doby se zemský hejtman dostává do vlivu stavů a jest jmenován králem z osob na Moravě usedlých po úřadě se stavem panským. Přisahá králi i stavům.

Úřady zemské bývaly obsazovány jen osobami stavu panského. Teprve za vlády krále Ludvíka bylo stanoveno, že ze stavu panského mají býti jmenováni zemský hejtman, komorník a zemský sudí a ze stavu vladyckého podkomoří, hofrychtář a zemský písař.

V Opavsku nebylo rady. Úřad hejtmana byl zřízen z počátku jen v Krnově podle vzoru moravského. Podle privilegia z r. 1411 má jím býti šlechtic, nikoli kníže. Za krále Jiří bylo zřízeno hejtmanství i v Opavě, a král Ludvík se zavázal, že hejtmanem bude jmenovati jen osobu domácí ze stavu panského nebo vladyckého.

C/. Slezsko.

1/. Úřady ústřední.

Již král Jan po připojení Slezska ke koruně usiloval o zřízení ústředního úřadu pro celé Slezsko, kterým měli býti hejtman a rada města Vratislavi. Snaha ta měla jakýsi úspěch, ale teprve v 15. století lze mluvit o skutečném ústředním úřadu pro celé Slezsko. Jest to instituce / vrchního / slezského hejtmana, který se nám připomíná již za krále Sigmunda, ale teprve za krále Matěje Korvína dochází plného svého významu. Vrchní hejtman jest orgán královský; zastupuje krále ve vládě i na sněmu, má nejvyšší dozor nad financemi, jest ochráncem zemského míru, a dohlíží na hejtmany těch knížectví, která stála přímo pod králem. Podle privilegia z r. 1510 měl býti slezský hejtman jmenován ze stavů českých, ale privilegium toto neobstálo proti stavům slezským. Instituce vrchního slezského hejtmana přechází do doby habsburské, kdy také jeho právní postavení jest přesněji určeno.

Jiných ústředních úřadů slezských není.

2/. Úřady v jednotlivých knížectvích.

V knížectvích slezských nejvyšší správa nebyla stejná. Všeobecně lze říci, že obvyklý jest zde úřad hejtmana, který se někde nazývá také starostou. Hejtman jest obecně zástupcem knížete, resp. v knížectvích stojících přímo pod králem, krále, dohlíží na veškeru správu a vykonává rozhodnutí soudů. V některých knížectvích byl hejtman brán ze stavů, někde i s radou stavů, někde mohl kníže jmenovati hejtmánem i člověka cizího. Pravidlem přísahá hejtman zeměpánu i stavům. V knížectvích stojících přímo pod králem neboli bezprostředních jsou hejtmáné podřízeni / vrchnímu / slezskému hejtmánu.

Jinými úředníky dvorskými, později zemskými, jsou dvorský, resp. zemský soudce, dvorský nebo zemský písař, později zvaný kancléř.

D/. Lužice.

Po některých změnách jest nejvyšší správa v rukách fojtů, zvláště pro Horní Lužici a zvláště pro Lužici Dolní. Fojt jest zástupcem královým a má celkem tutéž pravomoc jakou má hejtman v knížectvích slezských. Jest jmenován králem a jest jím pravidlem domácí šlechtic,

nebo český pán mající statky v zemi lužické. Fojtský úřad byl však také králem někdy zastavován. Fojt si pravidlem jmenoval svého zástupce, podfojta, který zaň vedl úřad. V Dolní Lužici se vedle fojta připomíná také zemský písař. Zvláštních úřadů zemských zde nebylo.

Správa místní.

§ 14. Zřízení krajské.

A/. Čechy.

Původně jest tu zřízení hradské. Země jest rozdělena na územky, zvané župou, vlastní nebo také zemí, které se kryly s obvodou kmenovými. Středem takovéto kmenové oblasti jest hrad, sídlo kmenového náčelníka. Hrad, jakož i v oblasti kmenové vystavěné hrádky, byly útočištěm obyvatelstva oblasti v dobách válečných. Po rozvratu zřízení kmenového, když se knížatům pražským podařilo zemi sjednotiti, sluší míti za to, že původní rozhraničení země nebylo radikálně změněno, nýbrž že se nové rozdělení přizpůsobovalo starému. Odtud zůstává ještě zřízení hradské, ovšem již přizpůsobené změněným poměrům. V čele oblasti stojí a na hradu sídlí starosta hradu, zvaný také kastelánem nebo hradským nadžupanem, / comes /, jakožto úředník zeměpána a jeho zástupce. Hradský župan má tolik moci, kolik mu jí zeměpán v ruce dal. Vykonává správu oblasti, jest tudíž popravcem, ale zároveň také koná spravedlnost, jest tudíž i cůdařem. Pravděpodobně se tato soustředěná moc hradského župana stala panovníkům nebezpečnou; dochází proto pravidlem, as během 12. století, k oddělení moci soudní, která jest svěřena cůdaři. Hradskému županu zůstává správa župy. Pod hradským županem jsou ještě další úředníci hradsští: komorník, jehož postavení v župě jest obdobné postavení zemského komorníka v zemi, knížecí vladař, lovčí, hajný a pod.

Během 13. století dochází k rozvratu tohoto zřízení. Jest to obzvláště důsledek četných exempcí a imunit, jež králem byly udělovány z moci hradských úřadů na prospěch církevních těles, nově zakládaných měst na půdě královské a jiných svazků. Buduje se nové, krajské zřízení. Úřady jsou nově organisovány. Jsou to: náčelník krajský zvaný kastelán, kterému přísluší správa kraje, čítajíc v to pravomoc vojenskou i finanční, cůdař, který vykonává pravomoc soudní, a komorník, který hájí zájmy královské a spolupůsobí při řízení soudním; někdy jest tu i

krajský písař. Ale úřady ty jsou postupem doby měněny, po případě jejich pravomoc jest obmezována, nebo i na jiné orgány přenášena.

Pokud úřadu kastelána se týče, vidíme, že již na sklonku doby Přemyslovců se zřizují po krajích dva popravci, kteří vykonávají v kraji „popravu“ t. j. moc policejní, a hrdelní; první popravce jest nad to ještě vojenským náčelníkem v kraji. Za Karla I. jsou zřizováni dokonce tři popravci a jim k ruce dávání ještě kmeti ze stavu vladyckého v kraji ušedlého. Ale pravomoc těchto popravců byla značně obmezována tím, že právo popravky bylo králem dáváno i vrchnostem a městům. Rovněž soudní pravomoc cúdařů byla obmezována potud, že měli právo rozhodovati jen o menších věcech a to ještě jen tehdy, pokud obyvatelstvo kraje nepříslušelo před soudy jiné. Cúdy pak byly přeneseny do měst a vedením protokolů neboli krajských desk byli pověřeni písařové zemští.

Války husitské zasáhly silně i do zřízení krajského. Dlouho trvající bezkráloví způsobilo, že kraje byly odkázány samy na sebe a že byly nuceny buď samy nebo ve spolku s jinými kraji starati se o bezpečnost a pořádek. Odtud vidíme, že se pořádají krajské sjezdy, které uzavíraly krajské míry a volily si nové představitele, krajské hejtmany, zároveň s jinými menšími orgány, kteří by krajským hejtmanům ve výkonu jejich pravomoci byli nápomocni. Krajští hejtmané stávají se takto správci celého kraje, a na ně přechází působnost dosavadních popravců krajských. Poněvadž pak na sjezdech krajských se vyřizovaly i jiné věci kraje, vidíme, jak se bezpečně začíná ujímati krajská samospráva a to tím více, že ústřední správa zemská není se své úkoly. Za králů Ladislava a Jiřího instituce hejtmanů mizí, ale již na sklonku tohoto krále oživuje opět, z počátku jen k účelům vojenským. Po smrti krále Jiří byli krajští hejtmané pověřeni i dohledem na správu krajskou a na samém sklonku 15. století stávají se stále institucí: v kraji jsou králem ustanovováni vždy dva hejtmané, jeden ze stavu panského a druhý ze stavu vladyckého, a počátkem 16. století jest také jejich pravomoc nелеžitě vymezena tím, že byl pro ně vypracován i hejtmanský řád. Hejtmané krajští nejsou již jmenováni králem, nýbrž voleni všemi třemi stavy na sjezdech krajských; jim byla dávána k ruce také zvláštní rada slo-

žená ze všech tří stavů. Krajští hejtmané stávají se takto orgány stavovskými.

Samospráva krajská slibně se vyvíjející za válek husitských vrcholuje za doby jagelonské. Kraje mají svoje orgány, krajské sjezdy, které nejen vyřizují běžné věci kraje, nýbrž i připravují věci pro zemský sněm, a vykonávají jeho usnesení a zasahují mocně i do politického života. Ježto pak v té době z důvodu, že se sněmovalo na vlastní náklad vladykové nemohouce nésti náklady sněmování se nedostavují v dostatečném počtu na sněm, volí sjezdy krajské zástupce vladyckého stavu na sněm, kteří zde sněmují na náklad kraje. Takto se v krajích začíná ujmáti myšlenka zastupitelská, ovšem nikoli v plné ryzosti, poněvadž vedle volených zástupců vladyckého stavu za kraj nad to ještě každý vladyka z kraje mohl / na svůj náklad / jíti na sněm; nicméně zárodky myšlenky zastupitelské tu již byly. Kraje z pouhých správních obvodů staly se obvody samosprávnými, a lze vším právem tvrditi, že samospráva krajská, tak slibně započavší, mohla nésti krásné ovoce, kdyby v období následujícím Habsburkové nebyli ji bývali násilně v jejím vývoji zarazili.

B/. Morava.

Na Moravě krajské organisace, tak jako v Čechách nebylo. Po zániku údělných knížectví zůstaly sice po nějakou dobu úděly jako správní obvody, ale i tato organisace zanikla; aspoň landfrídy uzavřené v době lucemburské o krajích ničeho nevědí. Na sklonku tohoto období, počátkem 16. století, stal se v zemském míru pokus vytvořiti k účelům policejním šest krajů s organisací obdobnou jako v Čechách, ale zůstalo to na pokusu.

C/. Slezsko.

Ani zde není organisace krajské obdobné organisaci české. Jsou tu pro obyvatelstvo německé jen okresní fojtové, v jichž rukách byly soustředěny správa, vojenství, finance, i soudnictví příslušného okresu. Fojtové byli zástupci knížete, a usídlili se postupem doby v městech. Ježto pak fojtství tato byla zakupována městy, snažila se šlechta vymaniti se i se svými poddanými z pravomoci okresních fojtů; snahy tyto se nemíjejí účinkem, a tím význam okresů také upadá.

D/. Lužice.

Zde byla dvojí organizace místní pro správu a soudnictví: panství a okresy. V oněch vykonával správu a soudnictví příslušný pán ve svém sídle, v těchto fojt, sídlící v městě. Po válkách husitských v Horní Lužici dochází ke zřízení dvou krajů budyšínského a zhořeleckého, z nichž každý pojímá v sobě několik okresů městských. V čele těchto krajů byli hejtmané podřízeni zemskému fojtu. V Dolní Lužici zůstává to v tomto období při starém.

§ 15. Zřízení městské.

A/. Čechy.

Jako zřízení krajské, prodělává i zřízení městské značné změny. O zřízení městském v plném jeho významu lze přirozeně mluvit teprve tehdy, když jsou tu města náležitě organizovaná. K tomu však dochází poměrně pozdě.

Města vznikají u nás celkem dvojím způsobem. Jednak tím, že osady již existující byly vyjímány z pravomoci knížecích úřadů a nadávány různými výsadami po stránce obchodní a živnostenské, tudíž obecně hospodářské; nad to pak byla jim přiznávána i určitá práva politická, zejména samospráva a vůbec práva korporační. Takto tedy osady tyto svou povahou nejen hospodářskou, nýbrž i politickou také i tím, že bývaly hrazeny, se začaly zřetelně odlišovat od osad ostatních. Jednak tím, že města byla vůbec nově zakládána. Stávalo se tak na základě zvláštní úmluvy mezi pánem půdy a t.zv. lokatorem. Pán půdy nebo jeho úředníci vyměřili tomuto lokatorovi neboli zakladateli často půdu k založení města, a v listině t.zv. zakládací bylo vyměřeno právní postavení lokatorovo a vůbec obyvatelstva, které se na této půdě usídli, vůči majiteli půdy, zejména práva výhradního provozování obchodu a živností, samosprávy atd. Podle toho, na jaké půdě, zda královské, či jiných vrchností, byla tato města zakládána, rozlišujeme města královská a poddaná; naproti tomu stávající osady, z nichž se vyvinula města, staly se pravidlem městy královskými.

Města nově vzniklá podle toho, odkud šla kolonisace, nadávána byla buď právem severoněmeckým neboli magdeburským, nebo jihněmec-

kým neboli norimberským. Ale i osady, které byly povýšeny na města, byly přivtělovány k jednomu z obou práv. Takto nám vznikly v Čechách dvě skupiny práv městských: magdeburského a norimberského. Mezi nimi pak samotnými se vytvořila t. z. vyšší práva t. j. odvolání od soudu některého měst a šlo k soudu tohoto „vyššího práva.“ Po draknou dobu nejvyššími právy byly pro skupinu měst práva severoněmeckého Magdeburka a pro skupinu měst práva jihuoněmeckého Norimberka. Teprve za Václava IV. bylo odvolávání se do ciziny zakázáno / známe nalo to zajisté újmu soudní svrchovanosti krále českého / a stanoveny „vyššími právy“ Staré Město Pražské pro skupinu práva jihuoněmeckého a Litoměřice pro skupinu práva severoněmeckého. Odvolávání se do ciziny přestalo však definitivně teprve zřízením rady nad apelacemi na hradě pražském r. 1548. / Viz i výše část I., § 8., A./

Město a královská neměla všechna stejnou organizaci, nicméně lze zde poznamenati jakýsi stejný ráz.

Ve Starém Městě Pražském jest v čele města zeměpanský resp. královský rychtář, který vykonává moc soudní i správní. Ve výkonu této moci i jsou jemu k ruce přísežní konšelé, volení měšťanstvem; dále jest tu jeden nebo více písařů obecních, jakožto orgán pomocný a expediční. Správa městská jest aristokratická; obec městskou tvoří vlastně jen měšťané, členové kupecké gildy, kdežto ostatní obyvatelstvo jest aspoň z počátku z výsad městských vyloučeno. Část tohoto obyvatelstva žije ještě na t. z. právech postranních, t. j. žije v područí svých vrchností, kterým patří i určité územky v obvodu města zahrnuté; ovšem postupem doby jsou i tomuto obyvatelstvu práva městská k dílu. Celá obec jest vyňata z pravomoci úřadů krajských a zemských a spadá přímo pod krále.

Ostatní města královská mají správu podobnou. V čele jest městský rychtář, zvaný na severu také fojtem, úře dník ustanovený králem buď dočasně, nebo doživotně, který stojí v čele správy i soudnictví. Jemu k ruce jsou konšelé a kmeti, kteří tvoří dohromady městskou radu. Rady se obsazují každý rok. Avšak za krále Jana bylo vše u královským městům povoleno, že z rady každoročně vystupuje jen polovina konšelů, a že na jejich místa podkomoří dcsadí nové členy příklížeje k

návrhům měšťanstva. Postupem doby samospráva měst vzrůstá. Měštům se podařilo omezit královského rychtáře v jeho moci vládní. Správa měst se dostává do rukou městské rady a konšelé se střídají po sobě v před-
sednictví jejím neboli v úřadě purkmistrovském; správu jmění obecního
vede první konšel neboli primas. Někde se podařilo měštům dostat do
své správy i rychtu.

Po válkách husitských samospráva a zároveň moc královských měst
i jejich blahobyt značně stouply. Jest to zvláště Praha, která se vy-
soko vyzvedla, takže se v pořadí stavů místy staví před stav vladycký.
Za Sigmunda se jí dostává povolení, že podkomořím má býti měšťan praž-
ský, čímž si Praha zjednává značný vliv na ostatní města královská.
Za Vladislava II. bylo sice podkomořství přiznáno stavu vladyckému,
ale možnost, že by je mohl míti i měšťan pražský, ovšem vladyckého u-
rození, zůstala. Ostatní města královská v této době také velmi zís-
kala. Skoro všude se jak městské rychty, tak i vyšší pravomoc soudní
dostává do jejich rukou, ba města si od komory královské zakoupila i
různá cenná práva finanční, takže důchody komory z měst královských se
v povážlivé míře ztenčily. Současně postupuje i demokratisace v měst-
ském zřízení: řemeslnictvo organizované v cechovních pořádcích nabývá
značného vlivu na správu městskou.

V době jagelonské vystupuje proti měštům nový nepřítel: šlech-
ta. Měštům se upírají mnohá práva, jak stavovská, tak i v oboru moci
soudní a rovněž jeví se tu i snaha zkracovati městskou samosprávu. Ale
spory o to vzešlé byly urovnány smlouvou z r. 1508 a zejména smlouvou
sv. václavskou z r. 1517, o čemž bylo ostatně mluveno již výše. Dolo-
žití sluší, že královská města stála pod královským podkomořím a pro-
to byla zvána někdy také městy podkomořskými. Jen Staré i Nové Město
Pražské a Kutná Hora byly, jak již také výše bylo řečeno, vyňaty z
pravomoci podkomořního a postaveny přímo pod krále; odtud se nazývaly
také městy privilegovanými.

Od počátku 14. století vešlo v obyčej, že některá města králov-
ská byla zapisována českým královým za věno a byla po čas vdovství či
dotčené králové spravována podkomořím králové. Takováto města slula

královskými městy věnnými, ztrácela práva zemského stavu a teprve po smrti králové - vdovy stávala se opět městy královskými a nabývala právu zemského stavu.

Královským městům se blížila města horní a jiná města komorní, která však neměla stavovských výsad stavu městského a byla spravována, nikoli podkomořím, nýbrž královskou komorou. Někdy byla královská města zastavována vrchnostem; pokud nebyla ze zástavy vyplacena, zvala se městy ochrannými a neměla výsad královských měst. Z toho důvodu některá města královská si vymohla na králi výsadu, že nesmí býti ani zastavována, ani od královské komory odcizována.

Od královských měst se odlišovala města založená na půdě nikoli královské. Podle toho, na čí půdě byla vystavěna, nazývala se městy biskupskými, duchovenskými, panskými a pod. Byla to města a kontr. měst královských poddaná k stavu městskému jakožto stavu zemskému se nepočítala. Zřízení a vůbec právní jejich postavení bylo upravováno zakládacími listinami a nebylo jednotného rázu.

B/. Morava.

Vývoj měst zde byl obdobný jako v Čechách. Rovněž i rozlišování jich na královská a na poddaná jest totéž, právě tak, jako i zřízení městské se neliší podstatně od městského zřízení českého. Přední města královská byly zde Brno, Olomouc, Jihlava a Znojmo, ostatní města královská měla svoje zřízení upravena podle jejich vzoru. V pozdější době klesal počet měst královských, a na sklonku tohoto období jest jich jen šest. Správa města jest takřka všude v rukách předních rodů měšťanských, a snahy řemeslnických cechů dostatí se do rady a tím si získati vliv na vedení města setkávaly se s nezdarem. Organizace měst poddaných závisela na jejich vrchnostech.

Na Opavsku jsou čtyři města královská: Opava, Krnov, Bruntál a Hlubčice, ale počátkem 14. století stávají se majetkem komory knížecí. Zřízení městské bylo zde upraveno podle vzoru moravského.

C/. Slezsko.

Zde jsou města zakládána buď na půdě knížecí nebo na půdě duchovní. Vzorem městského zřízení jest zřízení města Vratislavě. V če-

le města stojí jako zástupce knížete městský fojt, který vede správu a vykonává nižší soudnictví. V první polovici 14. století koupilo město fojtství, takže se městský fojt stává úředníkem městským. Rada městská se skládá z konšelů. Konšelé byli původně voleni občanstvem, na čas se stali doživotními, později však jsou voleni radou tak, že rada ze svého úřadu odstupující sama volí konšely t.j. radu novou; na tom to také přes dočasné změny zavedené králem Matějem Korvínem zůstalo. V soudnictví jsou městskému fojtovi k ruce šefové, z počátku jmenování knížetem, později volení. Konšelé a šefové tvoří dohromady plnou radu neboli magistrát. Podle tohoto vzoru jsou upravena zřízení v ostatních městech slezských. V pozdější době knížecí města v knížectvích bezprostředních dostala název královská, v knížectvích prostředech zůstala však knížecími.

Doložiti sluší, že se zde řemeslníci dostali do městské rady a tím si získali vliv na správu města.

D/. Lužice.

Zde jsou rovněž města zeměpanská, která se v době příslušenství země k české koruně nazývají královskými, a města poddaná. V čele měst stojí šoltys, později fojt neboli purkrabí, někdy také hejtmanem zvaný, pro správu a soudnictví. Radu městskou tvoří šefové, a konšelé dohromady. I zde města usilují o to dostatí fojtství neboli purkrabství do svých rukou, což se jim také během 14. a 15. století podařilo. Spory mezi patricii a řemeslníky o radu městskou jsou zde rovněž; výsledky jich nejsou však všude stejné.

§ 16. Zřízení vesnické.

A/. Čechy a Morava.

Prvotní zřízení rodové na základě pokrevních svazků záhy ustupuje zřízení místnímu a bývalý starosta, někdy také hospodář nebo kmet zvaný, který stojí v čele rodu, zaměňuje se za kmeta, který stojí v čele osady. Přeměna ta se dokonává během 10. století. Osady dlužno rozlišovati ve staré a nové, které zvláště k tomu povolanými osadníky byly osídleny.

Osady staré se řídily právem českým neboli dědinným. Byly buď

svobodné nebo poddané; ony byly osídleny obyvatelstvem svobodným a podřízeny přímo panovníkovi; tyto byly osídleny obyvatelstvem polosvobodným nebo nevolným a náležely buď králi nebo vrchnosti. Osady svobodné měly určitou samosprávu. Poměr obyvatelstva osad k vrchnostem nebyl přesně určen; řídil se právem zvykovým, ba spíše ještě poměry mocenskými a, poněvadž práva a povinnosti obyvatelstva nebyly jasně stanoveny, mohly vrchnosti poměr tento ve svůj prospěch snadno měniti. K tomu přistupují i četné ústisky od královských úřadů hradeckých, takže vrchnosti, z počátku jen duchovní, později i světské, domohly se na králi vyjmutí z pravomoci královských úřadů i práva vykonávati soudní pravomoc nad osadami jim poddanými samy. Tyto exempce měly v zápětí, že král a jeho úřadové vykonávali soudní pravomoc jen vyšší a vrchnostem bylo takto dáno právo upravovati poměry lidu poddaného podle své libosti.

Nové osady vzniklé zejména pomocí osadníků z ciziny, na půdě jak královské, tak i vrchnostenské, zakládány byly na právu t.zv. zákupném neboli emfyteutickém neb také německém čili purkrechtním. Osadníci sedící na tomto právu měli zaručené právo zákupné, ba i určitou samosprávu. Jejich práva i povinnosti k vrchnostem byly přesně stanoveny, takže vrchnost poměr tento o své vůli měniti nemohla. Nad to obyvatelstvo mělo výhodu, že bylo vřnato z pravomoci úřadů krajských a osvobozeno od břemen krajských, i že držení půdy, jako osobní / individuální / nikoli hromadné / kolektivní/, jim bylo zaručeno. Výhody ty měly v zápětí, že mnozí osadníci sedící na právu českém neboli dědinném zaměňovali s povolením vrchností právo svoje za právo německé neboli emfyteutické, v čemž jim bylo ochotně vrchnostmi vyhověno. Takto se celé řady vesnic práva českého zaměnily za vesnice práva německého.

Změnou povahy vesnic jest dána přirozeně i změna zřízení vesnického. Na místo vesnických kmetů nastupují vrchnostenští rychtáři neboli šoltysové neb také fojtové, kteří vystupují zde v trojí hodnoti: jsou jednak úředníky zeměpanskými, jednak úředníky vrchnostenskými, jednak náčelníky vesnice, orgány určité samosprávy. Tito vrchnostenští rychtáři vykonávají spolu se zástupcem vrchnosti a kmety neboli konšely vesnickými na obecných soudech nižší pravomoc soudní; zde se ovšem také

vyřizovaly věci obecní. Vyšší pravomoc soudní vykonával král svými sou-
dy. Když se pak vrchnostem podařilo vymaniti prostředkem zvláštních vý-
sad svoje poddané z pravomoci soudů královských, vykonávaly tuto vyšší
pravomoc soudní samy buď svými úředníky nebo soudy některého z podda-
ných svých měst.

Od druhé polovice 14. století, zejména pak po válkách husitských
pravomoc vrchností se do té míry zvětšuje, že na ně přechází takřka ve-
šker o „právo královo.“ Vrchnosti vykonávají nyní pravomoc ve vlastním
jménu. Tím se stávají vrchnosti soudními pány a to, ježto s e poddané-
mu lidu stěžuje přístup k soudu královskému nebo zemskému, ba dokonce
jemu zapovídá poháněti svého pána na zemský soud, výhradními. Obce se
organizují v panství, a správu a soudnictví v těchto panstvích vykoná-
vají vrchnosti svými úředníky, kteří se na panstvích biskupských na-
zývají biskupští podkomoří, na panstvích ostatních vrchností vrchno-
stenští purkrabí; záměčtí hejtmané, regenti a pod. V čele obce stojí
rychtář, jmenovný vrchností buď doživotně nebo dědičně neb dokonce
jen na určitou dobu, pravidelně na jeden rok. Vedle rychtáře jsou zde
konšelé, na Moravě někde nazývaní i staršími, jakýsi výbor obecní,
který bývá od vrchností ročně dosazován. Obec sama se pak scházela ve
hromadách obecních buď řádných nebo mimořádných, na kterých se vyřizo-
valy věci obecní. Bývalá kdysi autonomie obecní vzala v této době již
takřka za své.

B/. Slezsko a Lužice.

I zde dlužno rozlišovati obce starého slovanského původu a obce
vzniklé německou kolonizací. V oněch byl náčelníkem kmet neboli staro-
sta; v Lužicích to byl župan. V těchto jest náčelníkem šoltys, v Luži-
cích později také rychtářem zvaný, jehož postavení jest obdobné jako
rychtáře v Čechách a na Moravě. Ja k v oněch, tak i v těchto, nižší
správa a soudnictví byly v rukách vrchností, které je vykonávaly vla-
dařem nebo později purkrabím; vyšší správa a soudnictví byly v rukách
panovníka.

Od druhé polovice 14. století nastávají zde poměry tytéž jako
v Čechách a na Moravě; vrchnosti potáhly na sebe takřka veškerá práva

panovníkova. Sluší jen doložiti, že úřad šoltyse resp. v Lužicích ry-
chtáře byl dědičný a tvořil pravidlem příslušenství určitého statku;
šefové jsou zde dosazováni na doživotí.

§ 17. Obyvatelstvo.

Obyvatelstvo rozlišujeme obecně na stavy neboli třídy. Ovšem
výraz stav má zde dvojitý význam. Jednak tím rozumíme třídy obyvatelstva,
kterým přísluší výhradně právo rozhodovati spolu s králem o věcech stá-
tních. Třídy tyto jsou proti jiným třídám obyvatelstva právně i spole-
čensky / sociálně / uzavřené, a získání členství v nich jest vázáno
na určité předepsané náležitosti. V tomto smyslu mluvíme o stavech
zemských; o nich bylo jednáno již výše ve zvláštní kapitole. Jednak
tím rozumíme třídy obyvatelstva rozvrstvené podle urození, úřadu, za-
městnání a pod.; tyto třídy nejsou tak v sebe uzavřeny, doplňují se
stále novými příslušníky a získání členství v nich nějakými zvláštní-
mi podmínkami pravidlem vázáno není. V tomto směru mluvíme o stavech
ve smyslu hospodářském a společenském / sociálním /, a jen o stavech
resp. třídách v tomto druhém smyslu jedná tento odstavec.

A/. Čechy a Morava.

Původně lze dělití veškeré obyvatelstvo celkem na tři třídy:
šlechtu, svobodníky, a nevolníky neboli otroky.

Šlechta jest tu jen rodová; jsou to členové náčelnických rodů
jednotlivých kmenů, liší se od ostatního obyvatelstva sídlem, způsobem
života atd., jsou bráni do družiny knížecí a mají účastenství v kní-
žecí radě. Stav svobodníků tvoří svobodní obyvatelé osad i vesnic,
mají právo nositi zbraň a zúčastňovati se hromad. národních; jest to
jádro kmene. Nevolníci nemají právní osobnosti jsouce věci svého pána;
jsou to lidé zajatí ve válce, nebo pro zločiny neb pro dluhy odsouze-
ní do otroctví. Nevolnictví jest třídou společenskou; proto děti zro-
zené z rodičů nevolných jsou rovněž nevolníci.

Zavedením křesťanství, sjednocením země, vznikáním nových úřa-
dů, rozvojem obchodu a živností, jakož i změnou hospodářských a spo-
lečenských poměrů, nastává nové rozvrstvení obyvatelstva a vznikají
nám také nové třídy. Z těch jedny nabývají povahy stavovské, druhé ni-

koli. Jako třídy sluší uvést:

1/. Duchovenstvo. Jest to stav, který se odlišuje od ostatních třídy obyvatelstva zvláštním svým posláním spočívajícím v učení a v organizaci církve. Členství v tomto stavu se nedědí, nýbrž získává církevním aktem, svěcením. Svěcení tohoto se může dostati komukoli z ostatních třídy obyvatelstva, splní-li přitopeně podmínky církvi předepsané. Odtud stav tento svými kořeny tkví ve všech vrstvách obyvatelstva a to jest také jeden z důvodů, kterými lze si vysvětliti ohromný vliv, jaký má církev a duchovenstvo na veřejném životě doby tehdejší. Na základě svého vzdělání, svého způsobu života odlišného od způsobu života ostatního obyvatelstva a m.j. ovšem i své tuhé organizace jest stav duchovní zvláštním stavem nadanám dalekosáhlými výsadami. Výsady tyto jsou založeny jednak na konkordátu z r. 1221, jednak na výsadách později od králů českých církvi přiznaných a jsou zejména: privilegium fori t.j. příslušníci stavu duchovního příslušejí na soudy církevní, nikoli světské, a privilegium canonis t.j. mají zvýšenou ochranu osobní potud, že násilné vztažení ruky na klerika se trestá církevní klátbou. Rovněž duchovní vrchnosti mají určité výsady; tak zejména jejich poddaní jsou osvobozeni od veřejných dávek, povinností a břemen a podléhají soudům svých vrchností. Někteří příslušníci tohoto stavu jsou také stavem zemským; jsou to: biskupové, vysocí hodnostáři, jakož i předtavení duchovních korporací klášterů a pod., pokud ovšem drží svobodné statky.

Po válkách husitských význam duchovního stavu značně poklesl. V Čechách ztratil zastoupení na sněmu zemském a přestal tudíž býti zemským stavem. Na Moravě se jako stav zemský udržel / biskup olomoucký jest prvním stavem na Moravě /. Výsady stavu tohoto byly valně ztenčeny; tak zejména odpadlo privilegium fori. Rovněž i majetek církevní byl zmenšen.

2/. Šlechta. Vedle šlechty rodové začíná se vytvářeti šlechta nová, služební neboli úřední, kterou tvoří držitelé vyšších úřadů a členové družiny knížecí. Postupem doby sbližují se oba tyto druhy šlechty a konečně v sebe splývají tvoříce šlechtu zemskou a contr.

původní šlechty knenové. V této šlechtě původně není podstatných rozdílů; členové se zahrnují jednotným výrazem „zemané“, jakožto držitelé větší nebo větší části země. Později však se tu začínají rozlišovati dva druhy: vyšší šlechta, barones a nižší šlechta, minus nobiles. Z tohoto rozlišování vzešel postupem doby stav panský a stav vladyc-ký neboli rytířský; o tom však bylo podrobně jednáno již výše.

Stav šlechtický jest stavem dědičným: získává se zrozením. Král však má právo také povyšovati do stavu neboli udělovati erby. Avšak oba stavové, panský i vladyc-ký, brání se tomu, aby král takovýmto způsobem mohl rozšiřovati jejich řady, hájíce zásadu, že oni sami přijímají do svého středu. Věc byla vyřízena teprve na sklonku tohoto období tak, že král může udělovati erby komukoliv. Takto obdařený jest jen „slovutným panošem“ a nestává se členem zemských stavů. Teprve vnuk obdařeného se stává „urozeným vladyc-kou“ a má-li statek deskový, členem vladyc-kého stavu a tím také zemským stavem. K přijetí do stavu panského jest třeba pr ůkaz vladyc-kého stavu do čtvrtého kolena. Ovšem takto přijatý byl pánem „novotným“ a cuntr, pánů starožitných.

3/. Svobodníci. Třída tato tvoří střed mezi šlechtou a mezi lidem poddaným. Jsou to lidé svobodní osobou i majetkem svým, sami však nemají poddaných a podléhají přímo panovníkovi. K stavu zemskému se nepovznesli a vůbec politický význam jejich není valný. Žili podle práva zemského, osobními jejich soudy byly soudy zemský a královský a byli způsobilí k zemským deskám t.j. mohli nabyvati statků deskových, a rovněž jejich statky byly zapsány v zemských deskách. Nesli veřejná břemena a platili desátky biskupům; břemen poddanských však byli zproštěni.

Řady těchto svobodníků tvořících původně jádro svobodného obyvatelstva postupem doby valně seřídly. Svobodníci, kteří se živili obchodem a řemeslem, povznesli se při zakládání měst k svobodnému stavu městskému. Na venkově však stě ži odolávali tlaku vrchností a upadali v poddanství. Zbytky těchto svobodníků začínají tvořiti jednotnou třídu teprve po válkách husiřských.

4/. Obyvatelstvo poddané. Do třídy této sluší řaditi obyvatel-

stvo nejen venkova, nýbrž i měst poddaných. Jak poddanství vůbec vzniklo, nelze určitě říci. Tolik však lze za to míti, že již svazek rodový o sobě měl určité zárodky svazku poddanského i že neurčitost poměru dědinníků k vrchnosti vznik poddanství přímo podporovala. Poddanský poměr nebyl všude stejný, naopak mezi poddanými byly různé stupně. Poddanství se mohlo týkati jen majetku nebo majetku a zároveň i osoby dotčeného poddaného. Povšechný jaksi znak poddanství jest, že poddaný jest zastupován svou vrchností a jest jí zavázán určitými platy, dávkami a robotami. Ovšem poddaný člověk zůstává osobně svobodný, čehož důsledek jest, že může půdu, na které jest usazen, opustiti.

Od poddaných dlužno dobře odlišovati lidi nevolné neboli otroky, kteří jsou osobně nesvobodní byli věcí svého pána. Postavení nevolníků se důsledkem všeobecných poměrů hospodářských a společenských, zejména však i vlivem církve, začíná postupem doby lepšíti. Zejména tam, kde nevolníkovi jest jeho pánem přikázána část půdy k vzdělání, stává se nevolník již i držitelem a uživatelem, ovšem však i příslušenstvím pozemku, na kterém jest usazen. Avšak na druhé straně postavení těchto nevolníků svádělo mnohé vrchnosti k tomu, že usilovaly o to uvéstí svoje poddané do poddanství tužšího, které mělo již určité znaky nevolnictví. Odtud, když se poddanství stalo pravidlem, rozlišovalo se podle toho, byl-li poddaný připoután k hroudě / glebae adscriptus / sdílel-li osud pozemku, na kterém byl usazen, nemoha se vyhostiti; takový poddaný byl již nevolníkem „člověkem“ své vrchnosti, upadl v „člověčenství.“ Mohl-li se však poddaný s pozemku svobodně vyhostiti, byl osobně svobodný.

Postupem doby se však poddanství a člověčenství sbližují, a postavení poddaného se stále zhoršuje. Poddaným se upírá právo poháňeti svého pána na zemský soud, a během 15. století se začíná obmezovati i jejich osobní svoboda. Za Jagailovců sněm zemský zapovídá všekerému lidu poddanému bez povolení vrchnosti se stěhovati z vrchnosti na vrchnost, a „lidé zběhlí z dědin“ jsou svým vrchnostem navracováni a nad to přísně trestáni. Ba hrozí se trestem smrti každému, kdo „se svému pánu zprotiví“ neb kdo by se lidu zastal. Zároveň se značně

obmezuje i právo poddaného nakládati svým majetkem, takže člověk poddaný nemůže bez povolení své vrchnosti nic ani darovati ani odkázati. „Člověčenství“ lidu poddaného se stává pravidlem, a lid poddaný postrádá i práv osobních; jest zcela v rukách svých vrchností, postrádá i práv osobních, a moc královská naň dosahuje měrou naprosto nedostačnou.

B/. Slezsko a Lužice.

Zde jest rozvstvení obyvatelstva celkem totožné jako v Čechách a na Moravě. Jen v jednotlivostech sluší uvést, že stav duchovní byl zemským stavem jen v Dolní Lužici. Svobodníky zde tvořili svobodní a manští sedláci; ti drží selská léna. Poddanství bylo ve Slezsku tužší než v ostatních zemích.

§ 18. Poměry národnostní.

Stát český jest ve svém základu národním státem českým: jest založen a osídlen kmeny jedné národnosti a jednoho jazyka. Avšak politické, hospodářské i osvětové styky českého státu se západem, v první řadě ovšem s říší německou, způsobily, že záhy přicházely do českých zemí z různých titulů Němci a začali se zde pevně usazovati. Byli to především v době křesťanské / když vpádem Maďarů a jejich usazením se v nížině uherské byly nadobro přervány náboženské a osvětové svazky s křesťanským Východem / němečtí kněží, kteří se dostávají ke dvoru a drží přední hodnosti církevní. Dále jsou to němečtí obchodníci, kteří zde našli dobrou půdu pro své živobytí. Ti se usazují nejdříve v předních městech, v Praze, v Brně, v Olomouci atd. V Praze mají záhy svoji osadu u sv. Petra a dostávají již za Vratislava II. značné výsady. V Brně mají osadu u sv. Jakuba. Němci zde žijí podle svého práva německého, vykonávají sami nižší pravomoc soudní, jsou osvobozeni od zemských dávek a robot atd. Konečně jsou to dobrodružní němečtí rytíři, kteří se dostávají do knížecích služeb a stojíce pod ochranou německých princezen, které si knížata česká se zvláštní oblibou brali za ženy, jsou opatřováni statky a trvale se zde usazují.

Z počátku ovšem vliv těchto německých přistěhovalců není patrný, ale za pozdějších Přemyslovců povážlivou měrou vzrůstá. Působí tu ne-

jen dvůr sám, nýbrž i hojná německá kolonisace.

Dvůr knížecí, resp. později královský se zařizuje podle vzoru západního resp. německého. Zahnížďují se zde německé mravy a německá řeč. Ženy českých panovníků, v převážné míře z Němců braných, k tomu silně napomáhají. I šlechta s velkou oblibou dává si německé přídomky. Jazykem u dvora oblíbeným a pravidlem užívaným se stává němčina; dvůr dostává nátěr silně německý.

Kolonisací se německý živel silně vzmožil. Města v této době zakládána byla ve své převaze německá. Ovšem tam, kde odkolík a zejména i podhradí byla ryze česká, nemohl německý živel městský zůstatí nedotčen. Avšak na druhé straně patricijský ráz měst i uzavřenost měšťanských resp. starousedlých rodů přinášely s sebou, že vliv českého okolí působil vlastně jen k tomu, že němečtí měšťané naučili jen česky, aniž by se byli zároveň počestili. Zevní ráz měst, v první řadě měst větších, jako Starého Města Pražského, Brna, Olomouce atd., zůstal čistě německý. Naproti tomu v městech zakládaných blíže pomezí, kde kolonisace měst šla souběžně s kolonisací venkova, živel německý převládl úplně.

Vedle kolonisace měst jest tu i kolonisace venkova prováděná v převážné míře v pohraničních hvozdech. Zde se usazuje obyvatelstvo německé, žijící na německém právu a držící se houževnatě svých mravů a svého jazyka. Odtud se nám na hranicích vzrůstá silně živel německý.

Za Lucemburků se připojují k českému státu nová území, a původní národní stát český se mění ve stát dynastický. / Mluvíme tak jednak proto, že stát tento jest v podstatě vytvořen dynastií, jednak i proto, že stát není již obydlen obyvatelstvem jedné jen národnosti a jednoho jazyka, nýbrž národnostmi českou, německou a z části, ovšem mnohem menší i polskou, mezi kterými se dynastií podařilo vytvořiti pouta intenzity poměrně zajisté značné /. Z připojených zemí jest Slezsko v převážné míře již zgermanisováno. Dolní Slezsko jest takřka úplně německé, V Horním Slezsku se živel slovanský ještě drží, ačkoli i zde jsou města šmahem německá, a jen venkov, až na některé výjimky, jest český, z části i polský. V Lužicích jest šlechta německá, vyšší duchovenstvo rovněž, města z valné části. Jen na venkově jsou Srbové

ve většině, někde i v menších městech.

V Čechách a na Moravě lze v této době pozorovati silné hnutí protiněmecké, a láska k rodnému jazyku českému si razí silně půdu. Oporou jest tu zajisté, byť i snad nechtě, dvůr královský sám. Karel I. se naučil česky, a ve Zlaté bule nařídil kurfirstům, aby svoje syny dávali učití jazyku slovanskému. Od něho pochází rozkaz, že na radnici Starého Města Pražského jest úřadovati také česky, a Majestát Carolina nařizuje, že každý, kdo chce v Čechách držeti úřad, jest povinen uměti česky. Ještě více v tom pokračuje Václav IV., zejména odo doby, kdy byl sesazen s trůnu německého. Dokladem jest m. j. dekret Kutnohorský z r. 1409, kterým byla universita pražská vrácena českému národu. Tlak však jde v míře mnohem větší ze zdola; lze to pozorovati i v soudobě literatuře. Nesmírně mnoho vša k v tomto směru vykonalo hnutí husitské. Hnutí toto jest zajisté ve vlastním svém základu hnutím náboženským, nicméně jest zároveň i hnutím národním. K hnutí tomuto se Němci, snad i z toho důvodu, že představiteli jeho, M. Janu Husovi, se omylem připisovalo vydání dekretu Kutnohorského, chovali naprosto odmítavě. Odtud přívrženci tohoto hnutí byli nuceni, zejména i proto, že v nastalých na to válkách Němci drželi se Sigmundem, bojovati také proti Němcům.

Válkami husitkými nabyl živel český v Čechách a na Moravě naproste převahy. Města dosud německá byla směrem počestěna, takže se u držel jen nepatrný počet německých měst: v Čechách Most, Česká Lípa, Locket a Tachov, na Moravě Brno, Olomouč, Jihlava a Znojmo, ač i zde bylo hojně Čechů. Rovněž na venkově v území pohraničním živel český silně pronikl do krajin zněmčelých. Nemaleou měrou k tomu přispívali i silný rozmach českého uvědomění a v době bezprostředně následující i královský dvůr. Jiří Poděbradský sám německy neuměl a dcera krále Vladislava II., Anna, musila do Vídně učiti se německy.

Úředním jazykem jest v českém státu z počátku latina; v ní se vyhotovovaly úřední listiny a dále úřední zápisy. Později, as od 13. století, kdy dvůr byl veden po německu, nahrazena byla latina němčinou. V městech se úřadovalo v převážné míře německy. Teprve na sklon-

ku vlády Karla I. se začínají objevovati listiny i zápisy české, a za Václava IV. se tak děje již častěji. Během 15. století nastal však v tomto směru naprostý převrat.

V Čechách byl r. 1495 na soudu zemském vydán nález, že lze zde jednati jen jazykem českým; listiny sepsané buď latinsky nebo německy dlužno přeložiti do češtiny. Nález ten byl pojat do zřízení zemského a tím byla čeština zavedena jako jazyk úřední. Česky bylo jednati v úřadech a na soudech, a na sněmu zemském se smělo jednati jen česky. Rovněž tak tomu bylo i na sněmech generálních; zápisy i usnesení byly vydávány jen česky do všech zemí koruny, a v Lužích a ve Slezsku sinje Němci dávali překládati. Města v zevnějším styku úřadovala česky, jen německá města ve vnitřním úřadování užívala němčiny.

Na Moravě se u soudu zemského jednalo jen česky, a rovněž tak i na zemském sněmu. S městy se jednalo také jen česky. Německá města na venek užívala češtiny, ve vnitřním úřadování však němčiny i češtiny.

Na Opavsku od r. 1430 bylo v zemských deskách užíváno jen češtiny, a stavové sami jednali jen česky. V Opavě, která zůstala na venek německou, se užívalo ve vnitřním úřadování jak němčiny, tak i češtiny. Na Krnovsku jest řečí úřední čeština, a v deskách zemských užíváno od dvacátých let 15. století jen češtiny.

V Horním Slezsku byla během 15. století zavedena jako úřední řeč čeština. Z koruny se psávalo sem jen česky, a města úřadovala takřka šmahem česky. V Dolním Slezsku zůstala úředním jazykem němčina, a také z koruny se psávalo sem pravidlem německy. Na sněmu slezském u vrchního soudu slezského se jednalo německy.

V Lužicích úředním jazykem zůstala němčina a čeština sem nepronikla. Z koruny se psávalo sem česky.

Od druhé polovice 15. století se užívá češtiny i jako diplomatické řeči pro styky s Uhrami, s Polskem, s Litvou a s některými zeměmi německými, a čeština proniká daleko za hranice, kam ji zanášejí čeští válečníci, tehdy v tomto řemesle přímo proslulí. Nastoupením Habsburků to ovšem přestalo.

✓ Viz strana 56., odstavec I.

V době nepřítomnosti královny v zemi, není-li jmenován zemský hejtman, jest správou země pověřen nejvyšší purkrabí spolu s nejvyššími úředníky zemskými. Zástupcem nejvyššího purkrabí jest místopurkrabí a pomocnými orgány jeho jsou purkrabí hradu pražského a purkrabský písař.